Yeni Ümit

FİYATI: 5.00 YTL

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 18 SAYI:77 TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL 2007
www.yeniumit.com.tr 106702 - 2007/3

Minarelerin sesi asırlardır milletimizin sesi olagelmiştir. Biz, o seslerin çağlayanlar gibi üzerimize döküldüğü bir dünyada doğup büyüdük. O altın seslerle güne başladık, onlarla gün boyu yaşadık, onlarla oturup kalktık ve hâlâ onlarla oturup kalkıyoruz. Aslında o sesler, günde beş defa bize, kim olduğumuzu ve nasıl bir konumda bulunduğumuzu hatırlatır; biz de onlarla derlenir-toparlanır ve varoluş gayemize, gerçek insanî ufka yöneliriz.

İSLÂM'IN GÖLGESİNDE HAYAT

İslâm'ın gölgesinde hayat, insanın ilâhî lütuflara mazhariyetinin bir değişik unvanıdır. Hayatını Kur'ân'a bağlı yaşama bahtiyarlığına erememiş kimselerin, İslâm'ın gölgesinde yaşamanın büyüsünü anlamaları mümkün değildir. Onu, kendi nev'i şahsına mahsus çerçevesiyle duyup yaşayanlardır ki, ömürlerini Cennetlerin bekleme salonlarında geçiriyor gibi, gözlerini açar-kapar etraflarına sürekli tebessümler yağdırırlar. Hamd ederler İslâm'ın gölgesinde bulunduklarına, çevrelerini tefekkürle müşâhede edip sürekli iman solukladıklarına, görüp duydukları her şeyin Kur'ân'ı çağrıştırması karşısında Furkan mırıldandıklarına; eşya ve hâdiseleri derin bir temâşâ zevkiyle seyredip içlerine akan yorumlarla kendilerinden geçtiklerine...

Onlar Kur'ân'ın aydınlık dünyasında düşünce hayatları adına oluşturdukları âhenk sayesinde, hep doğru görür, doğru düşünür, hâdiseleri doğru yorumlar; anladıklarında anlamanın zevkini yaşar, anlamadıklarını da Allah'a itimadın gereği bir hikmete bağlar ve hiçbir zaman mütemadi sıkıntı, kaos ve bunalımla karşılaşmazlar. Aksine, sevinç ve neş'e veren durumlarını hamd ü senâlarla mânâlandırır, derinleştirir; "belâ" ve "musibet" diyecekleri dış yüzü ekşi hâdiseleri de "Yahu bu da geçer." esprisiyle yumuşatarak herkesin buhranlarla kıvrandığı en karanlık durumlarda bile, şevk u şükürden rengârenk dantelalar örerek semtlerine uğrayanlara Cennettekilerin şevk u târâblarını yaşatırlar.

İslâm'ı, tam kendi derinlik, kendi renk ve kendi deseniyle temsile çalışıp Kur'ân'la içli dışlı olduğumuz ölçüde, biz hemen hepimiz, âdeta hayatımızın onunla yükselip derinleştiğini, farklılaşıp uhrevîleştiğini duyup hisseder; onun sayesinde varlığın gâyesini, yaratılışın hikmetini, insan olmanın sır ve mânâsını, buraya gönderilişimizin hedefini, gideceğimiz yerin kıymet ve değerini anlar.. ve bir ucu gönüllerimizde nurdan bir helezonla, fânilerin Bâkî'den ayrıldığı ufka ulaştığımızı duyar gibi olur ve kendi kendimize "Meğer hakikî hayat buymuş." diyerek tali'imizin gülen yüzü karşısında kendimizden geçeriz.

Biz, herkesin varlık, eşya ve hâdiselerin ürperticiliği ve dehşetiyle yalnızlık ve gurbetler yaşamalarına karşılık, İslâm'ın aydınlık ikliminde, Allah'a itaat ve inkıyatla, kâinatta cârî umumî hareket arasındaki uyumu, iç içeliği kavrar, idrak eder; bu koca dünyayı hânemiz gibi görür, her nesneyle bir ülfet havası yaşar, her varlıkla bir tür muâşakaya girer ve böyle bir bahtiyarlığa mazhariyetimizden ötürü Allah'a gönül dolusu hamd ü senâlarda bulunuruz.

Kur'ân'ın, gözlerimize, gönüllerimize saçtığı nurlar sayesinde, bütün varlığı, aklın zâhirî nazarındaki fotoğraflarından daha farklı, daha muhtevalı, daha anlamlı ve daha zengince görür ve âdeta

şu üç buudlu mekânda buudlar üstü yaşıyor gibi kendimizi bir sihirli âlemin temâşâsında sanırız. Böyle bir temâşâ herkes için aynı seviyede olmasa da, bir ölçüde hemen hepimiz, imanın gönüllerimizde hâsıl ettiği zenginlik ve Kur'ân'ın düşünce dünyamıza saldığı ışıklarla, başkalarının içinde sıkışıp bocaladığı ve çok defa bunalımdan bunalıma sürüklendiği bu dünyayı, zahir vüs'atinin kat kat üstünde ve genişlerden geniş bulur; kendilerini her zaman zindanlarda ve prangalar içinde vehmedenlere karşılık, kendimizi ucu bucağı olmayan sarayların onurlu misafirleri gibi sımsıcak istikballerin atmosferinde zannederiz.

Aslında, İslâmî düşünce atlasında, bu kadar ferahfezâ bulup zevk ettiğimiz bu dünya, üzerinde tenteneli bir perde gibi tüllenip durduğu, güzelliklerin gerçek meşheri ötelerin sadece bir buudundan ibarettir.. evet, İslâm'ın düşünce atlasında, onca ihtişamına rağmen bütün fizikî âlemler, metafizik dünyaların yanında tene nispeten can gibi, evimiz-köyümüz karşısında da cihan gibidir. Bu atlasta, her şey başka bir âlemde başlar ve bu âlemden sonra da renk, şekil, desen değiştirerek sürer gider.. ve yine bu atlasta, bütün debdebesiyle şu koca dünya sadece bir menzil, onun nimetleri de iştah açma türünden birer kahvaltıdan farksızdır. Berzah, herkesin buğulu bir cam arkasından akıbetini seyrettiği bir istasyon veya rıhtım.. mahşer, gönülleri ürperten ve ayakların bağını çözen –içinde rahmete bağlı ümitler esse de– korkunç bir güzergah, daha ötesi ise ya sürekli tüllenip güzelleşen firdevsî bahçeler veya her an değişik gayızlarla köpürüp duran bir gayyâ.. dünyanın sona erişiyle başlayan "Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insan tasavvurunu aşkın..." sözlerine emanet belirsizliğiyle öbür âlem, bu upuzun yolculuğun son durağı.. dünyadaki mütemadi gelip gitmelerin bir adım ötesi olmayan karargahı ve mü'minlerin de mutluluk otağıdır.

İslâm'ın düşünce atlasında bu dünya, her şey olmadığı gibi ölüm de bir son değildir; o, muvakkat bir nefes alma veya akıbeti yakından görme faslıdır; kabir ise, oradan başlayarak değişik mekânlara yolların uzayıp gittiği bir garipler hanı ve mutlak akıbetin hem endişe hem de ümitlerle derinden derine duyulduğu kapalı bir koridordur.. evet kabir, kimileri için ümitlere açık sevindiren bir durak olmasına karşılık, kimileri için de yılan-çıyan arkadaşlığına bağlı bir zindandır. Onun bir saray olarak duyulup yaşanması da, bir zindan hâline getirilmesi de bizim buradaki duygu, düşünce ve davranışlarımızla yakından alâkalıdır. Burada istikamet ve gayret, ötede ebedî saadet.. işte bütün bu mülâhazaları "Dünya ahiretin mezraasıdır." sözüyle özetlemek mümkündür.

Böyle bir anlayış enginliğiyle bir Müslüman, her zaman başkalarıyla iç içe yaşasa da, her şeyi farklı görür, farklı duyar, farklı değerlendirir ve her hâliyle sürekli bir farklılık sergiler. Her şeyden evvel böyle bir ufuk itibarıyla o, yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Bütün dünya ve içindekilerin, onun tasarrufuna verildiğinin de farkındadır. O her zaman, vicdanının derinliklerinde: *"Hani Rabbin meleklere 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti."*[1] gerçeğinin yankılandığını duyar; "*Arz ve üzerindeki her şey sizin emrinize musahhar kılınmıştır.*"[2] ilâhî teveccühüyle iki büklüm olur ve zamanüstü derinliklerden kopup gelen baş döndürücü bu iltifat ve nişanı ilk defa duyuyor, ilk defa elde ediyor gibi sevinçle karşılar, bugüne kadar verilenleri bundan sonra verileceklerin referansı sayar ve koşar soluk soluğa peygamberlerin yürüdüğü yolda. Yürür bu yolda ve Hakk'a güvenip dayanmada da asla kusur etmez; sebeplere riayeti ise esbap dairesi içinde bulunanlara Allah'ın yüklediği bir sorumluluk olarak görür, dolayısıyla da bütün sa'y ü gayretlerinin neticesini de sadece ve sadece Allah'tan bekler. O, hayatını böyle dengeli bir anlayışa bağlı götürdüğünden, sürekli Allah'ın himayesinde bulunduğu şuuruyla her zaman huzur, emniyet ve itminan soluklar. İşte böyle bir tasavvurdan doğan gönül rahatlığı ne hoş.! Böyle bir ufkun hislere saldığı neş'e ve sevinç ne latîf.! Ve Allah'a güvenip O'na itimattaki kuvvet ne sağlam bir dayanaktır!

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, yeryüzünde, belli ölçüde de olsa, fesadın giderilmesi, milletler arası kalıcı bir barış ve diyaloğun sağlanması, bütün bütün huzursuz hâle gelmiş insanlığın yeniden arayıp özlediği huzura kavuşabilmesi, insanî hayatla kâinat ve tabiat arasındaki uyumun keşfedilip, toplumların ve milletlerin yaşama biçimlerine aksettirilebilmesi, evet bütün bunlar ancak ve ancak gönüllerin Allah'a yönelmesinin bir başka unvanı olan "İslâm'ın gölgesindeki hayat"la mümkün görülmektedir. Eğer bugün İslâm'ın vaad ettiklerini bütünüyle göremiyorsak, bunu onun yetersizliğinde değil, onun dost ve müntesiplerinin vefasızlığında, aymazlığında; ona hasmâne tavır alan cephenin de kin, nefret, iğbirar ve ön yargılarında aramalıyız. Zira Cenâb-ı Hak: "*Biz bu Kur'ân'ı bir şifa ve rahmet kaynağı olarak ceste ceste indiriyoruz.*"[1] buyurarak, onun bütün dertlere derman, bütün sıkıntılara çare olduğunu hatırlatıp ona yönelmemizi istemekte ve *"Doğrusu bu Kur'ân, insanları yolların en sağlam ve en eminine ulaştıran bir rehberdir."*[2] fermanıyla da bize her kapıyı açabilecek, her problemi çözebilecek sırlı bir anahtar vermektedir; vermektedir ama, çoklarımız, hâlâ anlaşılmaz bir temerrüt ve cehalete takılarak, hazineler kıymetindeki bu anahtarı bir türlü değerlendirememekteyiz. Gariptir, herhangi bir alet ve cihaz bozulduğunda, o alet ve cihazın firmasına ya da o konudaki uzmanlara başvurduğumuz hâlde, nedense, aynı usulü kalbî ve ruhî hayatımızla alâkalı problemler karşısında uygulamaya bir türlü yanaşmamakta ve Yaratıcı'nın tavsiye ve direktiflerini almayı düşünmemekteyiz. Oysaki "Yapan bilir, üreten onarır." fehvasınca, çok kıymetli ve kıymetli olduğu kadar da kompleks bir yapıya sahip olan insanoğlunun, zâhirî ve bâtınî yanlarıyla alâkalı hemen bütün problemlerinde, kendini "Alîm" ve "Habîr" olarak tanıtan Zât'a müracaat etmek icap ederdi; böyle hareket aklın ve mantığın yolu olduğu gibi genel davranışlarımızda da tenakuza düşmemenin gereğiydi. Allah, kalbî ve ruhî problemlerimizi giderme konusunda bize sürekli Kur'ân'ı referans olarak göstermekte, İslâmî hayatı salıklamakta ve *"Şu bir gerçektir ki, Allah gönüllerin her yanını bilir. O, yarattıklarını hiç bilmez olur mu? İlmi her şeye nüfûz eden Latîf O, her şeyden haberdar olan Habîr de O'dur."*[3]

Bugün insanlığın büyük bir kısmının, İslâm'a karşı alâkasızlığı ve Kur'ân'ı duymazlıktan gelmesi, istikbalde onun tali'sizliği olarak tarihe geçecektir. Zannediyorum geleceğin nesilleri bu konuyu değerlendirirken: "Keşke azıcık basiretlice davranılsaydı..!" diyerek hep teessüf ve telehhüfte bulunacaklar; bulunacaklar ama, o gün böyle bir hasret ve inkisar neye yarar ki..! Önemli olan bugün, o büyük gerçeğin duyulması ve o tarihî yönelişin gerçekleştirilmesidir. Bakalım günümüzün "kaderdenk" noktasındaki nesilleri bunu başarabilecekler mi.? Keşke başarabilseler..!

Günümüzün nesillerinin son bir kere daha İslâm'a ve Kur'ân'ın seslendirdiği ruh ve mânâya yönelmesi onların yeniden doğuşu olacaktır. Evet, İslâm'ın kitabı Kur'ân, insanî değerler, varlık, kâinat ve hayat hakkında en orijinal fikirlerin, hiçbir zaman eskimeyen disiplinlerin ve hep ter ü tâze kalabilen esasların biricik kaynağıdır. Onun, günümüzün toplumlarına da, yeni ufuklar açacağına, onlara alternatif düşünce sistemleri sunacağına ve insanımızın ızdıraplarını dindireceğine inancımız tamdır. Elverir ki, varlık içindeki yer ve konumumuzu bir kere daha gözden geçirerek mazhariyet ve mevhibelerimizi yerli yerince iyi değerlendirebilelim. Aslında birkaç asırlık uzun bir uykudan sonra bizdeki böyle bir "ba'sü ba'de'l-mevt" dünyanın da rengini değiştirecektir.

Şurası da bir gerçek ki, tarihte İslâm âleminin hemen her dirilişi, onun bir yandan kendini, diğer yandan da umumî hayat kanunlarını, varlık ve tabiatın esrarını dinî düşüncesiyle telif ettiği, tekvînî emirlerle teşriî emirler arasına sokuşturulan zıtlıkları aştığı, dinin yanında eşya ve hâdiselere açık durduğu dönemlere rastlar; çöküşü ve çözülüşü de bu telif ve terkibi kavrayamadığı ve koruyamadığı zamanlara. O, büyük ölçüde bugün de, insan, kâinat ve Allah arasındaki münasebeti tam kavrayamadığı ve koruyamadığından dolayıdır ki, ızdıraplar içinde kıvranmakta, iç içe şaşkınlıklar yaşamakta ve bunalımdan bunalıma sürüklenmektedir. Onun, bu şaşkınlık ve bunalımlardan kurtulmasının yolu ise, çağdaş bilgilerin ışığı altında İslâmî tefekkürü bir kere daha harekete geçirerek, bütün varlığı kuşatan "sünnetullah" ve onun cereyanıyla, teşriî emirler vasıtasıyla düzenlenen insan-Allah münasebetindeki uyumun yeniden ortaya konması olsa gerek. Yakın geçmişte bu münasebet tam kavranamamış, tekvînî kanunlarla, teşriî emirler arasındaki irtibat sezilememiş, hatta yok farz edilmiş; derken hayattaki âhenk bütün bütün bozularak her şey içinden çıkılmaz bir hâle gelmiştir.. evet biz, varlıkla aramızdaki âhengi bozmuşuz; Allah da lütfettiği nimetleri elimizden almış; işte hepsi bu kadar. Bu Allah'ın değişmeyen bir kanunu ve "sünnetullah"tır. *"Bir toplum (değişik iç deformasyonlarla) kendi kendini değiştirmedikçe, Allah ona lütfettiği nimetlerini değiştirecek değildir."*[4] Değişmeden, hem Allah hem de varlıkla olan münasebetlerimizde olduğumuz yerde durup, olduğumuz gibi kalmamız, korunmamızın da en selâmetli yoludur. Bu, önemli işi de şimdiye kadar sadece hakikî Kur'ân nesli –üzerinde durmayı düşünürüm– başarabilmiştir..

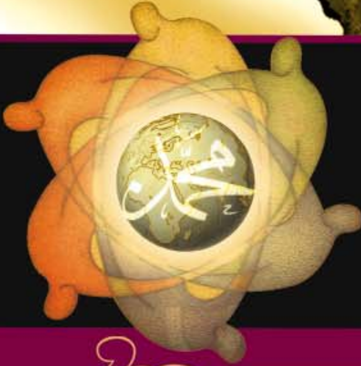
Sızıntı Dergisi'nin Kasım 2000 tarihli 262. sayısından alınmıştır.

DİPNOTLAR
1. Bakara sûresi, 2/30.
2. Câsiye sûresi, 45/13.
3. İsrâ sûresi, 17/82.
4. İsrâ sûresi, 17/9.
5. Mülk sûresi, 67/13-14.
6. Enfal sûresi, 8/53.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

HANGİ HOŞGÖRÜ?

Bir zamanlar Kur'ân sayesinde kıtalar arası engeller aşılarak kalıcı bir sevgi, saygı ve diyalog gerçekleştirildiği gibi, şimdilerde de bu kudsîlerin gayretleriyle yeni bir anlaşma ve uzlaşma zemininin oluştuğuna/oluşacağına inancım tamdır. İnsanlık geçmişte milletimizi hep gülen yüzü ve gülen talihi ile tanıdı; işte bu, günümüzde de bir kez daha niye olmasın ki.!

Muamelelerde yumuşak davranma, bir karşılık beklemeksizin iyilik etme demek olan "müsamaha" (hoşgörü), İslâm'da sadece bir söz veya slogan olmanın çok ötesinde bir kavramdır. Dinin bir hükmüdür, ilahi vahiyle sabittir ve bu ilahi vahyi açıklayan Peygamber beyanıdır. Bu vecibe Asr-ı saadette, dört halife döneminde, hatta günümüze kadar uzanan 14 asırlık İslâm medeniyeti döneminde somutlaşmıştır. Çünkü bu müsamaha, ebedi ve evrensel olan İslâm'ın semeresidir.

Kur'ân müsamahayı; İslâm'ın hayat, kâinat ve insan anlayışına bina eder. Buna göre varlıkta, 1- Zorunlu varlık olan Hak Teala 2- O'nun dışındaki mümkinat vardır. Birlik, yalnız Allah'ın sıfatıdır. Yaratıklarda ise çokluk, çeşitlilik ve farklılık bulunmaktadır. Çoğulculuk O'nun değişmez nizamlarındandır. Bu nizam, değişik toplulukların birlikte yaşamasını, onların birbirlerini tanımalarını yani kültürler, felsefeler, dinler, ırklar, renkler ve diller arasında müsamaha ahlakının hakim olmasını gerektirir. Müsamaha olmazsa barış içinde birlikte yaşama ortadan kalkar. Bu ise, farklılığı dileyen Allah'ın (celle celâlühü) koyduğu nizama karşı çıkmaktır. İşte Kur'ân müsamahayı; hayat, kâinat ve insan hakkındaki bu değer hükmü üzerine yerleştirmiş ve onu dini bir görev ve hayatın olmazsa olmaz bir unsuru saymıştır. Şu halde farklı ırklar ve milletler halinde yaratılan insanların birlikte yaşamalarını temin eden iksir, müsamahadır. Bu topluluklar, Yaratıcının imtihan hikmeti icabı olarak dinleri, dilleri, medeniyetleri, gelenekleri farklı olarak, aralarında fazilette yarışma olan toplumlar olabilirler. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"Her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O, size verdiği farklı şeriatlar dairesinde sizi imtihan etmek istediği için ayrı ayrı ümmetler yaptı. Öyleyse durmayın, hayırlı işlerde birbirinizle yarışın! Zaten hepinizin dönüşü Allah'a olacak, O da hakkında ihtilaf ettiğiniz şeyleri size bir bir bildirecektir"* *(Maide, 48)*. Müsamaha olmadığı takdirde varlığın sebebi ve bu varlığı imar etmede yarışmanın sırrı olan bu çoğulculuğun bulunması imkansızlaşır.

Bu çeşitliliği Allah'ın bir nizamı ve evrenin bir kanunu sayan Kur'ân'dan yola çıkarak, Kur'ân'ın ölçüsü ve İslâm medeniyetinin ruhu olan "adalet"in, farklı gruplarla olan münasebetlerde uygulanacak müsamahanın esası olduğunu söyleyebiliriz. Bu adil müsamahayı kurmak için Kur'ân, her şeyden önce bizden, kendimize karşı adil olmamızı ister.[1] Hatta bunun da ötesinde hasımlarımız hakkında bile adil olmamızı emreder.[2]

Keza İslâm, başka din mensupları hakkında da adaleti gerçekleştirmemizi ister. Bunun gereği olarak, onlar hakkında toptan genel bir hüküm verilmemesi gerektiğini bildirir: *"Ehl-i Kitabın hepsi bir değildir. Onların içinde öyle dosdoğru bir cemaat vardır ki gece saatlerinde Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanırlar. Bunlar Allah'ı ve ahireti tasdik eder, iyilikleri yayar, kötülükleri önler ve hayırlı işlere yarışırcasına koşarlar."* *(Al-i İmran, 113-114)* Şu halde bize muhalif olan topluluklar hakkında Kur'ân'ın kuralı "Onların hepsi bir değildir." hükmüdür. Gerçekten Kur'ân Yahudiler konusunda bunu uyguladığı gibi, Hıristiyanlar konusunda da uygular.[3] Müsamahayı gerçekleştiren bu tutumun İslâm mantığındaki dayanağı, adaletin farz olmasıdır. Kur'ân, Allah'ı "Rabbü'l-alemin, bütün insanların Rabbi" olarak niteler. O, sadece bir topluluğun Rabbi değildir. Allah'ın insanları şerefli kıldığını bildiren ayet de bütün insan türünü kapsamaktadır: *"Gerçekten Biz, Âdem evlatlarını şerefli kıldık."* *(İsra, 70)* İnsanlar arasında üstünlüğün tek ölçüsü "takva"dır: *"Allah nazarında en değerli olan, takvada (Allah'a saygı duyup haramlardan sakınmada) en ileri olandır."* *(Hucurat, 13)* Yoksa ırk, deri rengi, sülale gibi kişinin iradesi dışındaki şeyler değildir. Allah, insanın kalbine ve işine bakar ve iyilerin hakkını zayi etmez.[4]

Bu adaletin sonuçlarından biri olarak İslâm, tüm insanlıktaki nübüvvet mirasına sahip çıkar. Peygamberlere tabi olanların doğrularını ikrar eder, onlara arız olan yanlışları düzeltir veya bazı yeni hükümler ilave eder.[5] İşte bu müsamaha, Kur'ân'ın kâinat telakkisinin bir sonucudur. Zira Allah çoğulculuğu, farklılığı, çeşitliliği bir kanun olarak koymuştur.

Hz. Peygamber (a.s.m)'ın Müsamahası

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber (a.s.m) kendisinden önceki peygamberleri ve ilahi kitapları tasdik etmiştir.[6] "Peygamberler babaları bir, anneleri farklı kardeşler durumundadır. Hepsinin dini birdir" *(Buhari, Enbiya 48; Müslim, Fedail 145)* Bundan ötürüdür ki Yahudilere, "Ben, Musa'ya sizden daha yakınım" *(Buhari, Savm 69; İbn Mace, Sıyam 41)* dediği gibi, Hz. İsa (a.s) için de, "Ben, İsa'ya dünyada da ahirette de herkesten daha yakınım." *(Buhari, Enbiya 48; Müslim, Fedail 143)* demiştir. Hz. Peygamberin bu tutumu sözde kalmamış, yaşanan bir hal, bir ahlak olmuştur. O'nun kurduğu Medine şehir devletinin anayasasında ve gayri müslim topluluklara verdiği beratlarda yer almıştır. Medine belgesinde Yahudiler hakkında: "Yahudiler kendi dinlerine, Müslümanlar kendi dinlerine tabi olacaklar. Bize tabi olan Yahudilere destek borcumuz vardır." maddesini koymuştur. 10/631 yılında Necran Hıristiyan heyeti geldiğinde onları Medine Mescidinde kabul etmiş, orada âyin yapmalarına imkan vermiş, daha sonra

Müsamaha, İslâm'da sadece bir söz veya slogan olmanın çok ötesinde bir kavramdır. Dinin bir hükmüdür, ilahi vahiyle sabittir ve bu ilahi vahyi açıklayan Peygamber beyanıdır. Bu vecibe Asr-ı saadette, dört halife döneminde, hatta günümüze kadar uzanan 14 asırlık İslâm medeniyeti döneminde somutlaşmıştır.

dinlerini muhafaza edeceklerine ve diğer haklarına dair bir berat vermiştir.[7]

Dört Halife Devrindeki Uygulama

Hz. Peygamberden sonra Hülefa-yı Raşidin dönemi de müsamaha örnekleriyle doludur. Hz. Ömer, Ehl-i Kitap olmayan din mensuplarına (mesela, ateşe tapan Mecusilere) nasıl muamele edileceği konusunu Şûra Meclisine getirmiş, onlara da Ehl-i Kitap muamelesi yapma kararlaştırılmıştır. İslâm, kendisini inkar edenler için dünyevi bir yaptırım koymamış, onlar hakkında ahirette hüküm vermenin Allah'a ait olduğunu ilan etmiştir. O sebeple putperestler hakkında bile: "Sizin dininiz size, benim dinim bana!" *(Kafirun, 6)* demiştir. Hülasa Hz. Peygamber gibi, Hülefa-yı Raşidin de insanları İslâm'a girmeye zorlamadılar.[8] Zorlama iman değil, olsa olsa münafıklık doğurur.

Hz. Peygamber (a.s.m), devlet başkanı olduğu sırada bile İslâm dinini terk edeni (mürted) dinden döndüğü için cezalandırmadı. Fakat bunu yapan, irtidad ile yetinmeyip yol kesme ve topyekün Ümmete karşı silahlı hücuma giriştiği için onu cezalandırdı. Nitekim devletin develerini gasp, çobanlarını (devlet görevlilerini) işkence ile katl eden ve dinden dönen eşkıyayı, Kur'ân'ın hükmünü[9] uygulayarak cezalandırdı. İslâm'ın savaşa dair hükümleri, din hürriyetini sağlamak ve sırf İslâm'a inanma sebebi ile vaki olan düşmanlık ve saldırıya karşı savunma gayesine yöneliktir. Bu külli kaideyi yerleştiren de şu ayet olmuştur: *"Dininizden ötürü sizinle savaşmayan, sizi yerinizden yurdunuzdan çıkarmayan kafirlere gelince, Allah sizi onlara iyilik etmeden ve adaleti uygulamadan menetmez…"* *(Mümtahine, 8-9)*

İslâm Tarihindeki Uygulama

Roma İmparatorluğunun sekiz asırda aldığı kadar toprağı Müslümanlar seksen yılda aldı. Avrupalılar M.Ö. 4. asırdan M.S. 7. asra kadar Doğuyu köleleştirdiler. Bu siyasi, ekonomik, dini, kültürel istiladan o ülke halklarını Müslümanlar kurtarırken, onlar hiçbir zaman Müslümanlara karşı savaşmadılar. Bilakis Müslümanlarla beraber olup işgalci Sasani veya Bizans ordularına karşı savaştılar. O süper güçlerle aynı dine inanmalarına rağmen Mısır'da, Suriye'de, Irak'ta hep aynı şey cereyan etti.

Bu ülkeler hürriyetlerine kavuştuktan sonra Müslümanlar onları dinlerinde serbest bıraktılar. Öyle ki fütuhattan bir asır sonra o halklardan İslâm'a girenlerin nisbeti % 20'yi geçmedi.[10] Daha sonraki asırlarda İslâm, din özgürlüğü yaşatırken, istilacı Avrupa kuvvetleri, Müslümanlara karşı ordular harekete geçirmiş, oralarda yaşayan gayri müslimleri aleyhte kışkırtmaya çalışmışlardır. Bu hususta Müslümanlardan başka gayri müslim tarihçilerin de tanıklıkları vardır. Mesela, Mısır patriği Bünyamin Bizanslılardan kaçıp 13 sene saklanmıştı. Mısır fatihi Amr İbnu'l-As onu hürriyetine kavuşturdu, halkına iade etti. Onu karşıladığında kendisine kiliseleri ve cemaati hakkında teminat verdi, hatta kendisi için dua etmesini istedi. Hıristiyan ahali onu istikbal ederken, Müslümanların fütühatının, Mısır Hıristiyanlarına zulmeden Bizanslılara ilahi bir ceza olduğunu terennüm ediyorlardı.[11] Mısır kiliselerini ve manastırlarını Rumların istilasından kurtardı. Fakat o binaları cami yapmadı, Hıristiyan cemaatlerine geri verdi. Şunu söylemekte hiçbir mübalağa yoktur: "Doğu Hıristiyanlığının bekası, Müslümanların müsamahası ile mümkün olmuştur."

Demek ki Müslümanlar, asıl yükümlülükleri olarak hak dinin kurtarıcı esaslarını insanlığa tebliğ etmişler, İslâm medeniyetini kurmuşlar. Bununla beraber bu medeniyetin diğer dinler ve fikirler karşısındaki müsamahalı tutumunun da, yaşayışlarıyla tanıklığını yapmışlardır.

Not: Bu yazı, Mısır'ın ünlü âlimlerinden Prof. Dr. Muhammed İmare'nin Hira Dergisi'nde çıkan (Sayı: 6, Ocak-Mart 2007) makalesinden özetlenmiştir.

* Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Bkz.: Maide 135.
2. Bkz.: Maide 8.
3. Bakara 75, 101, 146; Al-i İmran 23; Nisa 77; Maide 82-83.
4. Bkz.: Kehf 30.
5. Bkz.: Bakara 91; Al-i İmran 2-4; Maide 48.
6. Bkz.: Bakara 285.
7. Muhammed İbn Yusuf, Sebilü'l-Hüda ve'r-Reşad, c. 6, s.642.
8. Bkz.: Bakara 256.
9. Bkz.: Maide 33-34.
10. Filip Faric ve Yusuf Kerebac, Arap ve Türk Hakimiyeti Döneminde İslâm Tarihi İdaresinde Hıristiyanlar ve Yahudiler, Ar.trc. Beşir es-Siba'i, Kahire, 1994, s.25.
11. Bu konuda şu esere bakılabilir: Yuhanna Nakyosi, Mısır Tarihi, Kahire, 2000, s.201-202

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

Her medeniyetin iftihar ettiği, nevi şahsına münhasır bazı değerler vardır. Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh da, bizim medeniyetimizin en belirgin değerlerindendir. Öyle ki, eğer geçmişimiz itibarıyla bizim medeniyetimize bir isim bulmak icap etseydi, ona "Fıkıh" veya "Usûl-ü Fıkıh" medeniyeti demek uygun olurdu...

MANTIK-FIKIH MÜNASEBETİ ÜZERİNE

Fıkıh usûlü, şer'î hükümlerin delillerini ve bu delillerden hükümlerin nasıl çıkarıldığını incelemeyi konu edinir. Bundan dolayı da Kitap ve Sünnet'teki ibarelerin mantuku, delâletleri, ibarelerde geçen kavramların tanımları; kavramların birbiri ile ilişkisi, türleri, olumlu ve olumsuz karşılık ve karşıtları; terimlerin hakikat, mecaz, hass, âmm, müşterek, hakikat ve mecaz kısımları; hangi hükümlerden nelerin nasıl çıkartılacağı, bu yapılırken illetin tespiti; naslar arasında tearuz, istisna; çıkan hükmün veya ortaya konulan delilin kuvvet ve bağlayıcılığının vs. incelenmesi gerekir. Bunu başarmak için mantık gücü de devreye girer. İşte fıkıh usulcüleri eserlerini kaleme alırlarken, genelde, bu gücü yer yer devreye sokmayı başarmışlardır.

Biz burada, mantığın fıkıh usûlündeki yeri ve önemini kavramlar, önermeler, dil-mantık ve deliller alt başlıkları halinde inceleyip, sonunda bir genel değerlendirmede bulunmaya çalışacağız.

1. Kavramlar Açısından

Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh kitaplarında (mesela, lafız, delil, nikah, talak, hadd, vergi, bey', icâre, vekâlet, şirket gibi) çok sayıda kavramın tanımı, tasnifi ve tahlilinin yapıldığını görmekteyiz. Bunlar yapılırken yer yer kavramın diğer ilimlerdeki uzantılarına veya yerine işaret edilerek fıkıh usûlünün, tefsir, hadis, belagat, dil bilim, mantık ve münazara (tartışma ilmi / ilm-i âdâb) ile olan ilişkisi kurulur.

Fıkıh usûlünde bazı kavramlar mantıkta işlenen boyutu aşılarak açıklanır. Bi'l-ibâre, bi'l-işâre, bi'd-delâle ve bi'l-iktizâ delâlet örneklerinde, beyan çeşitlerinde bunu görebi-

liriz.[1] Re'y-kıyas, kaza-fetva, ta'zir-hudûd sözcüklerinde görüldüğü gibi, bazı kavramlar arasındaki farka da işaret edilir. Mantıkta "kavramlar arası ilişkiler" konusunu ilgilendiren bu işlem, kavramlar mantığı açısından önemlidir.

Fıkıh usûlünde Kitap ve Sünnet'teki nassların delâlet ve sübûtları açısından dört grupta değerlendirilmesi, hükümlerin bilgi değeri ve mantıksal gücü açısından derecelendirilmesine imkan açtığından dolayı, önemli görülmektedir. Usul kitaplarında yer alan şu cümleler kavramlar mantığı (lafızlar) açısından ayrı bir önem arz etmektedir:

"Âmmın hükmü, efradı hakkında kat'ıyyü's-sübût olmasıdır. Yani âmm bir nassın hükmü, delâlet ettiği fertlerin hepsine birden şamil olur.

Yine âmm, delil-i zannî ile tahsis edilemez. Çünkü âmm kuvvetlidir, fertlerin hepsi hakkında birden sabit olur, zayıf olan bir delil ile kayıt altına alınması uygun değildir.

Âmm olan lafızlar, yalnız üçe kadar tahsis edilebilir, ondan fazla edilemez. Çünkü çoğulun en azı üçtür.[2]

Nass zâhire, müfesser nassa, muhkem de müfessere tercih olunup diğeri istidlalden sâkıt olur.

Bir lafızda hakikî mana ile mecazi mana ictima' edemez (birleşemez).

Dâl bi'l-ibâre ile dâl bi'l-işâre arasında tearuz görülse baştaki tercih olunur. Çünkü sevk-i kelamdan asıl maksat olan, dâl bi'l-ibâredir.

Dâl bi'd-delâleyi kıyas-ı celî kabilinden saymak doğru değildir.

Dâl bi'l-iktiza ile istidlal, geçerli bir akıl yürütmedir.

İsimde iştirak hükümde müsâvâtı müstelzim değildir. (Yani bir lafza verilen hükmü onun eşseslisine de vermek gerekmez.)

Beyan-ı tağyir, daima tağyir ettiği söze muttasıl olur, ondan ayrılmaz."[3]

2. Önermeler ve Dil-Mantık Açısından (Lafız-Mânâ)

Cümlenin içerdiği anlam veya ifade ettiği mana, harflere göre değişeceğinden bazı fıkıh usûlü kitaplarında, harf ve edatların (ba, min, an, alâ, fî gibi meânî harfleri ve zarflarının) özellikleri, cümleye kattıkları anlam ve kullanım şekilleri üzerinde önemle durulmaktadır[4] ki bunu önermeler ve çıkarım mantığı açısından önemli görmekteyiz.

Söz konusu kitaplarda ikrar, bey', şirâ, icare, hibe, vakıf, vasiyet, talak, liân, zıhar konularında kullanılan sözcükler ve ifadelerin çoğu ince dil tahlillerini içermekte ve bu tahlilleri bilmeyi gerektiren nitelik arz etmektedir. Yine lafız-mana ilişkisi (lafızların manaya vaz'ları, açık/vâzıh bir tarzda delâletleri, açık veya kapalı halde kullanımları, hangi maksatlarla söylenmiş olduklarını) çeşitleri ve örnekleri ile birlikte incelenir ki bunun dil ve mantık açısından önemli ve değerli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dinde önemli yeri olan emir ve nehiy lafızları üzerinde daha ayrıntılı bilgi verilir.

Fıkıh usûlü kitaplarında, mutlak ile mukayyedin mahiyetleri ve hükümleri ile ilgili aktarılan bilgiler, mantıkta "Mutlak Olarak Söyleneni Bazı Kayıtlamalarla (veya tersi) Söyleme" (Secundum Quid)[5] yanlışını anlamamıza yardımcı olacak niteliktedir.

Söz konusu kitaplarda, deliller arasında tearuz ortaya çıkınca neyin neye tercih edileceği konusunda da kesin kurallar sunulmaktadır. Burada yer alan, "İki delilin metinleri arasında tearuz bulunsa, nass zahire, müfesser nassa, muhkem müfessere, hakikat mecaza, sarih kinayeye, dâl bi'l-ibâre dâl bi'l-işâreye, dâl bi'l-işâre dâl bi'd-delâleye dâl bi'd-delâle dâl bi'l-iktizâya tercih olunur." ifadesinin dil ve mantık açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Zira bunlardan, önce gelen ikinciye göre daha açık, daha sağlam, daha belirgindir. Mantık da tabii ki açık olanı kapalı olana, sağlam olanı zayıf olana, belirgin olanı da belirgin olmayana karşı üstün tutacaktır.

3. Deliller Açısından

İlgili kitaplarda fıkıh usûlünün konusunun, "Şer'î hükümleri ispata vasıta olmaları itibariyle şer'î delillerdir; bu ilimde bütün şer'î hükümlerin ve delillerin ahvalinden bahis olunur." Usûl-ü fıkhın konusu bazı âlimlere göre edille bazılarına göre ise ahkâmdır. İkisini cem ederek usûl-ü fıkhın konusu edille ve ahkâmdır, *(Bkz. Seyyid Bey, Medhal, s. 72)* şeklinde belirtilmesi, bu ilimde asıl vurgunun yargı (hüküm, hükmün delilleri, hüküm çıkarma metotları, hüküm çıkaran) ve delillere yapıldığını göstermektedir. Mantık da geçerli delilleri incelemeyi konu edindiğine göre, fıkıh usûlü için mantık vazgeçilmez olacaktır. Bundan dolayı Gazali, İslâm Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi olarak görülen meşhur el-Mustasfâ'sının Mukaddime'sini Mantık İlmi'ne ayırmış ve bu ilmi yeterince bilmeyenin ilmine güvenilmeyeceğini belirtmiştir.[6]

Klasik mantık, akıl yürütmede esas olarak (dedüksiyonun en önemli kısmını oluşturan) kıyası almıştır; asıl gâye kıyası incelemektir. Diğer iki akıl yürütme şekli[7] tümevarım ve

analojiye klasik mantıkta fazla önem verilmemiştir. Fıkıhtaki kıyas analojiyi esas alır. Fetva veya hükümlerde ağırlıkla temsil (analoji) metodu kullanılmaktadır.[8] Mesela bu, ganimet, bey', icâre, gasp ve itlâf gibi konularda daha açık bir şekilde görülmektedir. Mesela nikâhta denklik konusunda olduğu gibi, bazı hükümlerin delilleri, yanlış analojiye veya yanlış nedene[9] dayandırıldığı için bazı fukaha tarafından reddedilir veya reddedenlerin görüşleri nakledilir.[10]

Analoji, tümevarıma dayanan bir dedüksiyondur. Fakat varsayımsal bir dedüksiyondur. Yani hareket noktası olan genel fikir varsayılmıştır. Aralarında benzerlik görülen iki olay arasında fark olabilir. Bu nedenle analoji ile elde edilen sonuç daima zanni (olası, muhtemel) olarak kalır, zorunluluğu gerektirmez. Fakat bu varsayım ispat edilirse kanun halini alabilir. Aşağıdaki fıkhî kıyasta, biranın haram olduğu hükmü, sarhoş edici özelliğinden dolayıdır. Ama sarhoş etme illetinin tespiti için bira yoklanır (istikra) veya incelenir; onda bu özellik bulunursa, genele (sarhoş edici maddelere) verilen hüküm (haram) ona da verilir. Bu yapılırken hem tümevarıma, hem de tümdengelime başvurulduğu doğrudur. İçeceklerin bir bir yoklanarak hangilerinin sarhoş edici olduklarını tespitte endüksiyon, bundan şu şekilde dedüktif kalıba sokularak bir çıkarımda bulunmak ise dedüksiyondur.

Tüm sarhoşluk veren maddeler haramdır;	(B.Ö, Asl)
Bira şarhoşluk veren bir maddedir;	(K.Ö, Fer') O.T. Altı çizili olan "sarhoşluk verme"
O halde bira da haramdır.	(Sonuç)

Fıkıhtaki kıyası, analojiyi temel alıyor diye sağlam olmayan bir delil getirme tarzı olarak görmek yanlıştır. Yukarıda bira örneğinde belirttiğimiz gibi, fakihler kıyaslarını dedüktif kalıba dökerek ifade ederler. Onu, doğrudan, bilimlerde kullanılan analoji gibi görmek doğru değildir. Onda da kıyasın formel şartlarına veya bilinen sekiz kuralına uyulur. Örneğin hiçbir fıkhi kıyasta üçten az terimle kıyas kurulmaz, orta terim sonuçta bulunmaz, yine orta terim iki öncülde de tikel olarak alınmaz, olumsuz iki öncülden sonuç çıkarılmaz veya olumlu öncülden olumsuz sonuç çıkarılmaz vs. Fıkıh usulcüleri, kelâmcılar ve bu konuya hassasiyetle eğilen İbn Teymiyye, fıtrata, dine ve kullanıma daha uygun ve daha sağlam olduğu gerekçesiyle temsili, gerçek kıyas olarak görmektedirler.[11]

Fıkhî kıyasta dedüksiyon ve analojinin kullanıldığını, analojide de endüktif yoklamanın varolduğunu haliyle bu tür kıyasın, akıl yürütmenin üç şeklini de içerdiğini; biçim olarak geçerli olduğunu, içerik olarak ise konunun fıkıhçıların değerlendirmesine bırakmak gerektiğini belirtmek isteriz.

Usul kitaplarında, içtihatta[12] bulunurken, fetva verirken, daha genel bir deyişle hüküm verirken önemle altı çizilen hususlar, mantıksal açıdan değerli ve önemli görülmektedir. Şöyle ki, kişi kafasının estiği şekilde keyfî fetva vermemelidir. İslâm geleneğinde ulemanın bu konuda ne kadar dikkatli davrandıkları ortadır. Karar verecek konumda olanların bilgili, dirayetli, samimi, maddi ve manevi sorumluluk hissiyle dolu, konuyu ciddi araştıran, alternatifleri iyi değerlendiren, ihtiyatlı ve konuştuğu alanda ihtisas sahibi olmaları gerekmektedir.

Fıkıh usûlü kitaplarında, varlığına delil bulunamayan herhangi bir şeyi kabul etmeme "İstidlal bi ademi'l-medârik"[13] olarak tanımlanıp, bunun yanlış bir akıl yürütme şekli olduğu belirtilir. Çünkü delilin yokluğundan medlulün yokluğu lazım gelmez.

Deliller arasında tearuz konusu açıklanırken "Herhangi bir hadise hakkında delillerin kesretine değil kuvvetine bakılır. Bir kuvvetli delil, birçok kuvvetsiz delillere tercih edilir. Mesela bir kat'î delil yanında zannî delillerin hükmü olamaz.", "İki rivayet mütearız olunca, bunlar ile ihticac sâkıt olur. Bir şey hakkında ihtimal sabit olunca onunla istidlâl sâkıt olur." gibi cümleleri içerik mantığı açısından önemli görmekteyiz.

Yine Fıkıh Usûlü kitaplarında, (fıkhın esaslarını teşkil eden usûl ve delillerin birer zübdesi mesabesinde olan ve sağlam delillere istinat eden, birçok hadiselerin hükümlerini belirlemeye yardım ederek hukukçular için birer rehber mesabesinde bulunan) Kavâid-i Külliye'nin maddelerinin örnekleri ile açıklanışını usûl ve mantık açısından önemli görmekteyiz. Mecelle'de, mantıksal açıdan bize daha çarpıcı gelen veya mantıkçının dikkatini daha celbeden bazı ifadelere burada yer vermek istiyoruz:

"Alâ hilâfi'l-kıyas sabit olan şey, saire makîsun aleyh olamaz."
"İçtihat ile diğer içtihat nakz olunmaz."
"Adetin delaleti ile mana-yı hakiki terk olunur."
"İtibâr, galib-i şayiâdır, nadire değildir."
"Asl sabit olmadığı halde, fer'in sabit olduğu vardır."
"Kelamın i'mali (kullanımı) ihmalinden (terkinden) evlâdır."
"Mânâ-yı hakikî müteazzir oldukta mecaza gidilir."
"Tevehhüme i'tibar yoktur."
"Zahiren sabit olan bir ilim ile, yakinen sabit olan bir ilim arasında fark vardır."
"Bir hükmün illeti ile hikmeti arası tefrik olunur."

Ayrıca şu kaidelerin[14] de dil ve mantık açısından tahlil edilmesi ve öneminin açığa çıkartılmasının gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

"Şek ile yakîn zail (yok) olmaz."
"Asıl sâkıt olduğunda fer'i dahi sâkıt olur."

Usul kitaplarında, hüküm verilirken önemle altı çizilen hususlar, mantıksal açıdan değerli ve önemlidir. Şöyle ki insan kafasının estiği şekilde keyfî fetva vermemelidir. İslâm geleneğinde ulemanın bu konuda ne kadar dikkatli davrandıkları ortadır.

"Bir şey bâtıl oldukta anın zımnındaki şey dahi bâtıl olur."

"(Eğer nass yahut delâlet yoluyla kayıtlama bulunmuyorsa) mutlak, ıtlakı üzere cari olur." "Burhan ile sabit olan şey, ıyanen sabit gibidir."

"Tenâkuz ile hüccet kalmaz."

"Şartın sübutu indinde ona muallak olan şeyin sübutu lazım olur."

"Meçhûlü dava fâsittir."

"Bir kimse hakkında 'muradı, maksadı şudur' diye vuku bulacak dâvâ bâtıldır."[15]

"Dâvâda tenakuz bulunmaması şarttır; bulunursa dâvâ sahîh olmaz."

"Tenakuz, müddeînin kizbini gösterir."

"Beyyinelerin tearuzu, dâvânın istimaına mâni olur."

" Şehadetin mahsûsa ve mütevâtire muhalif olmaması şarttır."

"Şehadette tenakuz bulunmaması şarttır."

Sonuç olarak söyleyecek olursak, Fıkıh Usûlü kitaplarında, lafız, mefhûm, delâlet, hüküm, kıyas terimlerinde olduğu gibi bazı kavramların, çeşitleri ve örnekleri ile birlikte ayrıntılı biçimde açıklanması, mantığın fıkıh, özellikle fıkıh usûlü için son derece önemli olduğunu göstermektedir. Zira kavramlar, önermeleri/hükümleri iyi anlamamıza, bunu başarmak da, daha sağlam çıkarımlarda bulunmamıza hizmet etmektedir. Söz konusu kitaplar kaleme alınırken, bu bilinçle, mantığın sürekli devrede tutulduğunu düşünmekteyiz. Böylece, bu eserlerde delâlet, hüküm, mübahase, istidlal, illet, mefhum, lafız, münazara, muaraza, men, münakaza (nakz), mukaddime ve çeşitlerinde olduğu gibi birçok kavram aynen mantıktaki gibi ve buna ilave olarak fıkıh ilmiyle ilişkisiyle birlikte tanıtılır. Bu tanım ve tanıtma yapılırken, büyük ölçüde, mantıktaki tanımın formel şartlarına uyulduğu görülmektedir.

Ayrıca, fıkıh usûlü eserlerinde yer alan şu bilgi ve açıklamaları, mantıksal açıdan önemli, değerli ve mantıktaki konuları anlamaya katkı verici nitelikte görmekteyiz:

1) Âmm
2) Lafz-ı Müşterek
3) Delâlet (-i lafz)
4) Harfler, edatlar ve zarflar
5) Bazı kıyas (analoji)ları red ve def'e müteallik mübahase yolları
6) İlm-i münazara (tartışma)nın şartları ve âdâbı

Fıkıh kitaplarında ikrar, bey', şirâ, icare, hibe, vakıf, vasiyet, talak, liân, zıhar konularında kullanılan sözcükler ve ifadelerin çoğu ince dil tahlillerini içerdiğinden, bunlardaki bazı incelikleri anlama ve anlatmada mantık birikimi kendini hissettirmektedir.

Yine söz konusu kitaplarda harf ve edatların özellikleri, cümleye kattıkları anlam ve kullanım şekilleri ile ilgili olarak sunulanlar, dil ve mantık açısından, özellikle önermeler mantığı açısından, oldukça faydalı nitelikte görülmektedir. Ayrıca, kitapta, deliller arasında tearuz ortaya çıkınca hangi delilin diğerine tercih edileceği konusunda sunulan kuralların da dil ve mantık açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Fıkıhçıların, içtihatta bulunurken, fetva verirken, daha genel bir deyişle, hüküm verirken önemle altını çizdikleri hususlar, mantıksal açıdan çok değerli ve önemli görülmektedir. Kavâid-i Külliye'nin maddelerinin örnekleri ile açıklanışını da usûl ve mantık açısından faydalı görmekteyiz.

* Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
iemiroglu@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Örneğin bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslâmiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Basımevi, İstanbul 1967, c. I, s. 87-91, 95-98.
2. Bkz.: Bilmen, Kâmus, c. I, s. 71
3. Buna Kur'ân'dan bir örnek gösterilebilir: "Güç yetiren kişiye Allah için haccetmek gerekir." (Âl-i İmrân, 3/97)
4. Bkz. Bilmen, Kamus, I, 108-132.
5. Bkz. Emiroğlu, İbrahim, Mantık Yanlışları, Ankara, 2004, s. 130.
6. Gazali, Ebu Hamid Muhammed, el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl, Mısır, 1937, c. I, Mukaddime, s. 7.
7. Akıl yürütmenin bu üç şekli için bkz. Emiroğlu, İbrahim, Ana Hatlarıyla Klasik Mantık, Bursa 1999, s. 153 vd.
8. (Fıkıhta) kıyas bir delil-i zannîdir. Kıyasın hükmü, ta'diyedir; asıldaki hükmün, fer'e de nakledilmesidir.
9. Mantıkta buna, Neden Olmayanı Neden Olarak Alma (False Cause, el-ahzü mâ leyse bi illetin illeten) Yanlışı denir. Bkz. Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 161 vd.
10. Zira eş adaylarında başta dini olmak üzere, sosyal, kültürel yakınlık, eğitim seviyesi, ekonomik imkanlar vs. aranacağına, sözgelimi, boy ve kilonun ön plana çekilmesi, meselâ, "Bir önceki gelinimiz güneyliydi ve biraz kiloluydu; bu gelin adayımız da güney illerimizden ve hafif kilolu, öyleyse bu da birinci gelinimiz gibi iki senede ayrılır." şeklinde yanlış bir analojide bulunmayı tabiî ki bir fıkıhçı kabul etmeyecektir. Zira o, isabetli bir evlilik kararı ve evliliğin huzur içinde devam etmesi için fıkıhta belirlenen kefaet (denklik) ölçülerini büyük bir hassasiyetle günümüze de uyarlama çabası içinde olacaktır.
11. Bu hususta çeşitli fıkıh usûlü kitaplarına ve kelâm eserlerine bakılabilir. Ayrıca bkz. İbn Teymiyye, er-Redd ale'l- Mantıkiyyîn, Lahor 1976, s. 364 vd.
12. Kıyas ile içtihat arasında tam eskilerin ifadesi ile umum husus min vechin girişimlilik vardır. Yani her kıyas içtihattır, ama her içtihat kıyas şeklinde değildir; içtihat daha e'amdır.
13. Bu tür delillendirmeye mantıkta Argumentum ed Ignorantiam (İspat Edilmemiş Olmayı Lehte Delil Kullanma) deriz. (Bkz. Emiroğlu, İbrahim, Mantık Yanlışları, s. 187)
14. Bu külli kaidelerin açıklamaları için bkz. Yıldırım, Mustafa, Mecellenin Küllî Kaideleri, İzmir, 2001.
15. Bugünkü moda tabirle biz buna "niyet okuma" diyebiliriz.

Doç. Dr. Mustafa AĞIRMAN *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

İslâm, savaşı insan tabiatının yol açtığı tabiî ve arızî bir hadise olarak ele almış, onu dengelemek için de kaideler koymuş ve sınırlamıştır. Meselâ, 'Bir topluluğa, bir millete olan kininiz, sizi adalet yapmaktan alıkoymasın' buyurarak, adaleti ve cihan sulhunu esas almış; modern hukuk sistemlerinin de kabul ettiği, dinin, canın, malın, neslin ve aklın korunması hususunda prensiplere dayalı bir müdafaa sathı oluşturmuştur.

EFENDİMİZ'İN (s.a.s.) KATILDIĞI SAVAŞLARDA SİVİLLERİN KORUNMASI

İslâm'da esas olan sulh, yani barıştır. Savaş istisnai bir durumdur. Çünkü İslâm kelimesi "sulh ve selamet" manasına gelmektedir. Ama ne var ki, bir devletin tek taraflı olarak harp istememesi bir mana ifade etmez. Karşı taraf size saldırmak için hazırlanıyor ve bu uğurda fırsat kolluyorsa sizin de her zaman buna hazır olmanız gerekir.

İslâm'da savaş, kan dökmek, toprak kazanmak, ganimet elde etmek için yapılmaz. Bu gayelerin hepsi merduttur. İslâm'da savaş genelde müdafaa eksenlidir. Cihad, Allah ile insanlar arasındaki engelleri bertaraf ederek, onların Allah ile buluşmalarını sağlama ameliyesidir. Savaş büyük ve kutsal bir hareket olan cihadın bir parçasıdır. Ama kaynaklarda cihad bazen savaş yerine de kullanılır. Yani cihad, savaşı da içine alan bir harekettir. Ama harb ve savaş kelimeleri, cihadın ihtiva ettiği manayı tamamen istiab edemez. Cihad kıyamete kadar devam edecek olan bir harekettir; kesinti-

sizdir. İslâm'ın doğru anlatılması, anlaşılması, sevdirilmesi için ortaya konulan her türlü performans cihadın kapmasına girmektedir. Savaş ise gerektiğinde İslâm düşmanları ile yapılan mücadelenin sadece bir kısmıdır.

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), daima savaştan uzak durmuş, mecbur kaldığında ise ordu kumandanlarına verdiği emirlerde mealen şöyle buyurmuştur:

"Müşriklerden olan düşmanlarınızla karşılaştığınız zaman onları İslâm'a davet edin, kabul ederlerse onlar sizin kardeşlerinizdir. Kabul etmezlerse, cizye vermeye davet edin; yani daimi vatandaş olmalarını teklif edin; onu da kabul etmezlerse Allah'tan yardım dileyerek onlarla harp edin ." *(Müslim, Cihad 3)*

Bu hadis-i şeriften anlaşılıyor ki, asıl maksat insanları savaşla imha etmek değil onları İslâm'a kazandırmaktır; ihya etmektir. İslâm'ın asıl hedefi bütün insanların dünya ve ahiretlerini mamur hale getirmektir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in savaş komutanlığı dünya tarihindeki diğer komutanlarla mukayese edilemez. Çünkü O, rahmet peygamberidir. Savaşlardaki komutanlığında bile rahmet peygamberi olduğunu göstermiş, düşman tarafının ölmesi ve imha edilmesi için değil, onların hem kendilerinin hem de kıyamete kadar gelen nesillerinin ihyası için gayret göstermiş ve bu uğurda üstün bir savaş hukuku ve stratejisi ortaya koymuştur.

Allah Resulü, savaşlarda hiçbir zaman düşman birliklerini yok etmeyi hedeflememiştir. Her zaman barışa önem vermiştir. Hudeybiye barışı, O'nun hayatında büyük bir zaferdir. O yüce Peygamber, kendisine her türlü kötülüğü yapmış, hicrete mecbur etmiş Mekkelilere şefkatle davranmış, Mekke'yi kan dökmeden fethetmiştir. İsteseydi Mekkelilerin hepsini kılıçtan geçirebilirdi. Ama bunu yapmadı. Çünkü O, rahmet peygamberidir. Mekkeliler bir yanlışlık yapıp İslâm ordusuna saldırmasınlar ve kan dökülmesin diye onlara mağlubiyeti peşinen kabul ettirdi ve şöyle haber gönderdi:

"Kim Kâbe'ye sığınırsa emniyettedir,
- Kim Ebu Süfyan'ın evine sığınırsa emniyettedir,
- Kim evinin kapısını kilitler ve kendi evinde oturursa emniyettedir, ona dokunulmayacaktır, o güven içindedir…" *(Vakidi, I, 21)*

Allah Resûlü (s.a.s.) bu şekilde üstün bir taktikle Mekkelilerin kuvvetlerini dağıttı ve kan dökülmesini önledi. Daha sonra da affa uğrayan Mekkeliler bu iyilikler karşısında toptan Müslüman oldular.

Bugünkü modern dünyada cereyan eden savaşlarda büyük bir problem halini alan "Savaş esnasında sivillerin ve çevrenin korunması" prensibi, kıyamete kadar bütün Müslümanlara ve insanlığa örnek olmak üzere, Hz. Peygamber'in komutanlığı döneminde çok güzel halledilmişti. O, Bedir ve Uhud gazalarını şehir dışında yaparak, Hendek savaşında da şehrin etrafını hendeklerle çevreleyerek sivil halkı koruma altına almıştır. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Mekke fethinde de ayrı bir taktik uygulayarak düşman tarafındaki sivillerin korunmasını göz önünde bulundurmuş ve bunu başarmıştır.

Öteden beri insanlık tarihinde cereyan eden savaşlarda ve bugünkü modern dünyanın savaşlarında gaye ve hedef düşmanı bütün varlığı ile yok etmektir. Rahmet Peygamberi bu yanlış anlayışa dur demiş, savaşlarda gaye ve hedefin insanları öldürmek değil, yaşatmak olduğunu hem sözü hem de tatbikatı ile göstermiştir. Kendisinin katılmadığı savaşlarda da orduya tayin ettiği komutanlara verdiği emirlerde çocukların, kadınların, din adamlarının öldürülmesini yasaklamış, arazinin ve mamur yerlerin harap edilmesini nehyetmiştir. *(Buhari, Cihad 146)*

Yüce Peygamberimiz savaşlarda Müslümanlara, muharip statüsünde olanlarla savaşmalarını hedef göstermiştir. Bu konuda Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: "İnsanların savaşmaktan en çok çekineni, savaşmak mecburiyetinde kaldığında bile insan onur ve nezaketini zedelemeden savaşan (müsle, işkence gibi şeylerden uzak duran) ehl-i imandır." *(Ebu Davud, Cihad 110)* Müslümanların savaşmak mecburiyetinde kaldığında bile Peygamberimizin çizdiği bu çerçeveyi ve bu tavrı koruması gerekir.

SİVİLLERİN KORUNMASI

Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde rahmet ve savaş kelimelerini bir arada kullanarak şöyle buyurmaktadır:

"Ben rahmet peygamberiyim, ben savaş peygamberiyim."*(Müsned, IV, 395)*

Bu iki kelimeyi bir arada kullanması O'nun savaşlarının bile bir rahmet olacağına işarettir. O'nun katıldığı savaşlar "Adil savaş", insanlık tarihindeki diğer savaşlar ise yıkımdır, ölümdür ve felakettir.

Hz. Peygamber, her şeye olduğu gibi savaşa da ayrı bir mana kazandırmıştır. İnsanlar ölmeden, mamur yerler harap olmadan, dünya ateşe verilmeden de savaşın olabileceğini göstermiştir. Savaş sonrası, düşman tarafına ve düşman ölülerine gösterdiği merhamet, eşi görülmemiş bir üstünlüktür. O'nunla savaşan bazı kimselerin hemen savaş sonrasında Müslümanlığı kabul etmeleri, O'na kılıç çeken insanların biraz sonra O'na asker olmaları O'nun en büyük zaferlerindendir.

On senelik Medine döneminde yirmiden fazla savaşa katılan Hz. Peygamber, ortalama olarak senede iki sefer savaşa çıkmış oluyordu. Vefatı esnasında Arap yarımadası tamamen İslâm Devletinin hâkimiyeti altındaydı. Bu savaşlarda düşman tarafından ölen insanların sayısı yaklaşık olarak 250, Müslümanlardan şehid olanların sayısı da yak-

laşık 150 civarındadır. *(Hamidullah, 14-15)* Demek ki O, insanları imha etmek için savaşmamıştır. O'nun savaşlarında sivil halkın canına ve malına dokunulmamıştır. O'nun savaşlarda rahmet olmasını, sivilleri, insanları, insanlığı ve çevreyi korumasını üç ana başlık altında görelim.

A) Savaşa Katılmayanların Dokunulmazlığı

Hz. Peygamber, hiçbir savaşta sivil halka saldırma yoluna gitmemiştir. Onların canlarının ve mallarının koruma altına alınmasına azami derecede dikkat göstermiştir. *(Hattab, 476)* O'nun savaşta öldürülmesini yasak ettiği kişileri şu şekilde sıralayabiliriz. *(bkz. Elmalılı, II, 687 vd.)*

1. Kadınlar ve Çocuklar

Hz. Peygamber'in savaşlarında bu iki sınıfın öldürülmesi yasaktır. Abdullah b. Ömer (r.a)'dan rivayet edildiğine göre:

Allah Resûlü (sallalahu aleyhi ve sellem)'in katıldığı savaşlardan birisinde, bir kadın öldürülmüş olarak bulundu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.s.) savaşlarda kadınların ve çocukların öldürülmesini yasakladı." *(Buhari, Cihad 146)*

2. İhtiyarlar

Şeyh-i fani denilen ihtiyarların öldürülmesi de yasaktır. Çünkü onlar da muharip statüsünde değildir. Enes b. Malik (r.a)'dan:

Hz. Rasulullah (s.a.s.) bir askeri birlik veya bir orduyu uğurlarken şöyle derdi:

"Allah'ın adı ile yola çıkın. Allah'ın dini için Allah adına savaşın. İhtiyarları (pir-i fani veya şeyh-i fani) öldürmeyin." *(Ebu Dâvud, Cihad 90)* Sadece, savaşa fikri ve fiili olarak destek vermeleri istisna edilmiştir. Huneyn savaşında, yaşlı Dureyd b. Sımme'nin öldürülmesi işte bundan dolayıdır. *(İbn Hişam, IV, 95)*

3. Din Adamları

Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan: "Rasulullah (s.a.s.), ordusunu gönderdiği zaman, onlara şöyle emir verirdi: " ...Çocukları ve manastır ehlini öldürmeyin" *(Müsned, I, 300)* Hadis-i şerifteki ifadesi ile "Manastır ehli = Mabed ehli" olan bu insanlar da Müslümanlarla savaşmayıp, kendilerini ibadete verdikleri müddetçe öldürülmezler.

4. İşçi ve Hizmetçiler

Bu iki sınıf, savaşmak niyetinde olmayan mustaz'af zümredendirler. Düşmanla beraber olmaları öldürülmelerini gerektirmez.

"Rasulullah (s.a.s.), gönderdiği seriyyelere emir verirken şöyle buyururdu: "İşçileri ve hizmetçileri öldürmeyin…" *(Müsned, III, 413)*

Bu saydığımız insanlar savaşa iştirak etmedikleri müddetçe canları koruma altındadır.

B) Esirlere Yapılan Muamele

Hz. Peygamber, esirlere çok iyi muamele yapmıştır. Esirlerin hemen hepsi Rasulullah'ın (s.a.s.) af ve kereminden istifade etmişlerdir.

"İslâm'dan önce, Arap yarımadasında harp esirlerine ait hususi ve muayyen bir muamele tarzı yoktu. Bazen öldürülürler, bazen köle haline getirilirler (özellikle kadın ve çocuklar), bazen kurtuluş fidyesi alınarak ve bazen hiçbir karşılık alınmadan serbest bırakılırlar ve nihayet bazen de karşı tarafın elinde bulunan esirlerle karşılıklı değiştirilirlerdi." *(Hamidullah, 66)*

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) esirler konusunda ve özellikle bedir esirleri konusunda çok merhametli davranmıştır. "Hz. Peygamber bu esirleri en emin bir tarzda gözaltında bulundurmak için bunları kendi askerleri arasında taksim etmiş ve onlara iyi davranmalarını askerlerine tembih etmiştir. Bu emir icapsız kalmadı. Bu esirlerden elbisesi olmayanlara elbise temin edildi. Müslümanlarla eşit şekilde karınları doyuruldu. Bazı Müslümanlar bunlara ekmeklerini verip kendileri sadece hurma ile yetindiler. Gayeleri, sadece verilen emirden dışarı çıkmamak ve bu emre itaat etmekti." *(Hamidullah, 65-66)* Hz. Peygamber'in esirlere yaptığı muameleyi şu şekilde maddeleştirilebiliriz:

1. Fidye Karşılığı Serbest Bırakma

Bu durum Bedir'de olmuştur. Müslümanların ilk zaferi olan bu savaşta müşrikler yetmiş ölü, yetmiş de esir bırakarak savaş meydanını terk ettiler. *(Müslim, Cihad 18)* Medine'ye götürülen esirlere çok iyi muamele yapıldı. Zira, Rasulullah (s.a.s.) "esirlere iyi davranın" *(Hattab, 125)* diye emir vermişti. Bunlardan zengin olanlar fidye karşılığında serbest bırakılırken, yoksul olanlar ise karşılıksız serbest bırakıldı. Diğer bir kısmı da Müslüman çocuklara okuma-yazma öğretmek şartıyla serbest bırakıldılar. *(İbn Kesir, II, 512)*

2. Karşılıklı Mübadele

Hz. Peygamber, müşriklerden aldığı esirleri bazen de, müşriklerin elinde bulunan esirleri hürriyete kavuşturma karşılığında serbest bırakırdı. Yani karşılıklı esir mübadelesi yapardı.

3. Karşılıksız Serbest Bırakma

Rasulullah (s.a.s.) döneminde esirlere yapılan muamelenin en güzeli budur; en fazla uygulanan da budur. Bedir esirlerinden bir kısmı karşılıksız serbest bırakılmışlardır.

Müreysi, Mekke fethi ve Huneyn Savaşlarında böyle yapılmıştır. Serbest bırakılan esirlerin hemen hepsi de neticede Müslüman olmuşlardır.

Enes bin Malik (r.a)'dan:

"Mekkelilerden seksen kişi silahlı olarak Ten'im dağında Rasulullah (s.a.s.)'in üzerine hücum etmişler. Peygamber ve ashabını gafil avlamak istiyorlarmış. Fakat O, onları esir almış ve serbest bırakmış." *(Müslim, Cihad 133)*

Bu hadise Hudeybiye seferi esnasında olmuştur. Rasulullah (s.a.s.) isteseydi onları serbest bırakmaz, Mekkelileri zor durumda bırakırdı. Ama O, insanlara merhametli davranıp İslâm'ı sevdirmek istiyordu.

Fetih sonrası Efendimiz (s.a.s.)'in, Mekkelilere yaptığı büyük bir âlicenaplıktır. Tarih böyle bir büyüklüğe şahit olmamıştır. O, sadece Mekkelilere değil, aslında herkese karşı merhametliydi. Mühim olan şirkin ve küfrün yok olmasıydı. O'nun hedefi insanları yok etmek değil, şirki ve küfrü yok etmekti.

Rasulullah (s.a.s.), Mekke fethinden sonra müşriklere şöyle seslendi:

"Ey Kureyş topluluğu, şimdi size ne yapacağımı tahmin ediyorsunuz?":

Kureyş hep bir ağızdan:

"Biz Senden hayırla davranmanı bekliyoruz. Çünkü Sen kerim bir kişinin oğlu olan kerim bir insansın."

Bunun üzerine Rasu1ul1ah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Ben de Yusuf'un (a.s.) kardeşlerine dediği gibi şöyle diyorum; "Bugün size bir kınama yok, haydi gidin, serbestsiniz." *(Yusuf, 12/92) (Vakidi, II, 835)*

4. Esirlerin Öldürülmesi

Asrı Saadette, savaşlarda esir alınanlar asla öldürülmemiştir. Böyle bir durum sadece bir kere vuku bulmuştur. Bu da sadece Bedir savaşı sonrası olmuştur. Bedir'de alınan esirlerden Nadr bin Haris ve Ukbe b. Ebi Muayt *(Vakidi, I, 49)* öldürülmüştür. Bu iki esir de, esir oldukları için değil daha önceden işledikleri suçlardan dolayı cezalandırılmıştır.

C) Ölü ve Yaralılara Yapılan Muamele

Savaş denilince akla kan gelir. İnsanların ölmesi ve yaralanması, savaşların kaçınılmaz neticesidir. Tarihte ve hatta günümüzde bazı savaşlarda esirler öldürülmekte ve işkenceye maruz bırakılmaktadır. Tarih boyunca düşman tarafının ölülerine ve yaralılarına hunharca muameleler yapılmış, esirler ise hayvan muamelesine tabi tutulmuşlardır. *(Hamidullah, 66)*

"Hz. Peygamber, bütün savaşlarında düşman yaralılarını asla ihmal etmemiş ve onlara en iyi şekilde muamele etmiştir. Çünkü böyle bir muamele insanlık adına yapılan muameledir. İslâm da bütün insanlığın dinidir." *(Hattab, 478)*

Peygamber Efendimiz, düşmanların savaş meydanlarında terk ettikleri ölülerini de insanca bir muameleye tabi tutarak gömülmesini emretmiştir. *(Taberi, III, 62)* Uhud savaşında, müşriklerin, Müslüman şehitlere müsle (düşman ölülerinin burun, kulak ve sair organlarını kesme) yapmalarına karşılık, Allah Resûlü aynısının müşriklere yapılmasını yasaklamıştır. *(İbn Hişam, III, 102)* Müslümanlar hiçbir zaman düşman ölülerine gayr-i insani muamele yapmamışlardır.

Rasulullah (s.a.s.), müşriklerin ölülerini, kazılan kuyulara defnettirerek, cesetlerin açıkta kalmasını önlemiştir. *(Taberi, III, 62)* Nitekim günümüzde modern harp beyannamesi aynı çizgide meseleye yaklaşmaktadır.

"Müslümanlar esirlere iyi muamele ettikleri gibi, yaralı müşriklere de iyi davranıp, onları Müslüman yaralılarla eşit tedavi etmişlerdir. Hiçbir zaman düşman yaralıları ihmal edilmemişlerdir." *(Hattab, 478)*

Sonuç

Bir ordu komutanı olarak Hz. Peygamber'in hedefi, İslâm prensiplerini yaşatmak ve sulh için gerekli olan şartları yerleştirip, perçinlemektir. O'nun katıldığı savaşlarda sivil halkın canına ve malına dokunulmamıştır. Esirler en iyi muameleyi görmüşlerdir. Yaralı ve hasta olanlara gereken ilgi gösterilmiş, ölüler defnedilmiştir. Ölülerin uzuvları kesilmemiş, müsle yapılmamıştır. Savaş öncesi ve sonrası yağma ve talana tenezzül edilmemiştir. O'nun katıldığı savaşlarda şahsi çıkar, ırk asabiyeti, maddi menfaat, öç alma duygusu, sömürü vb. gibi cahili duygular kesinlikle yoktur.

Bir ordu komutanı olarak Hz. Peygamber, şehirlere ve kalelere sahip olmadan önce kendi askerlerini yüksek bir maneviyata ulaştırarak onların ruh dünyalarına hâkim olmuştur. Bu komutanın ve askerlerin yaptıkları savaşlarda zulüm yoktur. Çünkü onlar zulmü ortadan kaldırmak için savaşıyorlardı. Onların hedefi ilahi mesaj ile insanları buluşturmak; insani değerleri, sulhu, barışı temin etmekti. Neticede bunu başardı, her devir insanının istifade edebilecegi bir hukuk modelini Allah'ın izin ve inayetiyle ortaya koydular.

* Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi.
magirman@yeniumit.com.tr

KAYNAKLAR

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İst. 1979.
Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamber'in Savaşları, trc. Salih Tuğ, İst. 1972.
Hattab, Mahmut Şit, er-Resûlü'l-Kâid, Beyrut, 1974.
İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, es-Siretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1971.
İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, es-Siretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1976.
Taberi, Ebu Cafer Muhammed, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Beyrut, 1997.
Vakidi, Muhammed b. Ömer, Kitabu'l-Meğazi, London, 1966.

YENİ ÜMİT

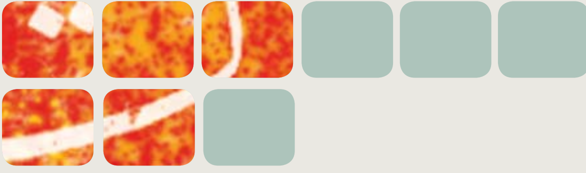
Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

Bütün Varlığın Zikir Halkası: TESBİHÂT

Tesbihatı halis bir ibadet olarak duyma, onu derinleştirme, kulluk renk ve deseniyle tam bezeme ve ibadet şivesi ile Cenâb-ı Hak-k'a sunma meselesi sizin idrak ve şuurunuza bağlıdır. Siz bütün kalbinizle seferber olur, vicdan mekanizmanızı harekete geçirir, latîfe-i Rabbâniye, irade ve his gibi bütün derinliklerinizle namaza, tesbihe, duaya yönelirseniz, o zaman her şeyde çok farklı manâlar bulur, bambaşka hislerle dolar ve adeta doyarsınız.

Bütün varlık (masivâ) Allah'ı tesbih eder. Melekten, sineğe; mikroorganizmadan, nebülözlere kadar her varlık, kendi özel dili ile sürekli O'nu anar, O'nu hatırlar, O'nu tesbîh, tenzih ve takdîs eder. İnsan da bu evrensel koroya iradesiyle katılarak Rabbini en güzel isimleri ile tesbih eder. Ancak irade ve şuurunu kötüye kullanarak bazen nefis ve şeytanın ağına düşer ve bu korodan ayrılma bedbahtlığını yaşar. İşte, birçok konuda olduğu gibi, Yüce Yaratan bu konuda da insanı uyarmakta ve onun 'evrensel tesbih korosu'ndaki görevini ihmal etmemesini istemektedir. Kalb ve ruhun gıdası olduğu için de, iradî bir şekilde her günün belli vakitlerini bu işe ayırmayı emretmektedir. Aşağıdaki satırlarda, genel olarak tesbih kavramı, özel olarak da farz namazlardan sonra yapılan tesbihâttan söz etmek istiyoruz.

A. Tesbih

Tesbih kelime olarak, balığın suda, kuşun havada, yıldızların yörüngelerinde hızla geçişleri gibi, süratle geçmek, yani hızla yüzüp uzaklaşmak anlamına gelen "سَبَحَ sebaha" kelimesinden gelmektedir. Ayrıca paklıkta, temizlikte çok ileri götürmek anlamını da taşımaktadır. Ragıb el-İsfahanî der ki: "Tesbih, Allah Teâlâyı tenzihtir, bunun aslı da Allah'a ibadete koşmak, çok gayret etmek demektir. İb'ad (uzaklaştırma) 'Allah onu uzak etsin' gibi kötü şeyler hakkında kullanıldığı gibi, tesbih de hayırlı işlere tahsis edilmiştir. Tesbih; söz, fiil veya niyetle yapılan her türlü ibadete verilen bir isimdir."[1]

Tesbih, 'Allah'ı tesbih etme' işinin özel adı olduğu gibi, o manayı ifade eden Sübhan da Allah'ın güzeller güzeli isimlerinden biridir. Tesbih, layık olmayanı ve yakışmayanı reddetmek; çoğu zaman bu kelime ile beraber söylenen takdis (mukaddes saymak, bilmek) ise, layık olanı ispattır.

Bir ıstılah (terim) olarak ise tesbih; Allah'ı her arızadan, şâibeden, eksiklikten tenzih etmektir. Bu ise gerek zâtî sıfatlarında ve gerek fiilî sıfatlarında nefy (red) veya isbatı caiz ve layık olmayacak her noksanlıktan uzak demek olur. Öyle ise tesbih, Allah Teâlâ'nın zatında, sıfatlarında, fiillerinde ve isimlerinde nezahet ve paklığını ifade eder.

Her Şey Allah'ı Tesbih Eder

Ayet-i Kerimelerde, göklerde ve yerde, canlı ve cansız ne varsa hepsinin Allah'ı tesbih ettiği açıkça belirtilmektedir. *"Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ı tesbih etmektedir."* (Hadid, 57/1) *"Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı tesbih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki, hamd ile O'nu tesbih etmesin. Ne var ki siz onların bu tesbihlerini anlayamazsınız."* (İsra, 17/44) Ayetlerde geçen 'مَا' harfi esas itibariyle akıllı olmayan varlıklar için kullanılıyorsa da "مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ" tabiri göklerde ve yerde bulunan, ister görünmeyecek derecede ehemmiyetsiz olsun, ister görünen varlıklar olsun hepsini kapsar. Dolayısıyla, gerek melâike ve mü'minler gibi sözle, gerek diğer varlıklar gibi ilham yoluyla konuşanların hepsi dâhil olmak üzere, her varlık kendisine özel bir dille O'nu tesbih eder. Tabii ki burada mecazî ve işarî bir anlam da ifade edilmiş olabilir. Çünkü yaratılan her varlık, imkân (olabilirlik), hudûs (sonradan olma) ve üzerinde taşıyıp ortaya koyduğu sanat ihtişamı ile Allah Teâlâ'nın noksanlıklardan münezzeh (berî) ve yüceliğin son derecesindeki sıfatlarla vasıflanmış olan varlığına delalet ve işaret etmektedir.[2]

Takdis ve Tesbih İlişkisi

Cuma sûresinin ilk ayetinde Cenabı Hak (c.c.), peş peşe dört güzel ismini saymaktadır; el-Melik, el-Kuddüs, el-Aziz ve el-Hakîm. Özellikle tesbih ve takdis kavramlarının yakın ilişkisine dikkat çeken müfessirler şu açıklamaları yapmışlardır: Kuddûs'ün anlamı, fazilet ve güzelliklerle övülmüş demektir. Tesbih, takdisi; takdis de tesbihi içine alır. Çünkü yerilmiş sıfatların ortadan kaldırılması övgüleri ispat anlamını ifade eder. Nitekim "ortağı ve benzeri yok" dememiz O'nun bir olduğunu, "kimseye zulmetmez" dememiz, hükmünde âdil olduğunu ispatlar. Aynı şekilde övgüler de yergi ve noksanlıkları ortadan kaldırır. Mesela, âlim demek cehli, kâdir demek de acizliği yok eder. Şu kadar var ki "o şöyledir" dediğimizde takdis, "O şöyle değildir" dediğimizde de tesbihtir. Böylece takdisin içerisinde tesbih, tesbihin içinde de takdis bulunmuş olur ki, İhlâs sûresinde ikisi de bir arada zikredilmiştir. Mesela *"De ki: Allah birdir, Allah Samed'dir."* (İhlâs, 112/1-2) âyetleri takdis, *"Kendisi doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır."* (İhlas, 112/3-4) âyetleri ise tesbihtir. Demek ki, bunların ikisi de, şirk ve teşbihi ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Evet, o öyle Kuddûstür ki Azizdir; çok izzetli, kudsiyeti sarsılmaz, kudretine yetişilmez, ezelden vasıflandığı kuvvet ve yüceliği hiç bir suretle mağlup edilemez. Kutsal şanına saldırıda bulunanların; mülküne leke sürmek, hakkına tecavüz etmek ve şirk koşmak isteyenlerin cezasını verir, şiddetli intikamıyla mağlup ve perişan eder. Bunun-

Kur'ân-ı Kerim'de namaz sonrası zikir ve duaya işaret ve teşvik eden ayetler olduğu gibi (Mu'min, 49/55, Hicr, 15/98) Efendimiz (s.a.s.) de, farz namazlardan sonra tesbihât yapmış ve ashabına da tavsiye etmiştir.

la beraber Hakîm'dir. Yaptığını nizam ve hikmetle sağlam yapar. Kutsallık ve yüceliğine zıt olan şirk ve küfür gibi durumlara bazen meydan verip zalimler, fasıklar, haksızlar ve ahlâksızlara zaman tanıyor, yüze çıkarıyor gibi görünürse de onlarda da nice hikmetleri vardır. Öyle olmasaydı Hakk'ın kutsallık ve yüceliği bilinmez, ilâhî üstünlüğün boyutu anlaşılmazdı. Böylece de o zalimler büyük cezalara müstahak olmaz ve mü'minleri daha yüksek fazilet, sevab ve derecelere ulaştıracak olan dine hizmetin hikmeti kalmazdı. Çünkü eşyanın zıtlarıyla görünmesi bir hikmet kanunudur.[3]

Hayranlık İfadesi Olarak Tesbih

Günlük hayatta aklın alamayacağı bir olay veya şeyle karşılaşan kişi gayr-i ihtiyarî, "Sübhanallah!" der. Bundan kasıt şudur:

1. Allah'ım! Her ne kadar aklım almıyorsa da Sen'in yaptığın her şey çok güzel ve mükemmeldir. Sen eksik ve yersiz hiçbir şey yapmazsın. Zira fiillerinle de her türlü noksanlıktan münezzehsin.

2. Allah'ım! İnsan güç ve kudretini aşan, hayalinin bile ulaşamayacağı, onu şaşkına çeviren güzellikte işler yapıyorsun.

3. Allah'ım! Sen ne büyüksün ki, hiç kimsenin aklına gelmeyecek şeyler yapıyorsun. Üstelik bunlar yerli yerinde ve hikmetli işler olduğu gibi, kimsenin üstesinden gelemeyeceği, gücünün yetmeyeceği işler olmasına rağmen umulmadık bir şekilde ve kolaylıkta hallediyorsun. Sana zor gelen hiçbir şey yoktur.

Dile Hafif, Mizanda Ağır Amel

Efendimiz (s.a.s.) zaman zaman ashabına yapılması kolay ancak değer ve sevap açısından yüksek olan ameller ve sözler öğretirdi. Bu durum hem Allah'ın engin ve tükenmez hazinesine hem de zahiren değerli gibi görünen ancak içleri kof, keyfiyetten yoksun, malayani türünden işlerle uğraşmanın yanlışlığına işaret etmektedir. İşte bu değerli amellerden birisi de tesbihtir. Bize değer ve değersizlik ölçülerini en güzel şekliyle vazeden En Değerli İnsan (s.a.s.) şöyle buyuruyor:

كَلِمَتَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ

"Rahman'a sevimli, dile hafif ancak mizanda ağır iki cümle vardır: Bunlar, subhanallahi ve bi hamdihi subhanallahi'l-azim: Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ve hamd ile tesbih ederim. Büyük olan Allah'ı tesbih ederim, O'nun şanı ne yücedir!"[4] Hz. Peygamber (s.a.s.), bu pek değerli sözleri söylemenin sadaka olduğunu ifade etmiş[5] ve her fırsatta, hatta yatağına uzanmadan hemen önce bile belli sayıda tekrar etmiştir.[6]

B. Namaz Tesbihâtı

Duanın kabule en yakın olduğu zaman dilimlerinin ilk sıralarında, farz namazların hemen arkasında yer alan zaman yer almaktadır. Zira kişi dinin direği olan namazla günahlarından arınmış, secdeleriyle Rabbi'ne en yakın yere ulaşmış, duygu yüklü bir ruh atmosferine girmiş ve henüz günah işlemeye fırsat bulamamıştır. Bu durumu elbette iyi değerlendirmek gerekir. Yapılacak en güzel şey, değer ölçümüz olan duaya sarılmak ve evrensel koroya katılıp Rabb'imizi tesbih etmektir. İşte ilk dönemlerden günümüze kadar uygulanan namaz tesbihâtı; tesbih, hamd, tekbir, salâvat, esma-i hüsna gibi dua ve zikrin değişik şekil ve unsurlarının yanında, başlı başına bağımsız bir dua kısmını da ihtiva etmesiyle yapılacak bu en güzel işin tanzim edilmiş şeklidir.

Kur'ân-ı Kerim'de namaz sonrası zikir ve duaya işaret ve teşvik eden ayetler olduğu gibi (Mu'min, 49/55, Hicr, 15/98) Efendimiz (s.a.s.) de, farz namazlardan sonra tesbihât yapmış ve ashabına da tavsiye etmiştir. Zaman zaman tesbihâtı oluşturan zikir ve duaların faziletine dikkat çekmiş, sayılarını belirtmiş, nasıl yapılacağına işaret etmiş ve yanlışlıkları düzeltmiştir. Konuyla ilgili birkaç hadis-i şerif zikretmek istiyoruz:

1. Bir gün, Mekke'den Medine'ye hicret etmiş bazı fakir sahabîler Peygamberimiz (s.a.s.)'e gelerek şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resûlü! Zengin olan Müslümanlar, yüksek manevi dereceler kazanıp daimi (Cennet) nimetlerine nail oluyorlar. Zira hem bizim gibi namaz kılıyor, oruç tutuyorlar hem de fazla malları olduğu için, onunla hacca ve umreye gidiyor ve sadaka veriyorlar." Efendimiz (s.a.s.) onlara şu cevabı verdi: "Size öyle bir şey haber vereyim ki, onu yaptığınızda, hem siz sevap açısından geçmiş olanlara yetişirsiniz, hem sizden sonra gelenler size ulaşamaz, hem de içinde bulunduğunuz topluluğun en hayırlıları olursunuz; ancak size haber vereceğim şeyin aynısını yapacak olan müstesna: Her (farz) namazdan sonra otuz üçer defa 'Sübhanallah, Elhamdülillah, Allahu Ekber' deyin." Ebû Davud'un Sünen'inde nakledilen rivayette, daha sonra şöyle denilmesi emredilmektedir: لاَ إِلَهَ إِلاَّ الاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ ولَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "Allah'tan başka ilah yoktur, mülk O'nundur ve hamd O'na aittir. O'nun her şeye gücü yeter."

Son cümle ise, "Böyle yapanların günahları denizköpüğü kadar bile olsa Allah affeder." şeklindedir.[7]

Öyle anlaşılıyor ki bu hadis-i şerifle birlikte namaz sonrası tesbihât da yaygınlık kazanmıştır. Bilindiği gibi İslâm'ın hüküm ve uygulamaları tedricilik prensibine göre nazil olmuş ve uygulanmış; zamanla da Müslümanların hayatlarında sağlam bir şekilde yerlerini almışlardır.

2. Hz. Muaviye (r.a.), Şam valisi iken, Küfe emiri olan Hz. Müğire bin Şu'be'ye yazdığı mektupta Hz. Peygamber (s.a.s.)'in namazdan sonra ne okuduğunu (nasıl tesbihât yaptığını) sormuş ve şu cevabı almıştır: "Efendimiz her farz namazdan sonra şöyle derdi: Allah'tan başka ilah yoktur. O'nun hiçbir şeriki (ortağı) yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. Her şeye gücü yeten O'dur. Allah'ım, Sen'in verdiğine kimse engel olamaz, Sen'in vermediğini ise kimse veremez. Büyüklüğü ve zenginliği olanların bu durumu, Sen'in büyüklük ve zenginliğinin yerine geçip onlara fayda veremez."[8]

3. Hz. Ebû Zer (r.a.), Allah Resûlü (s.a.s.)'in şöyle dediğini bize aktarmaktadır: "Kim sabah namazından sonra tahiyatta oturduğu şekliyle durur ve konuşmadan on defa لاَ إِلــهَ إِلاَّ الَّا اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَـدِيـرٌ Allah'tan başka ilah yoktur, mülk O'nundur ve hamd O'na aittir. Dirilten de O'dur, öldüren de. Ama kendisi canlıdır, ölmez. O'nun her şeye gücü yeter" derse, kendisine on sevap yazılır, on günahı silinir, Allah katında manevi derecesi on kat artar, o gün olabilecek kötülüklerden ve şeytanın şerrinden korunur..."[9] Bu duanın akşam namazından sonra da okunması sünnettir.[10]

4. Hz. Aişe validemiz (r.a.) Peygamber Efendimiz'in şöyle dua ettiğini bildirmektedir: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَةِ النَّارِ وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْغِنَى وَشَرِّ فِتْنَةِ الْفَقْرِ اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِمَاءِ الثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَنَقِّ قَلْبِي مِنْ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنْ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْكَسَلِ وَالْهَرَمِ وَالْمَغْرَمِ وَالْمَأْثَمِ

"Allah'ım! Kabir azabından, Cehennem ateşinin ve kabrin fitnesinden, Mesih-i Deccal'ın fitnesinden, hem zenginliğin hem de fakirliğin fitnesinden Sana sığınırım. Allah'ım! Beyaz bir kirli elbiseyi tertemiz yaptığın gibi, benim hatalarımı da soğuk kar sularıyla sil; böylece kalbimi hatalardan koru. Allah'ım! Tembellikten, bunaklıktan, borçtan ve günahlardan sana sığınırım."[11]

5. Başka bir hadis-i şerifte Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyuruyor: "Akşam namazından sonra yedi defa, أَللّٰهُمَ اَجِرْنِي مِنَ أَلنَّارِ "Allah'ım beni Cehennem ateşinden koru" de.[12]

6. Hz. Enes anlatıyor: "Bir gün Allah Resulü (s.a.s.)'nün huzurunda oturuyorduk. Yan tarafta bir adam namaz kılıyordu. Rükû, secde ve teşehhütten sonra (yani namazını bitirince), duaya başladı ve şöyle dedi: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَنَّانُ بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَاذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ إِنِّي أَسْأَلُكَ "Allah'ım! Bütün övgülerin Sana ait olduğunu, Senden başka ilah olmadığını, çok merhametli ve şefkatli olduğunu, gökleri ve yeri Senin yarattığını, celal ve kerem sahibi olduğunu bilerek Sana dua ediyorum. Ey Hayy u Kayyûm olan Allah'ım, sadece Senden diliyorum." Bunu duyan Hz. Peygamber (s.a.s.), "Biliyor musunuz bu şahıs ne ile dua etti?" dedi ve cevaben şunu ekledi: "Allah'a yemin ederim kendisiyle dua edildiğinde kabul edilen, kendisiyle istendiğinde isteklerin verildiği Allah'ın en büyük ismi (ism-i a'zam) ile dua etti."[13]

7. Hz. Sevban (r.a.) anlatıyor: "Efendimiz (s.a.s.) namazını bitirince üç defa istiğfar eder ve şöyle derdi: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

Allah'ım! Sen selamsın, barış ve esenlik Sendendir. Saygıya gerçekten layık olan Sensin. Ey Celal ve ikram sahibi olan Allah'ım"[14]

8. Hz. Enes b. Malik (r.a.) anlatıyor: "Allah'ın Resulü şöyle dua ederdi: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْجُبْنِ وَالْهَرَمِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ Allah'ım! Acizlikten, tembellikten, korkaklıktan, bunaklıktan, canlıların fitnesinden, ölülerin fitnesinden ve kabir azabından Sana sığınırım"[15]

9. Bir gün Peygamber Efendimiz (s.a.s.) etrafında bulunan ashabına , "Kur'ân'da en büyük ayet hangisidir?" diye sordu. Sahabeden birisi, اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (yani Ayetü'l-Kürsi) deyince Efendimiz mübarek ellerini göğsüne, bir rivayette sırtına vurarak şöyle dedi: "Tebrik ederim Ebû Münzir! İşte ilim budur!"[16] Bazı rivayetlerde ism-i azamın bu ayetlerde bulunduğu da aktarılmıştır. Hazreti Ali ise şunları aktarıyor: "Allah Resûlü'nün minberde şöyle dediğini duydum: 'Her kim kıldığı her namazın akabinde Âyetü'l-Kürsi'yi okursa, onun cennete girmesine hiçbir şey engel olamaz. Kim de yatağına uzandığında Âyetü'l-Kürsi'yi okursa, Allah onu evi, komşusu ve etrafındaki diğer insanlar hakkında emniyet ve güvene kavuşturur."[17]

Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelütehaya ve etemmüt teslimat)'e salavât getirmek Rabb'imizin emri olduğu gibi konu ile ilgili çok sayıda hadis-i şerif de bulunmaktadır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygamber'e hep salât ederler. Ey iman edenler siz de O'na salât edin ve tam bir içtenlikle selam verin."* *(Ahzab, 33/56)*. Hadis-i şeriflerde ise şunları görüyoruz: "Yanında adım zikrolunup da bana salavât getirmeyen

Tesbihât sırasında kendilerine öte âlemlere pencereler açılan, kalblerine ilhamlar yağan, böylece engin mana derinliklerine dalan nice âlim, tesbihâtın kelime ve cümlelerinden güzel anlamlar da çıkarmışlardır.

kimsenin burnu sürtülsün."[18], "Kim bana bir defa salât getirirse, Allah da ona on salât getirir ve on günahını affeder; on derece yükseltir."[19], "Kıyamet günü bana insanların en yakını, bana en çok salavât edendir."[20], "Gerçek cimri, yanında anıldığım hâlde bana salavât etmeyendir."[21], "Yeryüzünde Allah'ın seyyah melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını (anında) bana ulaştırırlar."[22]

Selamdan Hemen Sonra İstiğfar Etmek Tesbihtir

Kul her ne kadar çok dikkat edip titizlik gösterse de, Allah'ın büyüklüğe uygun (Mabud'un celâline layık olan) keyfiyette ibadetlerini yerine getirmede kusurdan uzak olamayacaktır. Bu gerçeğe işaret etmek için birçok taat ve ibadetten sonra istiğfar meşru kılınmıştır. Örneğin farz namaz kılan kimse için selamdan hemen sonra üç defa istiğfar etmesi, teheccüd kılanın seher vakitleri dilediği kadar istiğfar etmesi ve hacının hacdan sonra istiğfar etmesi meşru kılınmıştır. (Aslında emredilmiş veya tavsiye edilmiştir demek de mümkündür). Nitekim ayetlerde şu ifadeleri görüyoruz: "Onlar (gerçek mü'minler) seherlerde istiğfar edicilerdir." *(Âl-i İmran, 3/17)*, "Sonra, insanların sel gibi aktığı yerden siz de akın edin ve Allah'tan af dileyin! Çünkü Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur." *(Bakara, 2/199)*

Aynı şekilde abdestin sonunda ve her toplantının bitiminde istiğfarın meşrû ve tavsiye edildiği de rivayet edilmektedir. Nitekim Efendimiz (s.a.s.) herhangi bir toplantıdan kalkarken de istiğfar ederdi. Nasr sûresinde Efendimiz'e istiğfarın emredilmesinden anlaşıldığı nakledilen vefat haberinde ince bir remiz de bulunmaktadır. Bu işaret, dinin emrinin kemal bulmasıyla davet görevinin sona yaklaşmış olduğuna delaletten anlaşılmıştır.[23]

Buraya kadar verilen malumattan, günümüzde farz namazlardan sonra yapılan tesbihâtın hemen her kelimesinin ayet ve hadislere dayandığı açıkça görülmektedir. İlk dönemlerden beri, bazen müezzinler tarafından sesli olarak, bazen de cemaatin her ferdi tarafından sessiz olarak yapılan tesbihât, bazı âlimlerin hadis-i şerifleri değerlendirme kriterlerinden ötürü olsa gerek, İslâm âleminin bazı bölgelerinde farklılıklar gösterse bile, bütünü Hz. Peygamber (s.a.s.)'in söz ve uygulamalarına dayanmaktadır. Tabii ki, engin bir ruh hayatı yaşayan mana erlerinin Cenâb-ı Hak'la irtibatlarının seviyesine göre de bazı ifadeler seçmesi ve özel virdler ve tesbihâtlar düzenlemeleri de söz konusu olmuştur. Zira bir farz namazı kıldıktan sonra diğer namaz vaktine kadar yerlerinden kalkmayan nice Allah âşıkları vardı ki, bu süreyi zikir ve tesbihle geçiriyorlardı. Elbette üç beş dakika içinde camiyi terk eden kişilerle aynı tesbihle yetinmeleri düşünülemezdi. Onlar da Efendimiz'den nakledilen birçok uygulamayı birleştirerek uzun uzun tesbihâtta bulundular. Bu arada Kur'ân ayetlerinden bazı bölümleri ve Allah'ın güzel isimlerini de tesbihâtlarına eklediler.

Tasavvuf ve tarikat ehlinin mürid ve talebelerini manen yetiştirmek ve nefsin köleliğinden onları kurtarmak için tevhid kelimesi, Allah'ın güzel isimleri, salavât ve diğer değişik dualardan oluşan virdler okuttukları; bu arada zaman zaman topluca hatmeler yaptıkları bilinmektedir. Bu hatmeleri (zikir, ders, ayin vb. isimler de verilmektedir) daha çok namazdan sonraki tesbihâtın ardından yapmaları, namaz sonrasının tesbih ve zikir için en uygun zaman dilimi olduğunu gösterdiği gibi, kişinin ruh haletine uygun olarak farklı şekil ve dizilişlerle serbestçe tesbihât yapabileceğini de ortaya koymaktadır. Zira Allah'la irtibat, şekilden daha çok öze ve ihlâsa bakmaktadır.

Bazı gönül ehli âlimler ise, bütün Müslümanları bir tarikata benzeterek, namaz sonrası tesbihâtı bu tarikatın zikir ve virdi, Hz. Peygamber (s.a.s.)'i bu zikrin serzakiri (zikrin başını çeken); her namaz vaktinde dünya çapında dizilen namaz saflarını da zikir halkaları olarak değerlendirmekte ve insanların yaptığı bu umumî zikre canlı-cansız bütün varlıkların, bütün atom ve hücreleriyle katıldıklarını, dolayısıyla bütün kâinatın koro halinde teşekkür, övgü, niyaz ve dileklerini Yüce Yaratıcılarına arz ettiğini düşünmekte, hissetmekte, müşahede etmekte ve anlatmaktadırlar.

Tesbihât sırasında kendilerine öte âlemlere pencereler açılan, kalplerine ilhamlar yağan, böylece engin mana derinliklerine dalan nice âlim, tesbihâtın kelime ve cümlelerinden güzel anlamlar da çıkarmışlardır. Üstad Bediüzzaman'dan birkaç misal vermek istiyoruz.

1. أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَ أَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ

"Binlerce salat ve binlerce selam sana olsun ey Allah'ın Resulü" Cümlesi, namaz tesbihâtında okunurken inkişaf eden latif bir nükteyi uzaktan uzağa gördüm. Tamamını tutamadım, fakat işaret nevinden bir iki cümlesini söyleyeceğim. Gördüm ki: Gece âlemi, dünyanın yeni açılmış bir menzili gibidir. Yatsı namazında o âleme girdim. Hayalin çok genişlemesinden ve insanın mahiyetinin bütün dün-

ya ile ilgili olmasından ötürü, koca dünyayı o gecede bir menzil gibi gördüm. İnsanlar ve diğer canlılar görünmeyecek derecede küçüldüler. Sadece o menzili şenlendiren, ünsiyetlendiren ve nurlandıran sadece şahsiyet-i maneviye-i Muhammediyeyi (s.a.s.) hayalen müşahede ettim.

Bir adam bir eve girdiği zaman, evdekilere selâm verdiği gibi, "Binler selâm sana Ya Resulallah!" diyecek bir arzuyu içimde coşar buldum. Sanki bütün insanlar ve cinler sayısınca selâm ediyorum. Yani "sana tecdid-i biat, memuriyetini kabul, getirdiğin kanunlarına itaat, emirlerine teslim ve taarruzumuzdan selâmet bulacağını" selâm ile ifade edip, benim dünyamın eczaları ve şuurlu canlıları olan bütün cinleri ve insanları konuşturup, her birinin adına bir selâmı, anlatılan manalarla takdim ettim. Hem O (s.a.s.) getirdiği nur ve hediye ile benim bu dünyamı nurlandırdığı gibi, herkesin bu dünyadaki özel dünyalarını nurlandırıyor, nimetlendiriyor diye, o hediyesine karşı teşekkür ile karşılık vermek için "Binler salavât sana insin!" dedim. Yani Senin bu iyiliğine karşılık veremiyoruz, belki Yaratıcı'mızın rahmet hazinelerinden gelen ve semavat ehli sayısınca rahmetlerin üzerine olmasını niyaz ile teşekkürlerimizi bildiriyoruz, şeklindeki anlamı hayalen hissettim.

O Zât-ı Ahmediye (s.a.s.) ubûdiyeti cihetiyle -halktan Hakk'a teveccühü hasebiyle- rahmet manasındaki salâtı ister. Peygamberliği cihetiyle -Hak'tan halka elçiliği haysiyetiyle- selâm ister. Nasıl ki cinler ve insanlar sayısınca selâma lâyıktır ve onlar sayısınca umumî tecdid-i biatı takdim ediyoruz. Öyle de, semavat ehli sayısınca, rahmet hazinesinden her birinin namına bir salâta lâyıktır. Çünkü getirdiği nur ile her şeyin kemali görünür, her varlığın kıymeti ortaya çıkar, her varlığın Allah'a karşı vazifesi görünür ve her yaratılan varlıkta İlahî gaye tecelli eder. Onun için her şey, lisan-ı hal ile olduğu gibi, lisan-ı kali (dili) de olsaydı, "Essalâtü vesselâmü aleyke yâ Resulallah" diyecekleri kesin olduğundan biz umum onlar adına manen أَلْفُ أَلْفُ صَلَاةِ وَ أَلْفُ أَلْفِ سَلَامِ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ بِعَدَدِ الْجِنِّ و الْإِنْسِ وَ بِعَدَدِ الْمَلَكِ وَ النُّجُوم deriz. "Cinler, insanlar, melekler ve yıldızlar sayısınca, binlerce salat ve binlerce selam sana olsun ey Allah'ın Resulü"[24]

2. Bu makam münasebetiyle hatıra gelen bir salâvatın bir nüktesini beyan ediyorum. Namaz tesbihatının âhirinde Şâfiîlerde gayet müstamel ve meşhur bir salâvat olan اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰي سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ عَلٰي آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ كُلِّ دَاءٍ وَ دَوَاءٍ وَ بَارِكْ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ كَثِيرًا كَثِيرًا "Allah'ım! Efendimiz olan Muhammed'e ve O'nun âline, bütün dertler ve tedavi edici ilaçlar sayısınca bol bol salât, selam et; hayır ve bereket ver."in ehemmiyeti şöyle anlaşılabilir: İnsanın yaradılışında ve bütün kainatla ilgili olmasında çok sırlar gizlidir. İnsan her zaman, her dakika Yaratıcı'sına sığınmak, yalvarmak, hamd ve şükretmek durumunda olduğundan, onu dergâh-ı İlahiyeye yönelten en keskin ve etkili sebep hastalıklar olduğu gibi; insanı, en güzel şekliyle şükretmeye sevk eden ve tam manasıyla minnettar edip hamd ettiren tatlı nimetler ise, başta şifalar, devalar ve afiyetler olduğundan bu salâvat-ı şerife gayet müşerref ve anlamlıdır. Ben bazen بِعَدَدِ كُلِّ دَاءٍ وَ دَوَاءٍ 'bütün dertler ve tedavi edici ilaçlar sayısınca' dedikçe, yeryüzü bir hastaneye dönüşüyor ve maddî-manevî bütün dertlerin ve ihtiyaçların ilaçlarını ihsan eden gerçek Şifa Verici'nin apaçık varlığını, umûmî şefkatini, kutsal ve geniş rahîmiyetini hissediyorum.[25] *(B. S. Nursî, Şualar, 8)*

3. Sübhanallah, Elhamdülillah, Allahu Ekber kelimeleri velayet-i Ahmediye ve ubûdiyet-i Muhammediye cihetinde, namazdan sonraki tesbihâtta, öyle bir zikir dairesinde, bir tarîkat-ı Muhammediyenin (s.a.s.) virdidirler ki, her namaz vaktinde yüz milyonlarca mü'min beraber, o büyük zikir halkasında, ellerinde tesbihler, bu kelimeleri otuz üçer defa tekrar ederler. İşte böyle gayet muhteşem bir zikir halkasında hem Kur'ân'ın, hem imanın, hem namazın özü ve çekirdeği olan o üç mübarek kelimeyi namazdan sonra otuz üçer defa okumak ne kadar kıymetli ve sevablı olduğu elbette anlaşılır.[26]

Netice

Cenab-ı Hakk'ı anmanın en güzel yolu tesbihtir.

Tesbih etmede en güzel ifade سُبْحَانَ الله 'sübhanallah'tır.

Tesbih her zaman olur; ancak en uygun zaman namaz sonrası anlardır.

Tesbih, tevhid ve takdisin en güzel ifadesidir.

Ve insanın tesbihi, kâinatı oluşturan bütün varlıkların fıtrî tesbih korosuna iradî-şuurlu katılımdır.

* Y. Y. Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
ayuce@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. İsfehanî, Müftredat, 324 (sebeha mad.); Elmalılı, IX, 6241.
2. Bkz.: Elmalılı, VII, 4729.
3. Bkz.: Elmalılı, VII, 4951.
4. Buharî, Tevhid 58.
5. Müslim, Musâfirûn 84; Müsned, V, 167.
6. Ebu Davud, Edeb 98.
7. Buharî, Daavat 18; Tirmizî, Salat 185; Ebû Davut, İmaret 20.
8. Buharî, Daavat 18.
9. Tirmizi, Daavat, Hadis No: 3396
10. Zuhayli, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, II, 115
11. Buharî, Cihad 25, Daavat 36; İbn Mace, Dua 3.
12. Ebû Davud, Edeb 101; Müsned, IV, 234.
13. Müsned, VI, 461.
14. Müslim, Mesacid 135; Ebû Davud, Vitir 25; Müsned, V, 275.
15. Buharî, Cihad 25, Daavat 36.
16. Müsned, Hadis No: 19679.
17. Beyhaki, Şuabu'l-Îmân, 2/458 (2395).
18. Tirmizî, Daavât 110; Müsned, II, 254.
19. Nesâî, Sehv 55.
20. Tirmizî, Salât 357.
21. Tirmizî, Daavât 110.
22. Nesâî, Sehv 46.
23. Bkz.: Alûsî, Rûhu'l-Meanî, 30/257.
24. B. S. Nursî, Lemalar, 271.
25. B. S. Nursî, Şualar, 8.
26. Daha geniş bilgi için bak: B. S. Nursî, Şualar, 236.

YENİ ÜMİT

Dr. Muhsin Toprak *

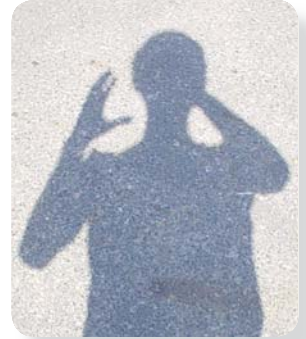
Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

Konumunun hakkını veremeyip bulunduğu noktadan kayanların iflâh olduğu hiç görülmemiştir. Kaldı ki biz, değil bir kısım dünyevî mülâhazalar, yaşama sevdasını ya da menfaat ve çıkar düşüncesini dahi intihar sayma konumundayız.

Dini Hayatı Kemiren Tehlike: DÜNYEVİLEŞME

Dünyevileşme, kendini dünyanın çekiciliğine kaptırma, onun esir ve zebunu haline gelme anlamına gelir. Bu kavram, hayat tarzı, eşya ve hadiselere bakış şekli ehl-i dünyanın arzu ettiği biçimde olan insanın halini anlatır. Bu itibarla dünyevileşme, dinin örgülediği hayat biçimine, varlığa ve hâdiselere bakış açısına ters olmayı ifade eder. Hayatın merkezine dini koyarak yaşamanın ve düşünmenin zıttı olması sebebiyle dünyevileşme, yine ona ters orantılı olarak artan, eksilen bir yapıya sahiptir. Yani ondaki artış bunda eksilme, bundaki artış da onda eksilme meydana getirir. Ayrıca bu terim bir oldu-bitti hâdiseyi değil, yaşanan bir süreci haber verir. Dünyevileşmenin değişik buutları vardır ve bu olguyu herkes farklı oranlarda yaşar.

Dünyevileşme Serüvenimiz

Dünya, üzerinde hayat bulduğumuz, hayatımızı devam ettirmek için kendisinden istifade ettiğimiz yerdir. Bu yönden kendisiyle tabii bir ilişkimiz vardır. Hayatımız ona bağlandığı için ondan faydalanma noktasında alakamızı kesmemiz mümkün değildir. Bir de dünyanın, statüler, makamlar, mevkiler, değerler üreterek kurduğumuz ve adına içtimai hayat dediğimiz bir tarafı daha bulunmaktadır. Hayatımız bir yönüyle bunlarla da kayıtlı olduğundan bu tarafıyla da ilişkimizi kesemiyoruz.

Allah (c.c.), dünyamızı tabiatı itibariyle güzel ve cazibedar yaratmış, mevki ve makamlara bir tatlılık vermiştir. Fakat dünyanın sadece güzel ve tatlı olması insanı kendine çekmeye yetmemektedir. Allah aynı zamanda insan fıtratında ona karşı bir meyil de koymuştur. Dolayısıyla dünya, insanın hem sahip olma, haz alma duygularına, hem de başka-

Allah (c.c.), dünyamızı tabiatı itibariyle güzel ve cazibedar yaratmış, mevki ve makamlara bir tatlılık vermiştir. Fakat dünyanın sadece güzel ve tatlı olması insanı kendine çekmeye yetmemektedir.

larına hâkim olma, yönetme arzularına hitap etmektedir. *"Kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, güzel cins atlar, davarlar ve ekinlere olan istekler/arzular insanlar için süslendirilmiştir."* *(Âli İmran 3: 14)* ayeti ile *"Dünya çekicidir, tatlıdır"* *(Müslim, Zikir, 99)* hadis-i şerifi onun cazibedarlığını; *"İnsanoğlunun bir vadi dolusu malı olsa ikincisini ister"* *(Müslim, Zekât, 117)* hadisi de insanın meylini ve doymak bilmez arzularını ifade ediyor.

Her iki yönüyle dünyamızdaki o cazibedarlıkla insandaki bu meyil karşılaştığında, ister istemez bir cezbe ve incizap durumu, bir çekme ve çekilme ortamı meydana geliyor. Sonuçta böyle bir ortamda insan kendini dünyaya kaptırıyor ve dünyevileşme başlıyor. Dünyanın tabii yönüyle ilişkisi, faydalanma boyutundan çıkıp, gaye edinme boyutuna geçtiğinde insan bir dünyevileşme sürecine giriyor. Dünya metaını kendi ihtiyaçlarını tatminde kullanması gereken insanoğlu, maalesef bir süre sonra maddenin esiri haline geliyor, dünya malı adeta bir kölenin boynuna takılmış bukağı gibi insanın boynuna takılıyor. İnsandaki hâkimiyet duygusunu, yönetme arzusunu tatmin eden makam, mansıp ve şöhretler cazip olduğundan dünyanın bu yönü de insanı kendine çekiyor ve dünyevileştiriyor. Yani sadece mala, paraya yönelen dünyevileşmiyor, aynı zamanda makama mansıba yönelen de dünyevileşiyor. Hatta bazen sosyal dünyanın makamları tabii dünyanın imkânlarından daha cazip görünüyor, insana daha tatmin edici geliyor ve ihtiraslarını kamçılıyor. Ama insanın en çok hoşuna gidense, ikisinin bir arada olmasıdır. Tabii ki ikisi bir arada olduğunda dünyevileşme de katmerleşiyor. Kısacası dünyanın güzellikleri ve çekiciliği, kendini kaptıran insanın dini hayatını sürekli tüketip duruyor, onu Allah'tan uzaklaştırıyor.

Dünyaya Bakışımız

Din ile dünya arasında aslında çıkış kaynağı itibariyle bir zıtlık yoktur. Her ikisi de Allah'ın irade ve emriyle var olmuştur. Bunlardan biri Allah'ın kelam sıfatından, diğeri de kudret sıfatından gelen iki olgudur. Bunlar, çelişme şöyle dursun, tam aksine birbirini destekleyen şeylerdir. Dünyayı Allah'ın isim ve sıfatlarının tecelligâhı, sanat eserlerinin teşhirgâhı olarak görmek, dinî hayatımızın bir parçası olan tefekkür ve tezekkür için kaynak olur. Diğer taraftan ahiretin tarlası olarak baktığımızda da din ile dünya arasında bir zıtlık göremeyiz. Allah'ın rızasına erme ve ahiret yurdunu kazanma, ancak dünyada yaptıklarımıza bağlıdır. Bunun için yapmamız gerekenlerden bir kısmı da kazançlarımızdan Allah'ın emri ve rızası dairesinde sarfetmektir. Bu yönüyle de dünya, dinî hayatımızı destekleyen bir unsur olur. Ama bütün bunlara rağmen dünyanın dini hayatımızla zıtlaşan bir tarafı var ki, bu da onun çekiciliğine, metaının tatlılığına kendini kaptıran insanı, nefsin ve malın esiri etmesi, onu Allah'tan uzaklaştırmasıdır.

Geldiğimiz bu noktada Bediüzzaman Hazretlerinin dünyaya farklı yönlerden bakmak gerektiğini ifade eden şu tespiti gerçekten harikadır: "Dünyanın üç yüzü vardır. Birinci yüzü, Cenab-ı Hakk'ın esmasına bakar; onların nukûşunu gösterir, mana-i harfiyle, onlara ayinedarlık eder. Dünyanın şu yüzü, hadsiz mektubat-ı Samedaniyedir. Bu yüzü gayet güzeldir, nefrete değil, aşka layıktır. İkinci yüzü, ahirete bakar; ahiretin tarlasıdır, Cennetin mezrasıdır, rahmetin mezheresidir. Şu yüzü dahi, evvelki yüzü gibi güzeldir; tahkire değil, muhabbete layıktır. Üçüncü yüzü, insanın hevesatına bakan ve gaflet perdesi olan ve ehl-i dünyanın mel'abe-i hevesatı olan yüzüdür. Şu yüz çirkindir. Çünkü fanidir, zaildir, elemlidir, aldatır. İşte hadiste varid olan tahkir ve ehl-i hakikatin ettiği nefret, bu yüzdedir." (Sözler, s. 862-863, Şahdamar yay.). Bu bakış açısından baktığımızda dünya, zikredilen ilk iki yüzüyle dinî hayatımızı takviye eden bir menba, bir tefekkür ve tezekkür alanı, ahirete yönelik amellerimiz için bir tarla iken; bizleri yaşama zevkine gark eden, heveslerimize hitap eden yüzüyle Yüce Yaratıcı'yla alakamızı kesen bir perdedir.

Burada problem, dünya malına sahip olma değil, sahip olduklarımızın kölesi olmaktır. İslâm açısından insanın meşru olan şeyleri sevmesi ve elde etmesinde mahzur yoktur. Nitekim *"İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah'tan başka şeyleri Allah'a denk tutarlar da onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler…"* *(Bakara, 2: 165)* ayetinin penceresinden baktığımızda da sevmesi makul ve meşru şeyleri sevmekte mahzur olmadığı gözüküyor. Kur'ân bunları sevmeyin diyerek fıtrata muhalefet etmiyor. İnsan fıtratına dünyaya karşı konulmuş olan sevgi ve ilginin, hayatın devam etmesi açısından temel bir görev icra ettiği de malumdur. Ancak mü'minlerin onları Allah için sevmesi elbette ki daha iyidir. O zaman sevaplı bir amel etmiş olur. Kur'ân onların sevgisinin Allah sevgisinin önüne geçmemesini, yerini almamasını istiyor. Çünkü sevgide malı, makamı, kısacası dünyayı önceleyen insan onun emrine girer, nefsinin ve tutkularının esiri olur. Kur'ân'ın istemediği işte

budur. Mevlana Hazretleri'nin deyimiyle mal insan için gemiyi yüzdüren su gibi olmalıdır, ama içine girmemelidir. Çünkü içine girdiğinde gemiyi batıran da aynı sudur. Dünya sevgisi de insanın manevi hayatını batırır.

Yine *"Allah'ın sana verdikleriyle ahiret yurdunu kazanmaya bak, bu arada dünyadan da nasibini unutma, Allah sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun."* *(Kasas 28/77)* ayeti çerçevesinden baktığımızda, Rabbimizin (c.c.), bizlere bahşettiği dünyalıkları, ahireti kazanma istikametinde sarf etmemizi, Kendi yolunda harcamamızı istediğini görüyoruz. Şu hadis-i şerif de bize bu konudaki ölçüyü veriyor. Efendiler Efendisi (s.a.s.), "Salih adam için salih mal ne güzeldir." *(Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 194)* buyurmaktadır. Bu hadis, salih adamın dünya malıyla ancak iyilik yapacağını bildiriyor. Şüphesiz ki, Kur'ân ve hadisin konuyla ilgili söyledikleri Müslümanlar için zihin inşasının temel taşlarıdır. Mü'minlerin hayatı bu inşa üzerine kuruluyor. Kur'ân'ın maksadı, zihinlerdeki değer yargılarını doğru bir zemine oturtmak, insanı gelip geçici ve aldatıcı bir geçimlik olan dünya hayatının fevkine çıkarmak, onu dünyanın çekim alanının ötesine geçirmektir. Zihni böyle inşa etmeden mü'mince bir hayat yaşamalarını sağlamak mümkün değildir.

Dünyevileşme Tehlikesi

Her toplumsal harekette, her içtimai oluşumda başlangıçlar daima heyecanlı olur. O hareketin mensupları, o topluluğun tâbileri önceleri heyecan ve aksiyonlarıyla işin içinde bulunurken ilerleyen zamanlarda bu heyecan yavaş yavaş yitirilir, aksiyon kaybolur. Önceleri sıkıntılar çekilir, sonra yavaş yavaş dünyanın kapıları kendilerine açılmaya başlar. Sıkıntılı dönemlerde kardeşlik ve samimiyet üzerine kurulan ilişkiler yerlerini menfaat paylaşımına göre tanzim edilen ilişkilere bırakır. Bağlılıkta zayıflama, değerlerde sapma meydana gelir. Nitekim Müslümanlık içinde ömür geçirmiş ya da kendini dine imana hizmet etmeye adamış nice insanların veya toplulukların ilerleyen zamanlarda hiç de ilk başladıkları gündeki duygularını yaşatamadıklarını, o dönemde kazandıkları safiyane hayat tarzlarını koruyamadıklarını müşahede etmekteyiz. Bunlar aslında baş aşağı gidişin göstergeleridir.

İslâm'dan önceki din mensupları bu süreci yaşamışlardır. Bunun bir örneğine Kitab-ı Mukaddes'te rastlıyoruz. Yahudilerin Büyük İskender'in sultası altında yaşadığı dönemden bahsedilirken, o devirde yönetimi elinde bulunduran bir başkâhinin, eğlence yerleri, oyun alanları yaptırarak dindarları nasıl süfli arzularını tatmine alıştırdığı, din adamlarının bile ibadet ü taatı bırakıp oralara oyunları seyretmek için nasıl koşuşturdukları ve böylece dinî hayatı nasıl yozlaştırdığı anlatılmaktadır *(II. Makkabeler, 4/10-14)*.

Kur'ân-ı Kerim'in de, geçmiş peygamberleri ve onların Allah'a karşı kulluklarını hakkıyla yerine getiren ümmetlerini anlattıktan sonra, *"Onların peşinden namazı zayi eden, şehvetlerine tâbi olan bir nesil gelir ki, onlar azgınlıklarının cezasını göreceklerdir"* *(Meryem, 19/59)* ayetiyle onlardan sonra gelen nesillerin dünyevileşme serüvenine temas ettiğini görüyoruz. Bu ayet dünyevileşmenin ilk iki basamağına işaret ediyor. Birincisi başta namaz olmak üzere ibadetleri terk etmek, ikincisi ise süfli arzulara tabi olmaktır. Kuran'ın bu söylediği, sadece geçmişler için söz konusu olan bir durumu haber vermekten ibaret değildir. Bu aynı zamanda gelecek nesiller için de aynı tehlikenin var olduğuna dair bir uyarıdır. Yani bu tehlike, Hz. Muhammed (s.a.s.) ümmeti için de söz konusudur.

Allah Resulü (s.a.s.) ümmeti için bu mevzudaki endişesini şu hadisleriyle dile getirmektedir: "Korktuğum şeylerden birisi de benden sonra size dünya nimet ve zinetlerinin açılması (sizin de onlara gönlünüzü kaptırmanızdır.)" *(Buhari, Zekat, 47; Müslim, Zekat 121-122)* Hz. Ebu Bekr'in (r.a.) anlattığı şu hâdise de Müslümanların dünyevileşme illetine maruz kalacaklarını haber vermektedir. Bir defasında Hz. Ebu Bekr (r.a.) içecek bir şey istemiş ve kendisine su ile bal ikram edilmişti. Bunları görünce o kadar çok ağladı ki, yanındakileri de ağlattı. Neden ağladığı sorulunca da şunları anlattı: "Ben bir gün Resul-i Ekrem Efendimizi (s.a.s.) elleriyle sanki görmediğim birini itiyormuş gibi yaparken gördüm. 'Yâ Resulallah ne yapıyorsunuz diye sordum.' O da buyurdu ki, 'Ey Ebu Bekir, dünya temessül etti ve bana kendini kabul ettirmek istedi, ama ben kabul etmedim, ellerimle ittim, git.' dedim. Döndü dedi ki, sen kendini benden kurtardın ama senden sonra gelenler kurtaramayacak." *(Hakim, Müstedrek, IV, 344)* İşte Hz. Ebu Bekir'in korkusu da dünyanın kendisini kabul ettirdiği kimselerden olmaktı ve bu sebeple ağlamıştı.

Bu konuda zikretmemiz gereken başka bir hadise de şudur: Cizye tahsili için gittiği Bahreyn'den Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın mühim mallarla döndüğünü haber alan Ensar'ın sabah namazını Efendimizle birlikte kılmak için geldiklerinde onlara söylediği sözler de yine Efendimiz'in ümmeti için en çok korktuğu şeyin dünyevileşme olduğunu göstermektedir. Namazdan sonra onlar huzuruna çıktıklarında şöyle demişti: "Öyle zannediyorum ki Ebu Ubeyde'nin bir şeyler getirdiğini haber aldınız. Sevinin ve ileride sizi sevindirecek şeyler bekleyin. Vallahi ben bundan sonra sizin hakkınızda fakirlikten korkmuyorum. Aksine sizden evvelki ümmetlerin önüne dünyalıklar serilip birbiriyle yarıştıkları ve onları helak ettiği gibi sizin önünüze de serilip çekişmenizden ve sizi de helak etmesinden korkuyorum." *(Buhari, Cenaiz 72; Menakıb 25; Müslim, Fezail 30-31)* Efendimiz bu tehlikeye şu rivayette aktarılan sözüyle de dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.), "Yakında milletler, yemek yiyenlerin (başkalarını) çanaklarına (sofralarına) davet ettikleri gibi size karşı (savaşmak için) birbirlerini davet edecekler." buyurunca bir sahabî,

"Bu, o gün bizim azlığımızdan dolayı mı olacak?" diye sorar. Rasûlüllah (s.a.s.), "Hayır, aksine siz o gün kalabalık, fakat selin önündeki çerçöp gibi zayıf olacaksınız. Allah, düşmanlarınızın gönlünden sizden korkma hissini soyup alacak, sizin gönlünüze de vehn atacak." cevabında bulunurlar. Bir başka sahabî, "Vehn nedir ya Rasûlellah?" diye sorunca da, "Vehn, dünyayı sevmek ve ölümü kötü görmektir." buyururlar *(Ebu Davud, Melahim 5)*.

İşte zikrettiğimiz ayet ve naklettiğimiz hadisler, dinî hayatta zirveye ulaşan tabakalardan sonra peşlerinden gelen nesillerden bir kısmının manevi değerleri yitirip, şehvetlerinin esiri olacaklarını haber vermektedir. Ancak bu ifadeler sadece bir haber vermeden ibaret olmayıp, aynı zamanda bu tehlikeye dikkat çekme anlamına da geliyor. Kur'ân'ın meseleye dikkat çekmesi ve Hz. Peygamber'in bu kadar tahşidatta bulunmasının sebebi, girilen bu yolun sonunun küfre kadar uzanmasıdır. Nitekim Kur'ân bazı kimselerde dünya sevgisinin ahirete nazaran ağır basması sebebiyle küfre düştüklerinden bahseder *(bkz. İbrahim, 14/3; Nahl, 16/105-107)*. Mü'minler böyle bir duruma düşmemek için tedbir almalıdır. Tedbir almanın en iyi yolu da Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in sözlerine kulak vermek, bu mevzuda yazılıp çizilenlerle zihnimizde oluşan fikrî urları, kalbimizde meydana gelen kötü meyilleri, bu meyillerden meydana gelen manevi kirleri temizlemektir.

Dünyanın Hakikati

Dünyanın güzellikleri başını döndürse ve insan bir yanılgı eseri kendini dünyaya kaptırsa, esir ve zebunu olsa da onun hakikatini görmemizde bize yardımcı olacak, önümüze ışık tutacak Kur'ân ve Hz. Muhammed (s.a.s.) gibi iki nurlu rehberimiz ve bunların arkasından giden ulemamız var. Bu rehberler bize hak ve hakikati göstermekte, gerçeği görmemize yardımcı olmaktadır. Şimdi dünyanın hakikatte ne olduğuna dair Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söylediklerine bakacağız.

Kur'ân-ı Kerim şu ayetleriyle dünya hayatını bir oyun olarak nitelemekte, gerçek hayatın ise ahiret hayatı olduğunu bildirmektedir: *"Düşünseler şunu da anlarlardı ki: bu dünya hayatı geçici bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir ve ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir. Keşke bunu bir bilselerdi!"* *(Ankebut, 29:64)* *"İyi bilin ki dünya hayatı, bir oyundur, bir oyalanmadır, bir süstür. Kendi aranızda karşılıklı övünme, mal ve nesli çoğaltma yarışıdır."* *(Hadid, 57/20)* Kur'ân'ın dünya hayatı hakkında yaptığı oyun ve oyuncak benzetmesi çok anlamlıdır. Bu, çocukların oyuncaklarıyla oynamalarını ya da kendi aralarında kurup oynadıkları oyunları hatıra getirmektedir. Nasıl ki çocuklar, oyun kurduklarında veya oyuncakları olduğunda sevinirler, oyunları bozulduğunda veya oyuncakları kırıldığında üzülürlerse, büyükler de dünyalıklarıyla oyalanıp haz alır, bunlara bir zarar geldiğinde veya ellerinden çıktığında ise üzülüp mahvolurlar.

Kur'ân-ı Kerim yine şu ayetleriyle dünya hayatının bir süsten ibaret olduğunu anlatmakta, geçiciliğini dile getirmektedir: *"Nefsani arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır. (Resulüm!) De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takva sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını çok iyi görür."* *(Âl-i İmran, 3: 14-15; bkz. Kehf, 18: 46)*.

Bu ayetler dünyevi zinetlerin sonsuzluk terazisindeki ağırlıklarını ve hak ettikleri değeri gösteriyor, daha fazlasını değil. Terazinin bir kefesinde dünya nimetleri ile onların kıymetsizliği, diğer kefesinde ahiret hayatı, onun ciddiyeti ve ağırlığı. Dolayısıyla dünyevi şeyler gerçek değer yargısı olamaz ve insanlar bunlara göre değerlendirilemez. Ahiret için kalıcı olan ve Allah katında değeri olan şeyler, iyi sözler, güzel davranışlar ve salih amellerdir. *(S. Kutup, Fî Zılâl, VI, 3491)* Günlük hayatta insanlar gönüllerini mala, makama bağlıyorlarsa bilmelidirler ki, bunlar yeşilliklerin sararıp solması, kuruyup çerçöp olması gibi zail olmaya mahkûmdur. Ama ne yazık ki insanoğlu bu geçici güzelliklere kolayca kanıyor, çabucak aldanıyor ve bunlarla kendini güçlü hissediyor.

Kur'ân-ı Kerim bir başka benzetmeyle dünya hayatını, yağmurlarla yeşeren, sonra da kuruyup çerçöp haline gelen yeryüzüne benzetmektedir: *"İyi bilin ki dünya hayatı, bir oyundur, bir oyalanmadır, bir süstür. Kendi aranızda karşılıklı övünme, mal ve nesli çoğaltma yarışıdır. Tıpkı o yağmura benzer ki bitirdiği ürün, çiftçilerin hoşuna gider. Ama sonra kurur, sen onu sapsarı kurumuş görürsün. Sonra da çerçöp haline gelir. İşte dünya hayatı da böyledir. Âhirette ise kâfirler için şiddetli bir ceza, mü'minler için ise Rab'leri tarafından bir mağfiret ve rıza! Evet, dünya hayatı bir aldanma metaından başka bir şey değildir."* *(Hadid, 57/20; benzeri anlatımlar için bkz. Yunus, 10/24 Kehf, 18/45)*. Dolayısıyla Kur'ân, mahiyeti zail olmak, kuruyup gitmek olan dünya hakkında insanlara, *"Dünya hayatı sizi aldatmasın."* *(Fatır, 35/5)* ikazı yapmaktadır.

Bu ayette ince bir anlatımla aslında kâfirlerin dünya hayatına düşkün oldukları anlatılmaktadır. Ayette geçen, "Bu bir yağmurdur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider" ifadesinde "çiftçiler" anlamında "küffar" lafzı kullanılmıştır. Küffar, kâfir kelimesinin çoğuludur. Kâfir, örten demektir. Çiftçiye kâfir denmesi de, toprağı kazıp, tohumu atıp üstünü toprakla örtmesinden dolayıdır. Burada kâfir kelimesinin kullanılmasında tevriye sanatı vardır. *(Kutup, Fî Zılâl, VI, 3491)*

Burada âdeta, ektiği ekinin gür çıkması çiftçileri sevindirdiği gibi, dünyalıklarının bol olması da kâfirleri sevindirir denmek istenmiştir. Bu anlatım yoluyla onların dünya hayatına düşkünlükleri kınanmış, sanki dünya metaıyla sevinme, kâfir sıfatı olarak anlatılmış olmaktadır.

Allah Resulü'nün (s.a.s.) de dünya hayatına meyletmeyi kötülediğini, sık sık dünyaya bel bağlamamak gerektiğini vurguladığını görmekteyiz: "Altına, gümüşe, kumaşa, elbiseye kul olanlar helak olsunlar. Zira onlara verildiğinde razı olurlar, verilmezse olmazlar." *(Buhari, Cihad 70)*; "Hidayete erip Müslüman olana ve yeterince bir miktar ile hayatını sürdürene müjdeler olsun" *(Tirmizi, Zühd 35)* buyururlar. Hakikat yolcusu için bunlar, yolu aydınlatan ne güzel tavsiyelerdir!

Bediüzzaman Hazretleri dünya metaına bağlanmanın insan üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiyi, vak'a-yı hayaliye olarak nitelediği fikrî bir seyahatinde müşahede ettiği şu çarpıcı misalle anlatmaktadır: Dünya malına gönül bağlamak, bir trene binmiş seyahat eden adamın durumuna benzer. Tren yolunun etrafında güller, çiçekler bulunmaktadır. Adam tren yolu etrafında bulunan güllere pencereden el uzatıyor ve koparıp kendine almaya çalışıyor, ama güllerin dikenleri de adamın eline batıyor, yırtıp kanatıyor, ona acı veriyor. İşte dünya metaına gönül bağlamak buna benzer. *(Sözler, s. 424-425)*. Bu temsilde de anlatıldığı gibi her ne kadar dünyanın güzellikleri insanı kendine çekip dünyevileştirse de, bu lezzetler peşinden bir takım elemleri de beraberinde getiriyor. İnsan ona tamah edip sahip oluyor, ama ondan ayrılmak, onları kaybetmek ya da onlara gelen hasar ve zararlar insanın içini kanatıyor, acı veriyor. İnsan bir taraftan dünyaya meylederken, diğer taraftan onun kendisini tam olarak tatmin etmediğini görüyor ve kendini âdeta deniz suyu içmiş gibi hissediyor. Bir de menfaat paylaşımında, makam, mansıp işgal etmede, insana çok acılar çektiren bir kavga ortaya çıkıyor. Zira herkes bir şeyler elde etmek, sosyal statü kazanmak, bunları korumak derdine düşüyor ve hiç kimse bu paylaşımda en küçük pay benim olsun istemiyor. Herkes büyük paylara göz diktiğinden insanlar birbirlerine düşüyor.

Zikrettiğimiz ayet ve hadislerde dünyanın kötülendiğini, ondan uzak durulması gerektiğini öğütlediklerini görüyoruz. Bunun sebebi, şüphesiz ki dünyanın insanda meydana getirdiği olumsuz etkidir. Bu olumsuz etki, insanın fıtratındaki doyumsuzlukla birlikte sosyal hayatın ürettiği bakış açıları ve düşünce kalıplarıyla dünya ile irtibat kurduğunda ortaya çıkıyor. Zira insan bu yolla onu, Allah'a kullukta ve ahireti kazanmada vasıta olmaktan çıkarıp gaye haline getiriyor, bütün mesaisini ona sarf ediyor. Böylelikle baş aşağı gitmeye başlıyor.

İslâm'ın altın çağı diyebileceğimiz sahabe asrından sonra Müslüman toplumlarının nasıl bir dünyevileşme süreci yaşadığını ve kurulan devletlerin bu yüzden sukut ettiğini, tarih kitaplarından okumaktayız. Günümüzde de hayata perestiş etmenin, yaşama zevki içine düşmenin, Müslümanların başına nasıl bir balyoz gibi indiğini, boyunlarına bir kement gibi geçtiğini, insanı yücelten duygular üzerine oturmuş bir dev haline geldiğini ve onları içten içe çürüten bir maraza dönüştüğünü *(F. Gülen, "Hayat Tutkusu", Sızıntı, Aralık 1981)* her gün esefle seyretmekteyiz. Bu girdabın içine düşenlerin nasıl, yaşadıkları gibi inanmaya başladıklarını, kendi durumlarını meşrulaştırmak için nasıl çırpındıklarını, çırpındıkça nasıl battıklarını görüp durmaktayız.

Sonuç

Kur'ân ve Hadis nazarında dünyanın, cazibedarlığıyla insanı aldatan, Allah'tan alıkoyan bir yanı olduğu ve bundan dolayı da kötülendiği görülmektedir. Bu mutlak değil, sadece alaka kurma biçiminden kaynaklanan itibarî bir kötülüktür. İnananların işine yarar. Mü'min, bir tarafta kendisini davet eden dünya metaı, diğer tarafta ise bu metaın faniliğini ve çirkinliğini telkin eden dinî öğütler arasında sürekli bir gerilim yaşar. Ama yaşadığı gerilim, insanın aleyhine değildir. Zira bu, insanın nefsiyle mücadele edeceği bir alan ve imtihan edildiği pozisyonlardan biridir. Dünyanın çekiciliği ve tatlılığını bildiren hadislerinde Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu durumun insan için bir imtihan vesilesi olduğunu da beyan etmektedir *(Müslim, Zikir 99)*. Dolayısıyla inanan kimseler dünyanın çekiciliğine karşı mücadele vererek Allah katındaki makamlarını yükseltme noktasında bu gerilimden istifade ve dünyevileşmemek için çaba sarf etmeleri gerekir.

Bu söylediğimiz, Müslümanların dünyadan tamamen alakasını keseceği anlamına gelmemelidir. İnsanın dünyayı bütün bütün terk etmesi mümkün değildir. Elbette ki ondan faydalanacak ve hayatını sürdürecektir. Zaten Allah (c.c.) ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bizden bunu istemiyor. Biz de onu kesben terk edemeyeceğimizin şuurundayız, o zaman bize bir şık kalıyor; kalben terk etmek. Bu en azından dünyevileşmemize giden yolu tıkayacak, kazançlarımızı Yüce Yaratıcı'nın yolunda, dinî, millî değerler uğrunda harcama imkânı verecektir. Zira kalben terk etmeyen kimsenin Allah yolunda infak etmesi imkânsızdır. Kalbimizde ona yer verdiğimizde kendimizi ona kaptırıp dünyevileşme riskimiz yükselmektedir. Dünyevileşme Müslümanlar için mühim bir âfettir. Hem öyle bir âfet ki, tıpkı ateşin odunu için için yakıp kül etmesi, pasın demiri yiyip tüketmesi gibi, onları içten içe çürüten bir âfet. Müslümanlar bu felaketin farkında olmalı, Kur'ân ve Hadisin ikazlarına, ulemanın uyarılarına kulak vermeli, paçalarını dünyaya kaptırmamalıdır.

* Araştırmacı - Yazar
mtoprak@yeniumit.com.tr

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. M. Said Ramazan el-Bûtî *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

Akıl ve Kalbin Birleşme Noktası

İslâm

Allah insanı yaratmış, onu akıl ve kalb gibi iki büyük hakikatle donatmıştır. O, bunlardan her birisine öyle bir vazife vermiştir ki, onu ondan başkası yerine getiremez ve onu gerçekleştirmeksizin dünya ve ahiret işlerinden hiçbir şey düzgün olmaz.

Aklın vazifesi, eşyaya yönelip onların hakikatını/mahiyetini idrak etmek, hâdiselerin görünen kısmıyla eşyanın mâverâsına delil getirmek ve bunun verâsından şanı yüce Allah'ın marifetine ve O'nun birliğine ve mutlak rubûbiyetine inanmaya ulaşmaktır.

Kalbe gelince, onun vazifesi ise, aklın rehberliğiyle yürüyüp onun iyilik olarak kabul ettiği iyiliği sevmek, kötülük olarak kabul ettiği kötülüğü de sevmemek ve bunların hepsini şanı yüce Allah'ın rızası ve O'nun mesajına tabi olma yolunda yapmaktır.

Kâinatı mamur hale getirmek ve orada düzeni gerçekleştirmek için bu iki cihazdan her birinin çalışması lâzımdır. Şâyet akıl olmasaydı, nefsin arzu ve istekleri, kalbin atışları ve hisleriyle karışır; alçaklık ve yücelik, her şeyi ifsat etme özelliğine sahip yaygın bir kötülüğü tutuşturma üzerinde buluşurdu. *"Gerçek onların keyiflerine tabi olsaydı göklerin de, yerin de, oralarda yaşayanların da düzenleri bozulur, yıkılır giderlerdi."* (Mü'minûn, 23/71). Ve eğer kalb olmasaydı, iyilik sadece vehim ve hayal dünyasında var olur, faziletler ve idealler binası, kâğıt üzerindeki mücerred şekiller ve çizgiler veya dudaklarda tatlı kelimeler ve cümleler olarak varlığını sürdürürdü.

Bu durumda akıl, keşfedici ve planlayıcı kudret; kalb ise itici ve hareket ettirici kuvvettir. Elbette her bir çalışma veya yapıda önce onu düzenleyen bir plan, sonra ikinci olarak onu uygulamaya koyan bir cihaz gereklidir. İslâm'ın, bütün faziletleri muhtevi olması göz önüne alındığında elbette bu fonksiyonunu yerine getirmesi için bu iki büyük cihazın her ikisine de dayanması gerekir. Bundan dolayıdır ki İslâm, akıl ve kalbe bir arada hitap eder olarak gelmiştir: Akla, idrak etmesi ve düşünmesi için hitap eder; kalbe de sevmesi ve etkilenmesi için hitap eder. Şüphesiz sen, apaçık Kitab'ın âyetlerinin aklın algılama gücünü uyarmaya yöneldiği aynı anda, kalbin damarlarını da harekete geçirmeye

27

yöneldiğini görürsün. Bu, her birinin kendi fonksiyonunu yerine getirmesi ve bu iki şeyden her birinin, insanın insanlığını gerçekleştirmede, sonra da insanı şanı yüce Allah'a tam kulluk etme zirvesine oturtmada katkıda bulunması içindir.

Şüphesiz sen bunu Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve selem) hadislerinde de görürsün. Allah'ın salât ve selâmı O'nun üzerine olsun, O devamlı olarak aklî imanı kalbî muhabbetle ısrarla ilişkilendirirdi. O'nun, üzerinde ittifak edilen bir hadiste şöyle dediğini işitmedin mi?: "Ben kendisine malından, evlâdından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça hiçbiriniz iman etmiş sayılmaz." Üzerinde ittifak edilen başka bir hadiste de şöyle denilmektedir: "Şu üç özellik kimde bulunursa, o kimse imanın gerçek tadını almış demektir: Allah ve Resûlü'nün kendisine bu ikisi dışında kalan her şeyden ve herkesten daha sevimli olması, bir kimseyi sadece Allah rızası için sevmesi ve Allah, kendisini imansızlıktan kurtarıp İslâm'ı nasib ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkması."

İmanın Hakikati

Diğer taraftan sen bu manayı, imanın artıp eksileceğine, müslümanın, imanını güçlendirmek ve artırmak için amelle mükellef olduğuna dair Müslüman âlimlerinin çoğunluğunun üzerinde ittifak ettiği hususlarda misallendirilmiş olarak da görürsün. Apaçıktır ki, bu artışın alanının akıl olması imkânsızdır. Bu, aklın bir şeyi idrak etmede tasdik ve iz'an derecesine yükseldiğinde, aşmasının mümkün olmadığı sona ulaşmış olmasındandır. Çünkü bir şeyi idrak etmek, tasavvur veya tasdikten başka bir şey değildir. Tasdik ise, zıtlık ve şüphelendirme kabul etmeyen aklî yüce bir sondur. Bu durumda aklî tasdik kesinlikle her hangi bir artma veya eksilmeyi kabul etmez. Ancak bu artmanın alanı kalbdir. Kalbde neredeyse basamakları sonsuz olan, duygulardan bir merdiven vardır. Onda şiddetli arzu ve isteklerden oluşan müthiş bir yakıt vardır ki, onu nitelemeye hiçbir kalemin veya beyanın gücü yetmez. İşte bu potada iman olgunlaşır ve serpilir. Ve yine bu kalbde geçmişte ne kadar uzun zaman işittiğimiz ve günümüzde hayatımızdan silinip giden iman mucizeleri doğar. İlâhî beyana bak, imanı güçlendirmek ve artırmak için bu kalbî alanı nasıl tasvir ediyor! Ve Yüce Allah'ın şu sözünü tefekkür et! *"İyi düşününüz ki Allah'ın Resûlü sizin aranızda bulunmaktadır. Şayet o birçok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu. Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalblerinizde güzelleştirdi; inkârdan, fasıklıktan ve isyandan sizi iğrendirdi. İşte doğru yolda yürüyenler onlardır."* *(Hucurât, 49/7)*. Ve sen iyi bilirsin ki, "hubbibe" ve "züyyine" kelimelerini ancak kalblerin kamusu bilir. Öyle ki, bu iki kelime, akıl ve aklın iz'anının ötesinden gelir.

Sevginin Hakikati

Bir de bu sevginin hakiki manası, bazı insanların düşünebileceği gibi, tâbi olma ve pratik izleme değildir. Bilakis o, bizzat hakiki manasında kullanılmamıştır. Tâbi olmak ise sadece onun eserlerinden biridir. Allah ve Resûlü'nün sevgisi nasıl pratik bir tâbi olmaktan ibaret olur?! Şüphesiz, tabi olmanın bizzat kendisi, aklî yakînin ötesinde itici kalbî bir sevgiye ihtiyaç duyar. Şu bir gerçektir ki, sahabenin mal veya canla ortaya koyduğu muhteşem fedakârlık örneklerinden olan herhangi bir şey, sevginin kendisi değildir; ancak kalblerinin kendisiyle dolup taştığı muazzam sevginin eserlerinden birdir. Yoksa herhangi bir şeyi mücerred tasdik, yalnızca o şey uğrunda ortaya konan fedakârlığın sırrı olurdu. Bu durumda feragat ve fedakârlık gibi hasletlerde Müslümanların hepsinin eşit olması aklın gereği olurdu. Bunu kim söylemektedir? Sadece aklî meselelerin duygular ve kalblerde müessir olma özelliğine sahip olduğunu kim benimsemektedir? İnsanlardan her hangi birinin, inanarak, matematikle alakalı bir kaide veya cebirle ilgili meselelerden biri sebebi ile hayatını feda ettiği işitilmiş midir?!

Fazilet ve Alçaklık

Jean Jacques Russo, fazilete mücerred inanmanın fazilet için bir zaferi ve ilkelerini gerçekleştirme sayılacağı görüşünü benimseyen kimseleri alaya almaya başladığı gün ne kadar haklı idi. O şöyle der: "Faziletin sadece akla dayandırılması konusundaki arzu ile ilgili ne kadar görüş belirtildi ve bu görüşler tekrarlandı. Ne sağlam temel! Hangi temel bu?! Fazilet –söylediklerine göre- düzenden ibarettir, ancak düzene inanma, benim özel mutluluğuma hakim olabilir mi? Bu iddia edilen ilke, lafızlarla oynamaktan başka bir şey değildir. Alçaklık ise, farklı bir şekilde düzen sevgisidir."

Dikkat et, Amerika, günün birinde, içkide bulunan çeşitli büyük zararlarını kavramış, buna, muhtelif tecrübî ve ilmî kesin delillere dayalı olarak rasyonalist bir inançla inanmış, bu sebeple Amerikan hükümeti içkinin yasaklanmasına dair bir kanun çıkarmaya teşebbüs etmiştir… Ancak bundan sonra ne oldu? Aradan çok geçmeden bizzat bu kanunları çıkaranların başındakiler mahrumiyetin acısından sendelemeye başladılar.. Sonra çok sürmedi onlar ökçeleri üzerinde geri döndüler, çıkarmış oldukları kanunu yırtıp attılar ve yeniden doldurarak kadehlerine sarılmaya koyuldular. Medine-i Münevvere'de ise –ümmilerden oluşan hem de ondört asır önce, hayatları uzun senelerden beri içki, güneş, su ve hava üzerine kurulu, insanların buğday çuvallarını azık yaptıkları gibi, şarap testilerini azık yapan bir topluluğun bulunduğu yerde-, birkaç kelimeyi geçmeyen bir tek âyetin sırrı ile mu'cize orada gerçekleşmiştir.

O mü'minler o âyeti ve şanı yüce Rablerinin o âyetin sonundaki *"Artık bu şeylerden vazgeçtiniz değil mi?"* *(Mâide, 5/91)* sözünü işitir işitmez şarap testileri boşaltıldı, kadehler kırılıp parçalandı ve haykırşlar şöyle yükseldi: "Vazgeçtik Ey Rabbimiz!" Tek bir saat içinde hayatın unsurlarından biri olan içki –ki, güneş, su ve hava gibi zaruri sayılıyordu- iğrenç, çirkin bir pisliğe dönüştü. Ve yine tek bir saat içinde,

kökleşmiş, yerleşmiş bir âdet, sanki dün yokmuş gibi, sanki uzak ve derin bir kısım kökleri yokmuş gibi silinip gitti.

Buna göre tecrübe, dirâyet ve bilgiye dayanarak iman eden Amerika ile, anlayış olarak emre boyun eğen ve Efendimize gaybî olarak iman eden ashâbı arasındaki fark nedir?!

Orada, nefsin peşinden gitmediği, hevanın desteklemediği münferit fikrî tek başına kalmış bir kanaat; burada ise, düşüncede istikrara kavuştuktan sonra kalbde yerleşen bir şey söz konusudur. Kalb ise, bu insanî varlığın bütününün efendisidir. Ona istediği gibi ve dilediği yolda rehberlik eder.

Diğer taraftan kalb, ayna gibidir, onun yüzünde görünen suretten yoksun olması imkânsızdır. Ya onda ya dünyanın bulanıklığı ve dine aykırı meyilleri ve düşünceleri yer alır, ya da o, ilâhî samimi sevgiyle ışıldar. Eğer kalb; şehvet, ihtiras ve arzuların bulanıklığıyla ve dine aykırı meyillerle dolup taşarsa, tek başına inancın, sahibini varını yoğunu ortaya koyma veya fedakârlık gibi amellerden herhangi birine sevk edici olması mümkün değildir.

İlâhî Sevgi

O halde kalbin temizlenmesine ve onda ilâhî sevgiyi dikmeye götüren yol nedir? Ta ki, bu yolla iman artsın, fedakârlık, cömertlik ve cihadın dinamikleri varlığını hissettirsin?

Bunun cevabı şudur: Senin için buna götürecek çok yollar vardır. Bu yolların en önemlilerinden biri, senin arasıra bir süre nefsinle baş başa kalıp bu süre içerisinde kendi nefsini, onun hakikatini ve menşeini, hayatın her anında Allah'ın inayetine ve tevfikine olan ihtiyacının boyutunu ve senin sair hallerinde ve şartlarında, Allah'ın sana ikram ettiği çok, çeşitli nimetleri; sonra insanları, onların şanı yüce Yaratıcı'nın huzurundaki zaaflarının boyutunu, onların övmesinin veya yermesinin yahut da onlara dayanmanın hiçbir fayda sağlamadığını düşünmen; sonra şanı yüce Yaratıcı'nın azametinin boyutunu, nimetlerinin tezahürlerini, farklı sayısız görüp gözetmesini, sana nasıl örtmesiyle ilgili ridayı/elbiseyi bolca lutfedip insanların senin ayıplarını görmelerini engellediğini, onları seninle Kendisi arasında bir sır olarak geriye bıraktığını, sonra –senin bu konuda hiçbir kastın olmaksızın- insanlar içinde senin menkıbelerini ve faziletlerini yaydığını tefekkür etmen; sonra da bunu, O'nu çokça zikretmekle, kalb ve dille O'nu tesbih etmekle/eksikliklerden tenzih etmekle, bol bol Kur'ân okumakla sürdürmendir.

Bu yolların en önemlilerinden biri de, Hz. Muhammed Mustafa'nın (sallallahü aleyhi ve selem) hayat-ı seniyyelerini, ahlâkını, hayat tarzını, insanlarla ilişkilerini çokça düşünmendir. Zira bunların hepsi, O'nun (sallallahü aleyhi ve selem) peygamberliğinin tezahüründen bir parçadır. Bu hususlarda düşünmek, imanın güçlenmesine ve kalbde perçinleşmesine sebep teşkil eder.

Bir de kalbin özelliği, faziletler sevgisi ve en ulvi ideallerle atmaktır. Ne kadar araştırırsan araştır, fazilet ve ulvi ideallerin, incelik görüntülerinin, ruhî ve ahlakî güzelliğin tamamıyla yaratıkların en faziletlisi olan Hz. Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve selem) varlığı dışında herhangi bir varlıkta toplandığını kesinlikle göremezsin. Dolayısıyla O'nun (s.a.s.), düşünürlerin ve kafa yoranların gönüllerinin ilgi odağı ve bütün insaflı akıl sahiplerinin önderi olması şaşılacak şey değildir.

Yine bu yolların en önemlilerinden biri de, genel olarak ibadetleri ve özel olarak da namazları çokça ifa etmek ve saygı ve huzur içinde onlara devam etmektir. İşte inanç üzerinde kalıcı kılan, onu büyüten ve nefsi ve kalbde onun köklerini güçlendiren o gıda budur. Hayır! Allah'a yemin ederim ki, nefisle ilgili muhtelif afetlerin peyderpey yok olması ve kalbin sevgi ve irfan nuruyla hayat bulması ancak, müslümanın hayatında gerçek kulluk ve kendini Allah'a vermenin artmasından sonra olacaktır; nihayet bunların etkisi nefis ve kalbe kadar uzanıp her ikisini de iyice harekete geçirir, onları korku ve ümit arasında med ve cezir halinde iter; işte ancak bu sırada nefse ilişkin o belâlar peyderpey yok olur ve kalb sayfasına kadar uzanan o bulanıklık dağılır.

Müslüman bu yolda yürüdüğü ve kendisi için bu vazifenin yerine getirilmesi mümkün olduğu zaman, bundan dolayı kalbinde öyle muazzam ilâhî bir sevgi filizlenir ki, bu onu hiçbir güçlüden korkmaz, kışkırtıcı, akıl çelici her cazibedar şeyi hakir görür, hiçbir eza ve cefayı önemsemez, bütün istihza veya aşağılamanın üstüne çıkar hale getirir. Hayatım üzerine yemin ederim ki, bu, Allah'ın, İslâm dâvetinin yükünü omuzlayabilmesi için Muhammed aleyhissalâtü vesselâm'ı techiz ettiği donanımdır. Ve yine bu, O'ndan sonra her Müslümanın donanması gereken donanımdır.

Zikrettiğim bu şeylerden sonra dikkatini, bugünkü İslâmî hayatımızda amansız hastalığın gizlendiği yere çekmek istiyorum.

Amansız Hastalık

Şüphesiz yerleşmiş amansız hastalığımız, bizim sevgi ve kalb ile değil, düşünce ve akılla Müslüman olmamızdır. Yani biz, Kalbin cezb edici ve etkileyici unsurlarından uzak mücerred akılcı bir İslâm uyguluyoruz. İslâmî hayatın bu türü, belki büyük fikrî bir zenginliği veya geniş bir İslâmî kütüphaneyi kazandırır fakat terennüm edilen İslâmî saadeti asla kazandırmayacaktır. Söylediğim bu hakikata dair en küçük canlı örnek: Meselâ sen, düşüncede ve İslâmî önderlikte öncü konumundaki Müslümanlardan bir cemaatle, bulundukları bir mekânda birliktesin. Aralarında İslâm'dan, ona dâvetin keyfiyetinden, onu yüceltmekten, bu asırda Müslümanların görevinden söz açılır; onlar aşkla, şevkle ve hamasetle konuşmaya dalarlar, yakınlarında namaza çağıran müezzinin sesi yükselir, konuşma hala devam eder! Konuşmanın gürültü ve patırtıları içinde ezanın sesi biter ve kaynar!

Bundan sonra uzun zaman geçer, topluluk ezana icabet etmekten ve namaza durmaktan uzak bir haldeyken İslâm'dan ve öneminden söz etmeye devam eder. Namazın vakti geçmek üzeredir topluluk meşguliyet ve konuşmasını sürdürür. Sonunda içlerinden biri namaz için birkaç dakikalık istirahat önerir. Bazen sadece farzın rekâtlarına hasredilen hızlı bir namaz başlar. Sen onların namazının görüntüsünü düşünürsün de hiç şüphe etmezsin ki, onlardan her biri düşüncesinde, yapmış oldukları konuşmaya yönelmiştir.

Ve fazla sürmez; onlar sağ ve sollarına selam verir vermez tekrar birbirlerine dönerler, biri konuşma esnasında unutmuş olduğunu namazda hatırlamıştır, bir diğerinin zihninde fatiha okurken tasavvur ettiği bir problem ortaya çıkmıştır… Aralarında İslâm ve problemleri hakkındaki söz tekrar açılır; halbuki onlar bitirdikleri namazın akabinde tesbihin, zikrin ve duanın bunduğunu, namazın tamamlayıcısı sünnet ve nafilelerin var olduğunu, ve de dalıp gittikleri bütün konuşmaların ancak bu büyük gayeye götüren bir vesile olduğunu unutmuşlardır. Ve bu böylece devam eder gider. Başka benzer şeyleri buna kıyas et.

Ne var ki bizzat bu durumdan daha önemli olan şey şudur: Bugün Müslümanların çoğu bu durumu savunurlar, buna davet konusunda felsefe yaparlar; İslâm'ın sadece şeklî, fikrî araştırmalar, teorik tartışmalar ve şeklî düzenlemelerde belirlenen hareketli bu görüntüden ibaret olduğuna inanırlar ve inandırırlar; ibadet, taat ve zikirlerin önemini azaltmaya devam ederler ve bunların işi gücü olmayan halk tabakasının ve cahillerin boş vakitlerini dolduracakları şeyler olduğu zannını verirler.

Ben, Arap ülkelerimizden birinde kalabalık bir toplantı hatırlıyorum. Orada hazır bulunanların biri de bendim. Seçkin âlimlerden bir düşünce adamının bu toplantıda konuşma yaptığını hatırlıyorum. Söylediği şeylerden biri şuydu: "Bugün Müslümanların birçoğunun problemi, İslâm'ın, insanın çokça namaz kılmasından veya çokça ibadet etmesinden ibaret olduğunu zannetmesidir. Halbuki İslâm çalışmak ve yapmaktır."

O anda, hazır bulunanların yüzlerine bakarak sağıma ve soluma dönmeye başladım. Sonra bütün o şehir ahalisinin karakterini kendi kendime düşünmeye başladım. Orada ibadet ve namaz için uzak mağaralara çekilip de dünya hayatından kopan bir kısım toplulukların olduğunu ne gözlerim bana gösterdi, ne de hafizam bana hatırlattı. Düşündüm ve de gördüm ki, onların içinde en iyi ibadet eden o kimsedir ki, farzını devam ettirir, onu vaktinde cemaatle eda eder. Bazen de onu mütemmimi olan birkaç hafif rekâtlı nafileleriyle sürdürür.

Tuhaf olan bundan sonra çalışmaya,yapmaya ve fedakârlığa dâvet etmemizdir. Peki, şehvet, arzu ve istek ve çeşitli dünyevî beklentiler zinciri ve bukağılarıyla bağlı iken Müslümanları bütün bunları yerine getirmeye itecek şey nedir! Kalbim arzu ve isteklerin sevgisiyle ve ilgisiyle atarken beni onlara sırt çevirmeye sevk edecek şey nedir?

Şüphesiz bu iş, bir destekçiye ve yardımcıya muhtaçtır. Peki o destekçi ve yardımcı nerededir ve nedir? Buna İlâhî beyan cevap vermiş ve önümüze destekçiyi ve yardımcıyı koymuştur O da şanı yüce Allah'ın şu sözündedir: *"Sabır göstererek, namazı vesile ederek Allah'tan yardım dileyin. Gerçi bu çok zor bir iştir, fakat içi saygıyla ürperenlere değil."* (Bakara, 2/45). Şanı yüce Yaratıcı, başı sıkıştığında, zorluklarla karşılaştığında ve içinde bazı beşerî duygular uyandığında Habibi Mustafa Sallallahü Aleyhi ve Sellem' in önüne bu yardımcı devayı ne kadar çok koymuştur. Meselâ Yüce Allah'ın, Nebisi aleyhissalâtü vesselâm'a yönelik şu sözünü düşün: *"O halde sen onların sabrettiklerine karşı sabret. Gerek güneşin doğuşundan, gerek batışından önce Rabbine hamd ederek ibadet et. Geceleyin de, secdelerin peşinden Ona ibadet et."* (Kâf, 26/39-40).

Şu diğer âyetlere de bir bak: *"O halde Rabbinin hükmü gelinceye kadar sabret, sakın günaha ve küfre dadananlara itaat etme. Sabah akşam Rabbinin adını zikret! Gecenin bir kısmında da O'na secde et, geceleyin uzun bir süre de Ona tesbih ve ibadet et."* (İnsan, 76/24-26).

Allah'a sığınırım ki, kahramanlıkları, cihadları ve fedakârlıklarıyla bu dinin binasını yükselten Müslüman seleflerimiz -ibadet ve taat silahıyla ve sıcak gözyaşları dökerek, huşu içindeki dua ile yalvararak ve güm güm atan kalble Allah'ı zikrederek gecenin karanlığında uzun saatler boyunca Rablerinin huzurunda ayaklar üzerinde durmakla arzu ve isteklerinin ağırlıklarını, dine aykırı meyillerinin bukağılarını kendilerinden uzak tutmalarının dışında- bunlarla ilgili herhangi bir şeyde başarılı olmuş olsunlar!

Hayır! Allah'a yemin ederim ki, kalblerini kara sevda sarmadıkça, ilâhî sevgiler gönüllerinde tutuşmadıkça, kadehlerini bu arzu ve isteklerin, dine aykırı meyillerin zifiri karanlıklarından kurtaracak o yüce şarapla doldurmadıkça ve vicdanlarıyla yüce hakikatın seviyesine yükselmedikçe bugünün Müslümanları, dünkü atalarının izinde yürüyemeyeceklerdir.

Şüphesiz sadece sevgi karasevdası itici bir güç ve harekete geçirici bir akımdır. Seven ise, sadece o kişidir ki, sevgiliye özlem duyarak çaba sarfeder. Bu suretle zor, kendisine kolay hale gelir, uzak ona yakın olur, güçler onun yanında yok olur, hayat onun içinde erir ve kendisi sevgi ahdine vefa göstermiş veya nimete şükür görevini yerine getirmiş olduğunu düşünmez.

Bu sevginin bugünün Müslümanlarının kalblerini dolduracağı gün, bütün yapılar tamamlanır, bütün çalışmalar başarıya ulaşır ve fedakârlık, feragat ve cihad mûcizeleri tecelli eder, zafer, izzet ve yardım mûcizeleri indikçe iner.

** Hira Dergisi'nin 4. Sayısında neşredilen Prof. Dr. M. S. Ramazan el-Bûtî'nin makalesinin Tercümesidir.*

Tercüme: H. Hüseyin Tunçbilek
htuncbilek@yeniumit.com.tr

Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

Her kademedeki temsilci için doğruluk, emniyet, vazife şuuru, emsaline nispeten üstün idrak, geleceği bugünle beraber görüp sezebilme vasfı ve her şeye rağmen iffetli yaşamak şarttır. Bir idareci için bu vasıflardan birini kaybetmek ciddî bir eksiklik ve temsil edilenler adına da bir bahtsızlıktır.

EMANETİ EHLİNE VERMEK

İslâm'ın temel prensiplerinden biri emanettir. İslâm dininde emanete çok ciddi önem verilmiş, ferdî ve sosyal huzurun, maddî ve manevî kalkınmanın temel esaslarından birisinin de emanet olduğu belirtilmiştir. İslâm literatüründe emanet, oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır.

Emanet, insanın güvenilir olması, kendisine herhangi bir şeyin korkusuzca teslim edilip, tekrar geri alınabilmesi demektir. Emanet çok çeşitlidir. Genel olarak emanet, korunmak ve saklanmak üzere birinin yanına geçici olarak bırakılan

eşyadır. Allah'ın, insana verdiği beden ve organlar da birer emanet sayılır. Her işin başında bulunan kişiye, yaptığı veya yönettiği iş emanettir. Anne ve babaya çocukları emanettir, yöneticilere yönettikleri insanlar, işgal ettikleri makam ve mevkiler emanettir. Bunların hepsi uhdelerinde bulundurdukları emaneti koruyup kollamakla yükümlüdürler.

Hadislerde emanetin kaybolması, kıyamet alameti olarak ifade edilmektedir. Emanetin kaybolması, insanlar arasında dürüstlüğün, adaletin, hakkına razı olma duygusunun kalmaması, kimsenin kimseye güvenemez hâle gelmesi demektir. Bu da toplumda hilekârlık ve haksızlıkların artmasıyla meydana gelir. Emanetin kalkmasıyla ortaya çıkacak durumun vahametini tam kavrayabilmek için Kur'ân ve Sünnette emanet kavramını iyi tahlil etmek gerekmektedir.

Sözlükte "güvenmek, korku ve endişeden emin olmak" manasına gelen emanet, hıyanet kelimesinin karşıt anlamlısı olarak kullanılmaktadır. Emanet kelimesi terim olarak ise, "bir kimseye koruması için bırakılan mal ve eşya" şeklinde tarif edilmektedir. Fakat bu anlamın yanında insanın sahip olduğu ve kendisine geçici olarak verilmiş bulunan ruhî, bedenî, malî imkânları da kapsadığı belirtilmektedir.[1]

İslâm Hukukunda ise emanet, Allah Tealanın gerek kendi hukuku, gerekse yaratıklarının hukuku ile ilgili olarak insana yüklediği vazifelerin tamamına verilen bir isim olarak tarif edilmektedir.[2] Emanet kavramı, hem Kur'ân'da hem de hadislerde kullanılan önemli bir kavramdır.

Emanet Sorumluluğu Ağırdır.

Yüce Allah, *"Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar. Zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yüklendi. İnsan (bu emanetin hakkını gözetmediğinden) cidden çok zalim, çok cahildir."* (Ahzab, 33/72) buyurmaktadır.

Bu ayette Yüce Allah, emanetin, göklerin, yerin ve dağların çekemeyeceği kadar ağır ve önemli olduğunu belirtmektedir. Emaneti taşıma sorumluluğunu insan yüklenmiş ancak bunun gereğine göre hareket etmeyen, münafık, müşrik erkek ve kadınların, Allah'ın azabına uğrayacakları belirtilmektedir. Kullarına son derece merhametli olan Allah, tövbe eden mü'min erkek ve kadınların hatalarını bağışlayacaktır.[3]

Göklere, yere ve dağlara sunulan, fakat onların taşımaya güç yetiremeyerek taşımaktan korkup kaçındıkları "emanet" ne olabilir? Bu konuda sahabe ve tabiun âlimlerinden farklı yorumlar rivayet edilmiştir. Ancak biz insana yüklenen emanetin dinî vazifelerin tamamıyla ilgili bulunan sorumluluk olduğu kanaatindeyiz. Bize verilen emaneti, yaratılış amacına uygun olarak koruduğumuz takdirde bizi mutlu eder; koruyamadığımız takdirde mutsuz eder. Bunun için İslâm âlimlerinin çoğu, yukarıdaki ayette geçen "emaneti", dinî vazifelerin tamamı, yani insanın yükümlü olduğu tüm emir ve nehiyler olarak yorumlamıştır.[4]

Emanetin ağır sorumluluğunu bildiren hadisler de vardır. Mesela, Abdullah b. Amr da Allah elçisinin şu sözünü rivayet etmektedir: "Dört şey sende varsa artık dünyadan kaybettiklerine üzülme: Emaneti korumak, doğru söylemek, güzel ahlâk ve helal rızık." *(Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 177)*

Kur'ân, Müslümanı Güvenli İnsan Olarak Vasıflandırmaktadır.

Yüce Allah, Kur'ân'da çeşitli ayetlerde mü'minlerin vasıflarını saymaktadır. O vasıflardan biri de; *"Mü'minler, emanetlerini ve verdikleri sözü yerine getirirler"* *(Mü'minun, 23/8; Meâric, 70/32)* şeklindedir.

Emanete riayet, verilen sözde sebat, mü'minin şiarıdır. Çünkü hakları korumak, kul hakkına el uzatmamak farz; bunun aksine bir tutum ve davranış büyük günahtır. Allah'a ve ahiret gününe dosdoğru inanan mü'minler, bu anlayış içinde beşerî münasebetlerini sürdürürler ve bağlı bulundukları toplum ve cemaate her zaman güven havası estirirler. O bakımdan döneklik, vefasızlık, haklara saygısızlık, sözde sebat etmemek, kâfir ve münafıklara yakışan huylardır. İslâm'ın güven ve kardeşlik pazarında bunların hiçbir zaman yeri, alıcısı ve satıcısı yoktur.[5] Müslüman hıyanet etmez, hakkı gizlemez. Çünkü hakkı gizlemek, emanete hıyanet etmek, münafıklık alametidir. Allah elçisinin tanımına göre, "Müslüman, insanların, dilinden ve elinden zarar görmedikleri, mü'min de insanların, canları ve malları konusunda kendisinden emin oldukları kişidir." *(Nesâî, İman, 8)*, "Emaneti olmayanın imanı da yoktur." *(Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/135)*

Hz. Peygamber (s.a.s.) başka bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "Münafıklığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, vadettiğinde sözünde durmaz. Kendine emanet edilen şeye hıyanetlik yapar." *(Buharî, İman 24, Edeb, 69; Müslim, İman 107, 108)*

Kur'ân, Emaneti Ehline Vermeyi Emretmektedir.

Kur'ân'da, *"Şüphesiz ki Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emrediyor."* *(Nisâ, 4/58)* buyurulmaktadır.

Bazı âlimler, bu ayetin, özellikle yöneticiler, hâkimler hakkında indiğini söylemişlerdir.[6] Her işin başına ehlini, erbabını getirmek icap eder. Millet yapısında en büyük emanet, milleti idare edenleri seçerken işi ehline vermektir. Bu, devlet başkanından mahalle bekçisine varıncaya kadar

Ülkemizde son zamanlarda hızla artan haksızlıkların ve zulmün önlenebilmesi, toplumumuzda huzur ve barışın sağlanması için İslâm'ın çok önem verdiği emanetlerin ehline verilmesi prensibinin uygulanması kaçınılmazdır.

idarî sistemin her kademesinde yasama, yürütme ve yargı organlarında geçerli ve tazeliğini hiçbir devirde kaybetmeyen ilâhî bir emirdir. Kur'ân, bu felsefeyle devleti bütün kademe ve kuruluşlarıyla değerlendirir. Kendine sahip olamayan, ruhuyla bedeni, dünyasıyla ahireti, işiyle ibadeti arasında denge kuramayan; hayatı sadece yeme, içme, eğlenme ve para kazanma çerçevesinde düşünen kişilerin başa geçmesine, idarî işlerin ağırlığını yüklenmesine cevaz vermez. Çünkü bu vasıfları taşıyanlar iş başına getirildiği takdirde, önce o memleketin kıyameti kopar. Bir defasında Efendimiz (s.a.s)'e soruldu: "Ey Allah'ın Peygamberi! Kıyamet ne zaman kopacak?" Efendimiz bu soruya şu cevabı vermiştir: "İş, ehli olmayan kişilere verilince kıyameti bekle, kıyametin kopması pek yakındır." *(Buharî, İlim 2)*

Şahsî ihtirasları ve çıkarları uğruna milleti hiziplere ayıranları, ehil olmayan kişileri iş başına getirip ülkeyi sahipsiz bırakanları ne tarih affeder, ne de ilahî kanun. Bunun için her konuda olduğu gibi devlet işlerinde de birine görev verirken gerçek kıstası ümmetine sunan Efendimiz, rasgele kişileri işbaşına getirmemiş, işbaşına getireceği kişilerde, takvayla birlikte liyakat ve ehliyet aramış ve bu konuda şöyle buyurmuştur: "Müslümanların bir işine bakan kimse, o işi daha iyi yapacak biri varken bir başkasına verirse Allah'a, Resûlü'ne ve mü'minlere hıyanet eder."[7] Hz. Ömer de "Müslümanların başında bulunan kişi, dostluk veya akrabalık hatırına bir adamı bir işin başına getirirse Allah'a, Resûlüne ve Müslümanlara hıyanet etmiş olur." demiştir.[8]

O halde yöneticilerin, her işin başına en uygun kişiyi bulup getirmeleri, dostluk, akrabalık, soyluluk ve ırk ayırımı yapmamaları gerekmektedir.

İki kişi, Allah Resulü'ne gelip kendilerini emir tayin etmelerini rica ettiler. Allah'ın Elçisi: "Biz, işimizi isteyene ve makam düşkününe vermeyiz" *(Buharî, Ahkam 1)* buyurdu. Hz. Peygamber, kendisinden valilik isteyen Ebu Zerr Gıfarî'ye de şöyle demiştir: "Ebu Zerr, sen zayıfsın, o makam bir emanettir. Sonu da kıyamet gününde bir perişanlık ve pişmanlıktır. Yalnız hak ederek alan ve üzerine düşeni de yerine getiren müstesnadır." *(Müslim, İmaret 16)* Yine amcası Hz. Abbas (r.a) bir yere vali olarak görevlendirilmesini talep ettiğinde ona, bu işin çok mesuliyetli olduğunu hatırlatarak vazgeçmesini söylemiştir.

Ünlü vezir İshak Paşa'nın ehil olmayan bir kişiyi önemli bir göreve atadığını tespit eden Fatih Sultan Mehmet Han, ona: "Paşa, bu hatayı ikinci kez işlersen sadece vezirliği değil, başını da alırım! Devlet-i Al-i Osmanî ancak dürüst, liyakatli ve bilgili kişilerin omuzlarında yükselebilir." demiştir.[9]

Emanet herkese karşı gözetilir, herkesten alınan emanet sahibine geri verilir.[10] Hz. Peygamber (s.a.s.), "Sana emanet verenin emanetini öde, senin emanetine hıyanet edene sen hıyanet etme." *(Tirmizî, Büyu' 38; Ebu Dâvud, Büyu' 79)* buyurmuştur.

Bir başka hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.): "Mutlaka hakları sahiplerine ödeyeceksiniz. Hatta kıyamet günü boynuzsuz koyun, kendisini toslayan boynuzlu koyuna kısas yapacak (o da ona toslayarak hakkını almış olacaktır.)" *(Müslim, Birr 15; Tirmizî, Kıyamet 2)* buyurmuştur.

Aldığı emaneti ödemek isteyen kişiye Allah, ödeme kolaylığı verir. Nitekim Allah'ın Elçisi bu hususta şöyle buyurmaktadır: "Kim insanların mallarını alır da sonra ödemek isterse Allah, ona yardım eder. Kim de yok etmek niyetiyle alırsa Allah o kimseyi yok eder." *(Buharî, İstikraz 2)*

Ülkemizde son zamanlarda hızla artan haksızlıkların ve zulmün önlenebilmesi, toplumumuzda huzur ve barışın sağlanması için İslâm'ın çok önem verdiği emanetlerin ehline verilmesi prensibinin uygulanması kaçınılmazdır.

Temiz toplum özleminin dile getirildiği zamanımızda İslâm'ın bu ve buna benzer güzel prensiplerinin uygulamaya geçirilmesi dileğiyle.

* Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
msoysaldi@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Toksarı, Ali, "Emanet", İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. Yay., İst, 1998, XI, 81.
2. Molla Hüsrev, Mir'atü'l-Usul fi Şerhi'l-Mirkat ve'l-Usul, İst, 1307, I, 591.
3. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, VI, 342.
4. Râzî, Fahruddin Muhammed, et-Tefsiru'l-Kebir, Beyrut 1990, XXV, 235; Hâzin, Alâeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, Lübâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl, Beyrut trs, V, 279; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, Mısır trs, III, 523-524; Suyutî, Celalüddin, Dürrü'l-Mensur, Beyrut trs., II, 113.
5. Yıldırım, Celal, İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri, İzmir 1991, XII, 6378.
6. Taberî, Ebû Câfer Muhammed b.Cerir, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân, Mısır 1954, IV, 201; İbn Kesir, age., I, 516.
7. Kâsımî, Muhammed Cemaleddin, Mehâsinü't-Te'vil, (thk. M.Fuad Abdulbâkî), Kahire trs, V, 1334.
8. Kâsımî, age., V, 1334.
9. Yıldırım, age., II, 1349.
10. Kurtubî, age., V, 256.

Uyanın

Baksana kim boynu bükük ağlayan?
Hakk-ı hayâtın senin ey müslüman!
Kurtar o bîçâreyi Allâh için,
Artık ölüm uykularından uyan!

Bunca zamandır uyudun, kanmadın;
Çekmediğin kalmadı, uslanmadın.
Çiğnediler yurdunu baştan başa,
Sen yine bir kerre kımıldanmadın!

Ninni değil dinlediğin velvele...
Kükreyerek akmada müstakbele,
Bir ebedî sel ki zamandır adı;
Haydi katıl sen de o coşkun sele.

Karşı durulmaz, cereyan sîne-çâk...
Varsa duranlar olur elbet helâk.
Dalgaların anlamadan seyrini,
Göz göre girdâba nedir inhimâk?

Dehşet-i mâzîyi getir yâdına;
Kimse yetişmez yarın imdâdına.
Merhametin yok diyelim nefsine;
Merhamet etmez misin evlâdına?

"Ben onu dünyaya getirdim..." diye,
Kalkışacaksın demek öldürmeye!
Sevk ediyormuş meğer insanları,
Hakk-ı übüvvet de bu cânîliğe!

Doğru mudur ye's ile olmak tebâh?
Yok mu gelip gayrete bir intibâh?
Beklediğin subh-i kıyâmet midir?
Gün batıyor, sen arıyorsun sabâh!

Gözleri mâzîye bakan milletin,
Ömrü temâdîsi olur nekbetin.
Karşına müstakbeli dikmiş Hudâ,
Görmeye, lâkin daha yok niyyetin!

Ey koca Şark ey ebedî meskenet!
Sen de kımıldanmaya bir niyyet et.
Korkuyorum, Garb'ın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin mel'anet.

Hakk-ı hayâtın daha çiğnenmeden,
Kan dökerek almalısın merd isen.
Çünkü bugün ortada hak sâhibi,
Bir kişidir: "Hakkımı vermem!" diyen.

M. Akif ERSOY

O'na

Benim efendim!
Ben sana bendim!
Bir üfledin de
Yıkıldı bend'im.
Ben ki, denizdim,
Dağbaşı bendim.
Şimdi sen oldun,
Âleme pendim.
Benim efendim!

Benim efendim!
Feza levendim!
Ölmemek neymiş;
Senden öğrendim.
Kayboldum sende,
Sende tükendim!
Sordum aynaya:
Hani ya kendim?
Benim efendim!

Benim efendim!
Emri yüklendim!
Dağlandım kalbden
Ve mühürlendim.
Askerin oldum,
Başta tülbendim;
Okum sadakta,
Elde kemendim.
Benim efendim!

Necip Fazıl KISAKÜREK

Dr. Adem AKINCI *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

KUR'ÂN'DAKİ KISSALARIN DİN ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

Hikayeler, akılda kalıcı olması, anlatımı kolaylaştırması ve mücerret kavramları müşahhas hale getirmesi gibi yönleriyle öğretimin vazgeçilmez malzemesidir. Hikayeler, daima dinleyenlerin ilgisini ve dikkatini çekmektedir. Böylece insanlar, bulundukları ortamın sıkıcı havasından sıyrılarak hayal dünyasına açılırlar ve farklı alemlere seyahat ederler. Hikayeler, teoriyle pratiği kaynaştırarak, öğrenilen bilgilerin yaşanan hayattaki karşılığını ve örneklerini gösterir. Böylece teorik bilgiler pratik hayatta vazgeçilmez davranışlar olarak yerini alır.

Bazı dinî kavramların mücerret olması, öğretim açısından farklı metot ve teknikleri gerektirmektedir. Metafizik âlemin öğretime konu edilmesi ve mücerret kavramların anlatılmasında hikayelerin önemli büyüktür. Ayrıca duyguların eğitilmesi konusunda da hikayeler vazgeçilmez bir yere sahiptir.

Kur'ân-ı Kerim'de pek çok defa kıssalara yer verilmekte ve bu kıssalar etkili bir üslupla ele alınmaktadır. Bu kıssalarda Kur'ân, insanların ve şeytanların sözlerini alır nakleder. Bunların hepsinde O her zaman mucizevidir. Ancak bu mucizevilik, Kur'ân'ın bunları nakletmesi değil, naklediş keyfiyeti, kullandığı malzeme ve seçtiği motifler itibariyledir. Ayrıca, anlatılan kıssaların gaybî olması ayrı bir mucizedir. Bu kıssaların öğretimde kullanılmasında dikkat edilmesi gereken bazı metot ve ilkeler olmalıdır. Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalar bilinçli ve yöntemli bir şekilde kullanılırsa, din öğretimine önemli katkılar sağlayacaktır.

A. KUR'ÂN KISSALARININ ÖZELLİKLERİ VE GAYELERİ

1. Kur'ân'daki Kıssaların Çeşitleri

Kıssa kelime olarak; bir şeyin izini takip etmek, hikâye etmek fiillerinden türeyen; hikâye, fıkra, rivâyet, sözün kısası, vak'a, haber, söz[1] mânâlarına gelir.

Istılah olarak kıssa: "Yalan ihtimali veya hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hâfızalarında varlığını koruyabilmiş hâdiselerin; muhataplara, âdeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılmasıdır."[2]

Kıssaya benzer yapıda Kur'ân-ı Kerim'de mesellerden de bahsetmekte fayda var-

Hikâyeler, teoriyle pratiği kaynaştırarak, öğrenilen bilgilerin yaşanan hayattaki karşılığını ve örneklerini gösterir. Böylece teorik bilgiler pratik hayatta vazgeçilmez davranışlar olarak yerini alır.

Kıssaların hepsinde Kur'ân her zaman mucizevidir. Ancak bu mucizevilik, Kur'ân'ın bunları nakletmesi değil, naklediş keyfiyeti, kullandığı malzeme ve seçtiği motifler itibariyledir. Ayrıca, anlatılan kıssaların gaybî olması ayrı bir mucizedir.

dır. Kur'ân'da mesel kelimesi; sıfat, hal, kıssa, ibret ve örnek mânâlarında kullanılmıştır. Meseller bir konuda bazı durumları izâh için örnek olarak verilen, gerçekte yaşanmamış, fakat yaşanması mümkün olan hadiselerdir.

Kur'ân-ı Kerim'deki mesellere şu hadiseyi örnek verebiliriz; *"Bir tarafta bir şahsın kölesi olup hiçbir güç ve yetkisi olmayan âciz bir adam, öbür tarafta kendisine tarafımızdan bol bol rızık ve imkân nasip ettiğimiz bir zat ki o maldan gizli-açık dilediği gibi harcayıp kullanıyor. Hiç bu ikisi eşit tutulabilir mi? Bütün hamdler, övgüye vesile olan her şey, Allah'a aittir. Ne var ki onların çoğu bunu bilmezler."* (Nahl, 16/76)

Kur'ân-ı Kerim'deki kıssaları genel olarak iki kısımda ele almak uygun olacaktır. Birincisi; "tarîhî kıssalar"dır. Tarîhî kıssalar; olaydaki şahısların, zamanın ve yerin belli olduğu veya bunlardan bazılarının belli olduğu kıssalardır. İkincisi ise; "temsîlî kıssalar"dır. Temsîlî kıssalar; olaydaki yer, zaman ve şahısların belli olmadığı örnek alınabilecek kıssalardır. Bu tür kıssalarda sadece olaylar ön planda tutulmaktadır.[3]

Tarihî kıssalara şu olayı örnek olarak verebiliriz: *"Onlara, Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku; Onların her ikisi birer kurban takdim etmişlerdi de, birininki kabul edilmiş, öbürününki ise kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, kardeşine:*

– Seni öldüreceğim, dedi. O da:

– Allah ancak muttakilerden kabul buyurur, dedi. Yemin ederim ki, sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.

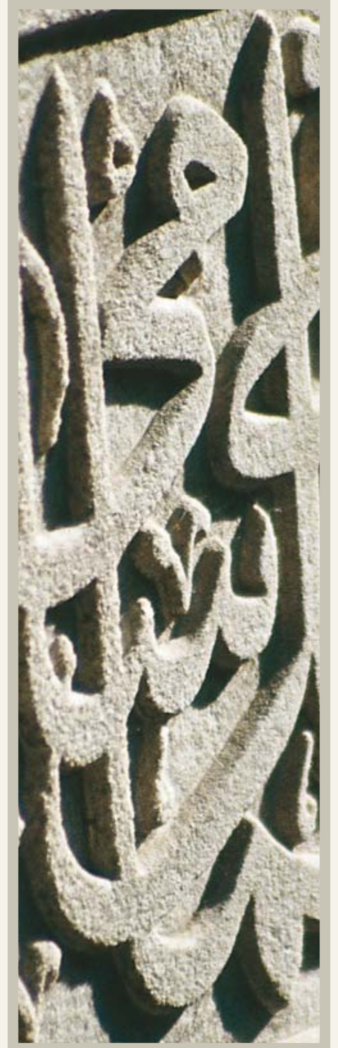
Ben istiyorum ki sen, kendi günahınla beraber benim günahımı da yüklenesin de cehennemliklerden olasın. Zalimlerin cezası işte budur.

Nefsi onu kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü; bu yüzden de kaybedenlerden oldu." (Maide, 5/27-30)

Temsilî kıssalara ise, şu olayı misâl verebiliriz:

"Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş bir kasabaya uğradı;

– Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba! dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti:

– Ne kadar kaldın? dedi.

– Bir gün yahut daha az, dedi. Allah ona:

– Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca:

– Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kâdirdir, dedi." (Bakara, 2/259)

Burada olayın gerçek olduğu bilinmektedir, fakat olayın yeri, zamanı ve şahısları belirtilmemiştir. Bunun sebebi ise, dikkatleri bizzat olayın kendisine çekmek olabilir. Aynı zamanda bu tür kıssalarda olayın şahıslarını, zamanını ve buna benzer ayrıntıları bilmek, verilmek istenen mesajı çok fazla değiştirmeyebilir. Bunun yanında, şahıs ön planda ise ve şahsın konumu olaya değişik bir bakış açısı getirecekse, böyle olaylarda şahıslar zikredilerek, dikkatler onların üzerine çekilebilir. Bu şahıslar başta Peygamberler olabilir.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa (a.s.)'nın kıssasının anlatıldığı yerlerde, kıssanın kahramanları olarak, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın yanında Hz. Hârun (a.s.), Firavun, Hâmân, Kârun, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesi gibi isimler zikredilmektedir.[4] Bunun yanında mekan olarak; Sînâ Dağı, Mısır gibi yerlerden bahsedilmektedir.[5] Kıssalarda zaman ifadesi olarak ise; Hz. Nuh'un kavmi içinde 950 seneden fazla kalmasını[6] örnek olarak verebiliriz.

2. Kur'ân-ı Kerim'deki Kıssaların Özellikleri

Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalar, tarihte yaşanmış olaylar arasından seçilmiş, ideal yaşantıların ve ideal insanların bulunduğu örnek teşkil edebilecek özellikteki hadiselerdir. Bu kıssalarda iyi ve kötü davranışlar göz önüne serilerek mukayese yapılır. Sonuçta ders alınması ve hayata uygulanması istenir. Bu olaylarda doğru ile yanlış davranışların yanında, iyi ve kötü karakterler de göz önüne serilerek dersler verilir.

Genel itibariyle Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalara baktığımızda, ayrıntılara fazla yer verilmediğini görürüz. Bu kıssalarda olaylar ön planda tutularak, adeta dikkatler, verilmek istenen mesaja yoğunlaştırılmaktadır. Bazı kıssalarda olayın kahramanları, yer ve zamanı zikredilmemektedir. Bu tür kıssalarda zaman, yer ve şahısların önemli olmadığı, bilakis kıssadaki mesajın önemli olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca bilinmelidir ki, bu kıssaları yaşanmış ve bitmiş olarak görmeden, her devirde ders almalı ve o günün şartları içinde anlamalıdır.

Allah (c.c.) Kur'ân'daki kıssaları bize anlatarak, kıyamete kadar devam edecek olan küllî kanunların ucunu göstermektedir. Yani böylesi hadiseler, Hz. Adem zamanından kıyamete kadar devam edecektir. Zaten Kur'ân'daki kıssalara bakınca, bunların hiçbir zaman ve mekana tahsis edilmediğini görürüz. Bu da Kur'ân'ın evrensel olduğunu göstermektedir. Kur'ân'dan hakkıyla istifade edebilmek için bu gerçeği anlamak gerekir.

Çoğunlukla Kur'ân-ı Kerim insanın terbiyesinde kıssayı kullanır. Kıssalar karşılıklı konuşma, güzel sunuş, şahsiyetleri canlandırma ve karakteristik çizgileri resmetme inceliğine sahiptir. Kalbi ibret almaya yöneltmek için kıssada en mühim sahne seçilir.[7]

İnsana ait özellikleri ihtivâ eden Kur'ân'daki kıssalar, insanın ruhunu tam olarak ifade eden tahlillerle doludur. İnsan tabiatını bütün açıklığıyla ve bütün yönleriyle ortaya koyar. Olayları inceleyen herkes, orada kendisini bulur. Sonuçta herkes kendine uygun bir şeyler bulup dersini alır ve hayata geçirmeye çalışır.

"Kur'ân'daki kıssalar, azgın ve yoldan çıkmış toplulukların temelini sarsan tarihî olayların anlatıldığı doğru ve güvenilir beyanlardır."[8] Bu kıssalar her ne kadar eskiden yaşanmış olsa da, her devirde yaşanması mümkün olan, her asra uyabilecek ve herkesin hayatına rehber olabilecek özelliktedir. Bu olaylarda genel formüller ve kalıplar vardır. İnsanlar oradan çok dersler çıkarabilir.

3. Kur'ân'daki Kıssaların Gayeleri

Kur'ân-ı Kerim'de kıssaların gayeleri, inananlar için öğüt ve ibret verme, önceki İlahî kitapları tasdik, her şeyin açıklanması, inananlar için kılavuz, inanmayanların batılda kalmalarını önleme ve hakka davet olarak ifade edilmiştir.[9] Hud sûresinde ise kıssaların gayeleri şöyle anlatılıyor: "Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini takviye edecek her şeyi sana anlatıyoruz. Bu sûrede de sana hak ve gerçek, mü'minlere de bir öğüt ve talimat gelmiştir." (Hud, 11/120) Bu ayet, imanın yerleşmesi ve iradenin sağlamlaşması açısından kıssaların önemine işaret etmektedir.

Birçok kapalı meselenin açığa kavuşması, dînî prensiplerin daha iyi anlaşılması ve akılda kalması için, Kur'ân-ı Kerim'de kıssalara sıkça yer verilmiştir. Kur'ân'da bazı iman hakikatlerini izah etmek, İslâmî prensipleri yerleştirmek ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için kıssalar kullanılmıştır. Allah'a iman, Meleklere iman ve Ahiret'e iman gibi bazı mücerret konular, müşahhas olaylarla ve kıssalarla daha kolay anlatılabilmekte ve zihinde kalıcı olmaktadır.

Kıssalarla inananların hem aklına, hem duygularına yön vermek mümkündür. Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan hikâyelerde duyguları etki altına alan bir güç vardır. Bu sayede sadece akıl değil, duygular da etki altına alınmış olmaktadır. Gerçek hayatta yaşanmış olan kıssalar, çekilmiş olan sıkıntılar ve zorluklar insanların iradesini güç-

lendirmekte, her şartta dini yaşamanın gerekli olduğunu öğretmekte, insanı iyiliğe ve gerçeğe doğru motive edip, harekete geçirmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalarda bazı gerçeklerin bizzat yaşanmasının mümkün olduğu, uygulamanın zor olmadığı, gerçek hayatta yaşanmış bir örnekle gözler önüne seriliyor. Kıssalar aynı duyguları paylaşan insanlar için moral kaynağı olup, onları teselli etmektedir. Bu kıssaların bir gayesi de, geçmişte yaşamış insanların tecrübesinden faydalanmaktır. Tarihteki hâdiselerin benzerinin her zaman yaşanması mümkün olacağından, insanların bu tecrübelerden istifade ederek aynı yanlışlara düşmemeleri istenmektedir.

Kur'ân kıssaları, beşer kalbini saygıya değer, uyulmaya layık kıymet ve değerlere yönelterek, amelleri onun doğru tartan terazisi ile tartması için aklı uyarır. Ayrıca kıssalar vasıtasıyla, geçici bir kuvvetin, aldatıcı bir şöhretin, hakikati unutturucu bir servetin veya azgınlaşmış bir cinsî duygunun, insanı Allah'ın emirleri doğrultusunda yaşamaktan uzaklaştırmasına engel olması hedeflenmektedir.[10]

B. DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN KUR'ÂN KISSALARI

1. Hikayelerin Öğretimdeki Yeri ve Önemi

Hikayeler, öğretimi kolaylaştırır ve konuların daha rahat anlaşılmasını sağlar. Hikayelerle, verilen bilgiler sağlam zemine oturur, akıllarda daha iyi kalır ve hayata uygulanması kolaylaşır. Aynı zamanda hikaye dinleyenleri rahatlatır ve anlatılan konuya ilgilerini arttırır. Öğretime renk katan hikayeler, karmaşık meselelerin çözümünü kolaylaştırır ve zor konuların kavranmasında önemli katkılar sağlar.

Hikâyeler, konuyu monotonluktan kurtarır. İnsanlara bir takım hakîkatleri teorik olarak vermek, mânâları yalın olarak sunmak genelde aklı yorar ve dikkatleri bir yerde dağıtabilir. Hikayeler ise öğrencilerin zihninde bilgilerin, formüllerin, prensip ve kâidelerin tablolaştırılmasını sağlar. Böylece bir takım bilgiler, soyut kavramlar ve muğlak ifadeler somutlaştırılarak hafızada yerleşir. İnsanlar zihne nakşedilen bu tablolar ve şekiller sayesinde sağlıklı bilgilere ulaşabilirler.

Hikayeler, insan aklını hâdiselerden ibret alma, hidâyeti arama, sapıklıktan uzak durma düşüncesine sevk eder. Hikayeyi okuyan veya dinleyen şuurlu ya da şuursuz kendini hâdiselerin sahnesine koyar, şurada veya burada olduğunu tahayyül eder. İnsan hikâyenin kahramanı ile kendi şahsı arasında mukayese yapar.[11]

2. Kur'ân'daki Kıssaların Din Öğretimindeki Yeri ve Önemi

Kur'ân'daki kıssalar, bizim için karanlık olan geçmişin hadiselerini aydınlatarak, insanın yaratılışından bu güne kadar geçirdiği devreler hakkında bilgi verir ve insanı bütün bunlardan ders almaya çağırır.[12] Özellikle kahramanları saygıya değer insanlar olan kıssalar, bu konuda daha büyük bir etkiye sahiptir. Kur'ân'daki kıssaların kahramanlarının çoğunluk itibariyle peygamberler olması, insanlara örnek olma açısından çok önemlidir.

Kur'ân'daki kıssalar, din dilinin gelişmesini sağlaması yönüyle din öğretiminde büyük bir öneme sahiptir. Çocuklar birçok dînî kavramı tam olarak anlamakta zorlanabilir. Bu kavramlar, günah, sevap, tevbe, sabır, mübarek, kutsal gibi soyut kavramlardır. Çocuklar çoğunlukla somut olarak düşündükleri için, soyut kavramları yanlış anlayabilirler.[13] Kur'ân'daki kıssalar güçlü bir muhtevaya sahip olması yönüyle, çocukta dinî kavramların ve dinî tasavvurun gelişmesinde ve dinin doğru anlaşılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu konuyu izah açısından, "Allah'a iman" konusunun öğretiminde değerlendirilebilecek, Kur'ân'daki bir kıssayı örnek olarak verebiliriz:

"Onlara İbrahim'in başından geçenleri de anlat. Günün birinde o babasına ve halkına hitaben: "Söyler misiniz: siz neye ibadet ediyorsunuz?" dedi. Onlar da: "Kendi putlarımıza ibadet ediyoruz" dediler ve ilave ettiler: "Onlara tapmaya da devam edeceğiz!" "Peki" dedi, "Siz kendilerine dua ettiğinizde onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut taptığınızda size fayda veya tapmadığınızda size zarar verebiliyorlar mı? "Yok!" dediler, "ama atalarımızı böyle bir uygulama içinde bulduk, biz de onu benimsedik." İbrahim dedi ki: "Peki, gerek sizin taptığınız gerekse gelip geçmiş babalarınızın taptığı şeyler hakkında biraz olsun düşünmediniz mi? Bilin ki bütün o ibadet ettiğiniz tanrılar, Rabbülâlemin hariç, hepsi benim düşmanlarımdır. O'dur beni yaratan ve hayat imkânlarını veren, maddeten ve mânen yol gösteren. O'dur beni doyuran, O'dur beni içiren. Hastalandığımda O'dur bana şifa veren. O'dur beni öldürecek ve sonra da diriltecek olan. Büyük hesap günü günahlarımı bağışlayacağını umduğum ulu Rabbim de yine O'dur." (Şuara, 26/69-82) Bu kıssada açık ve net olarak Yüce Yaratıcı için söylenebilecek genel vasıflar, özellikle çocukların anlayabileceği bir üslupla kıssanın içinde verilmiştir.

Dinî kavramların çoğunlukla soyut olması ve çocukların 11-12 yaşına kadar soyut kavramları tam manasıyla anlama yeteneğine sahip olmaması, din öğretiminde bir problem olarak karşımıza çıkıyor. Bu konuda uygulanacak en önemli metot, soyut kavramların çocuklara, somut örneklerden hareketle anlatılması olmalıdır. Mücerret kavramların kıssalarla anlatılmasına örnek olarak, "Allah'ı niçin göremiyoruz?" sorusunun cevabı mahiyetinde, Kur'ân-ı Kerim'deki şu kıssa düşünülebilir: *"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi ona hitap edince: "Ya Rabbî!" dedi, "göster bana Zatını, bakayım Sana!" Allah Teâla şöyle*

cevap verdi: "Sen Beni göremezsin. Ama şimdi şu dağa bak, eğer yerinde durursa sen de Beni görürsün!" Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi. Mûsâ da düşüp bayıldı. Kendine gelince dedi ki: "Sübhansın ya Rabbî. Her noksanlıktan münezzeh olduğun gibi, (dünyada Seni görmemizden de münezzehsin.) Bu talebimden ötürü tövbe ettim. Ben ümmetim içinde Seni görmeden iman edenlerin ilkiyim!" (Araf, 7/143) Bu kıssayla Allah'ın görülemeyeceği, bizim ona gücümüzün yetmeyeceği müşahhas bir örnekle anlatılmış olacaktır. Allah'ı görmeye insanın dayanamayacağı, dağın paramparça olması ve Hz. Musa (a.s.)'nın bayılmasıyla ifade edilerek somut hale getiriliyor. Aynı zamanda bu kıssada Allah'ın cisim olmadığı, bu yüzden dünya gözüyle görülemeyeceği, ancak tecellileriyle varlığının kavranabileceği anlatılmaktadır.

Özellikle küçük yaşlarda din eğitiminde çocuğun duygularına hitap edilmelidir. Çocuğun zihnine fazla yüklenmemelidir. Bu sayede tasavvurlar gittikçe olgunlaşır, gerçek manasını bulur. Bunun için çocuklara basit dînî hikâyeler anlatılabilir. Hikâyeler çocuğun ufkunu geliştirecek, geniş düşünme imkânı sağlayacak şekilde düzenlenebilir.[14]

3. Kur'ân'daki Kıssaların Kullanılmasında Dikkat Edilecek İlkeler

Verimli bir öğretim için Kur'ân'daki kıssaların kullanılmasında dikkat edilmesi gereken bazı ilkeler olmalıdır. Bu ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Kıssalar Kur'ân-ı Kerim'deki muhtevâya uygun olarak verilmeli, gereksiz ilaveler yapılmamalıdır. Kur'ân-ı Kerim'deki üslûp ve inceliklerin korunmasına özen gösterilmelidir.

b. Seçilen kıssanın verilmek istenen konuya ve muhatabın seviyesine uygun olmasına dikkat edilmelidir.

c. Kıssayı anlatmadan önce konuya bir giriş yapılmalıdır. İnsanlar kıssanın hangi amaçla anlatıldığını ve hangi konuya örnek olarak takdim edildiğini bilmelidir. Böylece onu dinlerken daha dikkatli ve şuurlu olarak dinlemeleri sağlanmış olacaktır.

d. Kıssayı anlatırken önemli bölümleri üzerinde açıklamalar yapmalı, gerekli mesajın alınmasına yardımcı olmalıdır. Verilmek istenen mesaj kıssanın arasına serpiştirilebilir. Kıssanın bitiminde de dinleyenlerin düşünceleri alınabilir ve kıssayı onların yorumlamalarına imkan tanınabilir. Bu amaçla yönlendirici bazı sorular sorulabilir.

e. Örnek olarak seçtiğimiz kıssada izahı zor noktalar varsa ve bu zor meseleleri muhataplar anlamayacaksa, bu takdirde ya o kıssayı hiç anlatmamalı veya mümkünse bu kısımları kıssadan çıkarmalıdır. Bu tür meseleler özellikle çocukların zihnini karıştırabilir ve onları ana konudan uzaklaştırabilir.

f. Çok uzun süren kıssalar insanların zihnini dağıtabilir ve arzu edilen mesajı vermeyebilir. Bu tür uzun kıssaların sadece konuyla ilgili kısmı alınıp anlatılabilir. Örneğin Hz. Yusuf (a.s.)'ın hayatının tamamını bir anda anlatmak yerine, birkaç bölüme ayırmak ve değişik zamanlarda anlatmak daha isabetli olabilir. Çünkü bu kıssada ders alınması gereken birçok konu vardır.

g. Kıssayı anlatırken veya bitirdikten sonra dinleyenlere; "buradaki insanların yerinde siz olsaydınız ne yapardınız?" gibi sorular sorarak, kıssanın kahramanlarının duygularına ortak olmalarını sağlamak mümkündür. Böylece kıssadaki rolleri benimseyerek, bazı davranışları örnek almalarını ve kendi hayatına uyarlamalarını temin edebiliriz.

h. Mümkünse kıssalardaki şahısları, motifleri ve mesajları günümüze uyarlamalıdır. Günümüzde yaşanan bazı hadiseler ve insanlarla benzerlikleri üzerinde durmalı ve günümüz insanı için neyi ifade ettiği anlatılmalıdır.

Sonuç

Verimli ve etkili bir din öğretimi için öncelikle hikayelerin öğretimdeki yerinin ve öneminin kavranması gerekmektedir. Bunun yanında kıssaların öğretiminde gerekli yöntem ve prensipler iyi bilinmelidir. Soyut dinî kavramların anlatılması ve duyguların eğitimi gibi farklı yönleriyle din öğretiminde hikayelerden yeterince faydalanılmalıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de kıssalar açısından zengin bir muhtevanın olması, din öğretiminde bu meselenin önemini anlatma açısından dikkate değer bir konudur. Kur'ân'da kıssaların hangi konuların anlatımında kullanılacağı, ne tür noktalar üzerinde durulacağı, yaş ve seviyeye göre nasıl bir düzenlemenin yapılacağı gibi meseleler üzerinde çalışılması gerekmektedir.

*Harran Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
aakinci@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. İbn Manzur, Cemalü'd-Din Muhammet b. Mükrim, Lisanü'l-Arab, Dar-ü Sadır, Beyrut, Trz., VII, s.73; Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 1988; İsbahânî, Ragıp Hüseyin b. Muhammet, el-Müfredat, Kahraman Yay., İstanbul, 1986.
2. Şengül, İdris, Kur'ân Kıssaları Üzerine, Işık Yayınları, İzmir, 1995, s. 46.
3. Şengül, a.g.e., s. 72; Kutup, Muhammet, İslâm Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi, Çev: Ali Özek, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 272.
4. Bkz.: Enam, 6/84; Araf 7/103, 122, Kasas, 28/10.
5. Bkz.: Kasas, 28/29; Yunus, 10/87.
6. Ankebut, 29/14.
7. Kutub, a.g.e., s.274.
8. Mahmut, Ali Abdülhalim, Menhecü't-Terbiye Inde'l-İhvani'l-Müslimin, Darü'l-Vefa, Mansura, 1991, s.504.
9. Bkz.: A'raf, 7/175-176; Hud, 11/120; Yusuf, 12/3, 7, 11; Kamer, 54/4-5.
10. Kutup, a.g.e., s. 135.
11. Kutup, a.g.e., s. 17, 271
12. Cerrahoğlu, İsmail; Tefsir Usulü, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976, s. 172.
13. Selçuk, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dînî Motifler, T. D. V. Yayınları, Ankara, 1990, s.32.
14. Selçuk, a.g.e., s.87.

YENİ ÜMİT

Yard. Doç. Dr. Murtaza KÖSE *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

ZEKÂT VERİLECEK YERLERDEN BİRİ: FÎ SEBÎLİLLAH

Âdeta onlar, Allah'ın -tabir caizse- bir tevzi memuru gibi davranıyorlardı. Yaptıkları onca ihsan ve lütuf karşısında kibir ve çalım içine girmiyor, fakirlere minnet etmiyor, kendilerini Allah malının bir emanetçisi hüviyetinde görerek dağıtımda bulunuyorlardı. Zaten "Onlar zekât verebilmek için daima faaliyet içindedirler." ayeti, onların bu hâlini tablolaştırır.

İslâm'ın üzerine bina edildiği beş temel esastan biri olan zekat, İslâm'ın köprüsüdür. Kur'ân ve hadislerde zekat konusunda ciddî teşvikler yer aldığı gibi zekatın kimlere verileceği ayetle bildirilmiş ve Efendimiz (s.a.s.)'in uygulamaları ile de gösterilmiştir. Kur'ân-ı Kerimde, "Zekâtlar sadece fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan görevlilere, kalbleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere mahsustur. Allah tarafından kesin olarak böyle farz buyuruldu. Allah alîmdir, hakîmdir (her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." (Tevbe, 9/60) buyurulur. "Allah yoluna" şeklinde manası verilen kısmın aslı "Fî sebîllah"tır. Biz de yazımızda bu kavramı tahlil edip, bununla kimlerin kastedildiğini incelemeye çalışacağız.

"Fî sebîlillâh", "Allah yolunda" manasına gelmektedir. En meşhur anlamları "Allah yolunda cihad, hac, ilim taleb etmek ve Allah'ın emrettiği her türlü hayır, hidayet yolu, Allah'a yaklaştırıcı her şey ve taat (salih amel) anlamlarına gelmektedir.[1] Bu kavramın içerdiği anlamlar hakkında hukukçular, tefsirciler ve hadisciler olmak üzere birçok müctehid ve âlim değişik yorumlarda bulunmuşlardır.

Bazı âlimler bu kavramın ifade ettiği anlam çerçevesini dar, bazıları da geniş tutmuştur. Tevbe sûresi 60. ayette zekâtın verileceği yerler zikredilirken yedinci sınıf olarak "fî sebîlillâh" kavramını "Allah yolunda (harcamaya), Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, Allah yoluna, Allah uğruna girişilebilecek her türlü çaba için de zekât verilir" şeklinde anlamışlardır.[2] İslâm âlimleri bu kavramı etimolojik yapısı, âyet ve hadislerde ifade edildiği anlamlardaki sebeb-i nüzûl ve sebeb-i vürûd açılarından da ele alarak pek çok görüş ortaya koymuşlardır. Allah yolunda davet, belli dönemlerde daha ziyade gaza ile olduğundan ayet bu şekilde yorumlanmıştır.

Temelde çok geniş anlam yelpazesine sahip olan bu kavrama Allah yolunda cihad eden gaziler şeklinde mana verilmesi, âyetin ifade tarzından ziyade İslâm'ın yayılış dönemindeki sosyopolitik şartlar ve uluslararası ilişkilerle ilgili olmasındandır. Zira o dönemde cihadın en yaygın ve etkili şekli akınlar ve sıcak savaşlar olduğundan İslâm âlimleri din ve vatan yolunda savaşanlara zekât fonundan tahsisat ayrılmasını elzem görmüşler[3] ve bu yorum adeta bütün ilim otoritelerince benimsenmiştir. Bundan dolayı da, "fî sebîlillâh" kavramı "cihad" kavramıyla özdeş olarak görülmüştür. Sonuçta zamanın telakkisi "fî sebîlillâh" kavramını çoğunlukla cihadın maddi boyutuyla yorumlamıştır. Aslında bu kavram dil kuralları, tefsir, hadis ve fıkıhçılar açısından ele alındığında sadece fiili çarpışma anlamlarına gelen özel bir tanımlama olmadığı, bunun yanında Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olacak pek çok faaliyeti de kapsadığı anlaşılmaktadır.[4]

1. "Fî sebîlillah" Kavramı Hakkında Müfessirlerin Yorumları

Kur'ân'ın altmıştan fazla ayetinde "fî sebîlillah" kavramı yer almış ve müfessirler bu kavramı çeşitli anlamlarda tefsir etmişlerdir. Bizim tesbitlerimize göre bu kavram daha çok Allah yolunda yapılan gazveler ve bunlara katılan gaziler hakkında yorumlanmıştır. Aslında bu anlamının yanında bir çok manalarıda ifade etmektedir. Bununla ilgili bazı ayetleri örnek olarak vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

"(Sadakalarınızı) şu fakirlere (verin ki), Allah yolunda kapanıp kalmışlardır, yeryüzünde gezip dolaşamazlar…" (Bakara, 2/273) Bu âyette ifade edilen "fî sebîlillah" kavramı müfessirlerce İslâm dini, Allah'a ulaştıran yol anlamında tefsir edilmiştir..

"İnkar edip, (insanları) Allah'ın yolundan çevirenlerin amellerini Allah boşa çıkarmıştır." (Muhammed, 47/1) Bu âyetteki "fi sebilillah" kavramı Hz. Muhammed'in getirdiği tarık-i müstakim anlamında yorumlanmıştır.

"Ey Davud, biz seni yeryüzünde (senden öncekilerin yerine) halife yaptık. İnsanlar arasında adaletle hükmet; keyfine uyma, sonra seni Allah'ın yolundan saptırır…" (Sad, 38/26) Bu ayetteki "fî sebîlillah" kavramı cennet yolu anlamında tefsir edilmiştir.

"Onlar ki (insanları) Allah'ın yolundan menederler…" Kurtubî ayette geçen "fî sebîlillah" ifadesini iman ve taat kelimeleriyle tefsir etmiştir.

Verilen örnek âyetleri çoğaltmak mümkündür. Muasır İslâm âlimleri "fî sebîlilah" ifadesini bir birlerinden çok farklı olamasa da bazı anlam farklarıyla yorumlamışlardır. Onlardan bazılarının bu konudaki yaklaşımlarını şöyle özetleyebiliriz:

Merâgî; Allah'ın rızasına ulaştıracak ve sevap kazandıracak her türlü yolun bu ifade içinde olduğu, ayrıca müslümanların genelini kapsayan menfaatler, din ve devletin ayakta kalması ve varlığını devam ettirmesine vesile olabilecek işlerin hep bu kavrama dahil olduğunu ifade etmiştir.

Seyyid Kutub, "fî sebîlillâh" kavramı hakkında; "Bu geniş bir kapıdır, toplumun faydasına olan her şeyi kapsar, Allah kelimesini göz önünde bulundur." demekle yetinerek ayetin mana derinliğini vurgulamıştır.

Hamdi Yazır'ın bu konudaki yaklaşımı ise kısaca şöyledir: "Fî sebîlillâh" genel bir anlamdır ve sadakaların hepsini içine alır. Fakirlere ve miskinlere verilen yardımlar da bu kavram içine girer. Hatta müellefe-i kulûba verilenler de bu anlam içerisindedir. Fakat "fî sebîlillâh" şeklinde zikredilmesinin özel bir manası vardır. Bu anlam, ilk önce cihad sonra hac sonrada Allah için ilim tahsili anlamlarınadır. Örfü şer'î de cihad meşhur olmuştur. Ehl-i suffe gibi din ilimlerine kendilerini vakfedenler de "fî sebîlillâh" anlamı içerisindedir. Netice itibariyle bu tabirin sadece bir zarf veya vasıf olarak kullanılması ile burada olduğu gibi bir lakab olarak kullanılması arasında önemli fark vardır. Birincisi genel, ikincisi özel bir manadır. Birinci anlam ile her türlü ibadet ve hayır, sadaka "fî sebîlillâh"tır, Allah'ın rızası yolundadır. İkinci anlama göre ise her sadaka "fî sebîlillâh" değildir. Allah yolunda sadaka bir masrif-i mahsusaya verilen sadakadır ki özellikle i'lâ-yı kelimetullah yolundakilere verilen sadakadır.[5]

2. Hadislerde "Fî Sebîlillah" Kavramı

Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in sünnetinde bazı hadislerde "fî sebîlillah" kavramı yer almıştır. Yalın bir anlam ile Allah yolu diyebileceğimiz bu ifadeye, hadis şarihlerince müfessirlerden daha geniş bir anlam içeriği kazandırılmıştır.

Tirmizî'de geçen bir hadiste: "Bir kimse ilim elde etmek için yola çıkarsa, dönünceye kadar Allah yolundadır." denmektedir. Bu ifadeye göre Allah için samimi niyetlerle ilim elde etme ve insanlara faydalı olma dü-

şüncesiyle yapılan ilim tahsili "fî sebîlillâh" ifadesinin kapsamı içerisindedir.

Yezid İbn Meryem'in rivayet ettiği hadiste şöyle bir ifade yer almıştır. "Ben Cuma namazı için yürümekte iken Abaye b. Rif'a' arkamdan yetişti ve 'Gözün aydın!' dedi. "Senin bu adımların Allah yolundadır, Ebû Abs'den işittim ki, Resûlullâh, "Allah yolunda her kimin ayakları tozlanırsa o ayaklar cehennem ateşine haramdır!"[6] buyurmuştur. Hadisin şârihi Mübârekfûrî, "fî sebîlillâh"ı Allah'ın rızasının talep edileceği yol şeklinde açıklamıştır..[7]

Tirmizî'de aynı babda geçen başka hadiste de Allah Resûlü'nden şu rivayet nakledilmektedir. "İki göz vardır ki cehennem ateşi onlara dokunmaz; biri Allah korkusundan ağlayan göz, diğeri ise Allah yolunda nöbet bekleyen gözdür." Hadisteki Allah yolunu şârih; mücahitlerin ibadetteki mertebeleri, hac, ilim talebi, cihad veya ibadet anlamlarıyla açıklamıştır. Tirmizî'de bir başka hadisin şerhinde ise "fî sebîlillah" kavramı, yol kesenlerle mücadele etmek, iyiliklerin emredilmesi ve kötülüklerin yasaklanması anlamlarına da kullanıldığı ifade edilmektedir.[8]

Başka bir hadiste de Allah yolunda saçın ağartılmasının kıyamet günü o kimse için nur olacağı ifade edilmektedir. Zikrettiğimiz bu hadise anlam itibariyle yakın diğer bir hadiste "Kim İslâm'ı yaşama ve yaşatma yolunda saçını ağartırsa ağaran o saçlar kıyamet günü nur olacaktır." şeklinde geçmektedir.

Hadisteki "İslâm" kelimesi "Allah yolu" ifadesiyle zikredilmiştir. Bir başka hadiste de "Allah yolunda cihad eden kimsenin misali gündüz oruç tutan ve gece namaz kılan kimsenin misali gibidir." denmektedir.[9] Bu ifadede Allah yolunda cihad etmenin, oruç tutma ve namaz kılmaya benzetilmesi oldukça anlamlıdır.

Ahmed İbn Hanbel ve İmam İshâk'ın rivâyetlerine göre "Hac da Allah yolu sınıfına dahildir" çünkü Hz. Peygamber insanları sadaka develeriyle hacca götürmüştür, sahabeden İbn Ömer Hazretleri bu ifadeden anlaşılanın hacılar ve umreciler olduğunu söylemiştir. İmam Muhammed de, İbn Abbas (r.a.)'a dayanarak Allah yolunda sınıfının hac yolunda fakir düşen hacılar olduğu görüşündedir.[10]

Bu rivayetlerden sonra hac ve umreye gidenlerin "fî sebîlillah" kavramı içerisinde değerlendirilmesi elbette mümkündür. Fakat "fî sebîlillah" kavramına zekat ilişkisi açısından baktığımızda Hz. Peygamber'in o dönem şartları itibariyle bu insanlara sadaka fonundan deve tahsis etmesi ancak İslâm'ın yayılış dönemleri ve o günün insanlarını hac umreye gitmeye teşvik açısından değerlendirmek mümküm olabilir. Zira normal şartlarda hac görevini yerine getirecek insanların zenginlik, sıhhat, güvenlik gibi bir takım şartları haiz olması gerekmektedir. Aksi takdirde bu şartlara haiz olmayanlara haccın farz olduğunu söyleyemeyiz.

3. İslâm Hukukçularının "fî sebîlillah" Kavramı Hakkındaki Görüşleri

Hanefî mezhebi müçtehitlerinden Muhammed Şeybâni bu kavramı, taat ifadesi ile açıklamıştır. Ona göre bu mana Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Her kim Allah yolunda saçını ağartırsa kıyamet günü o ağaran saçlar nur olur." hadisi ve Atâ İbn Ebî Rabah'ın kendisine "bir kimse malının üçte birini fî sebîlillâh diyerek vasıyyette bulunsa ne anlama gelir diye sorulduğunda" O da: "Taatın hepsi Allah yoludur, hangisine harcasa caizdir."ifadelerinde anlamını bulmaktadır.

Cessâs, Şeybânî'ye dayanarak "fî sebîlillâh" ifadesinin hac ibadeti yapmak niyetiyle yolda kalmış kimseler anlamına geldiğini, zira Hz. Peygamber (s.a.s.)'in "Hac ve Umre her ikisi de Allah yolundandır." dediğini nakletmektedir, demektedir.

Hanefî fakihlerinden Kâsânî ise "Allah yolunda" sınıfı için, "Bu ifade Allah'a yaklaştıran her şeydir. Eğer ihtiyaç hasıl olursa bu manaya Allah'a itaat yolunda çalışan herkes ile bütün hayır yolları girer." demiştir.

"Fî sebîlillâh" ifadesi hakkında İbnü'l-Esîr "Farzları, nafileleri ve her nevi hayırları yerine getirerek Allah'a yaklaşma, O'nun rızasına erme maksadı güden her ihlaslı amel Allah yolundadır. Ancak bu ifade kayıtsız, şartsız söylenince çok kere cihad anlaşılır. Bu anlamda çok kullanıldığı için cihada ait özel bir ifade halini almıştır." demektedir.

Fıkıh, tefsir ve lügat âlimi Firûzâbâdî'nin ifadesine göre "sebîlullâh", cihad, hac, ilim taleb etmek ve Allah'ın emrettiği her türlü hayır anlamlarına gelmektedir. Bu kavramla ilgili olarak başka kaynaklarda da, davet edilen hidâyet yolu, Allah'a yaklaştırıcı hey şey ve taat (salih amel) sayılan şeylerin hepsi "Allah yolunda" anlamını taşımaktadır."[11]

Bu konuda ulemamızdan Zebîdî, İhyâ şerhi İthâfü's-Sâdeti'l-Müttakîn adlı eserinde "fî sebîlillâh" kavramını: "Allah'ın bu sınıf ile mücahitleri ve cihad için infak etmeyi kasdetmesi mümkündür. Çünkü "fî sebîlillâh"a örfte bu anlam verilmiştir. Yine bu kavramla Allah'a yaklaştıran bütün hayır yollarının murad edilmesi de mümkündür ama, bu sınıf "sebîl" sözünün gerektirdiği anlam yönüyledir. Allah'ın yolu ise diğer ilâhi isimler dışında bu ismin hakikatinin delalet ettiği manadır. Bundan dolayı bu kavram, Allah yolunda sınıfının diğer mahluklar sınıfını dikkate almadan iyi ahlâk cinsinden olan ve her insan için belki de hayvanlar için, hatta susuzluktan kuruduğunu gördüğünüz her ağaç için toplum menfaatının gerektirdiği işleri de kapsar. Buna göre insanın elinde zekât malı bulunur da onunla o ağacı susuzluktan kurtarırsa bu harcama da Allah yolunda bir harcama olur. Eğer bu sınıf-

tan mücahitler kastedilirse, örfte mücahitlerin kimler oldukları bilinmektedir. Mücahitlerin kendileri de "Allah yolunda" olduklarından, nefisleri ile mücahede etmek için onlara zekât malından yardım yapılabilir. Bir hadiste "Sizler küçük cihattan büyük cihada döndünüz."[12] Bu cihaddan kastedilen, nefis ile mücahede etmek ve onu Allah'ın rızasında alıkoyacak arzulardan uzak tutmaktır,[13] şeklinde açıklamaktadır.

İbn Teymiyye'de fî sebîlillah ifadesinin umûmî bir lafız olduğunu ve her hayrı içine aldığını, sadece özel bir sınıfa tahsis edilemeyeceğini ifade etmektedir.[14]

Şerbâsî ise "fî sebîlillah"ın; "amelî, itikadî olarak Allah'ın rızasına ulaştıracak yol anlamı olduğu ve bu lafzın umûmî bir lafız olarak sadece belli bir anlama hasretmenin caiz olmayacağı, bunun kapsamına mescitlerin tamirinden tutun da kale ve köprü inşası, ölenlerin kefenlenmesi gibi bütün hayır çeşitlerininin gireceğini" ifade etmektedirler.[15]

Görüldüğü üzere İslâm âlimleri bu kavram hakkında çok özel anlamlar ifade ettikleri gibi, lafzın etimolojik yapısından da istifade ederek çok genel anlamlar çıkarmışlardır. Kanaatimizce bu açıklamalar İslâm'ın genel maksatları içerisinde olmak kaydıyla bir çok özel ve tüzel yerleri kapsamına alabilmektedir. Bundan hareketle de fukaha, zekat sorumluluğunun yerine getirilebilmesi açısından kişilere çok geniş alternatif imkanlar sunmuşlardır.

4. "Fî sebîlillah" Kavramının Özel Anlamları Ve Zekat İlişkisi

İslâmî kaynaklara bakıldığında "fî sebîlillâh" kavramı hakkında pek çok anlam bulmak mümkündür. Araştırmamızda bu anlamlardan birkaç tanesini ele alıp İslâm âlimlerinin bu konudaki görüşlerini ve aynı zamanda zekatın sarf yerlerinden olan bu kavramın, anlam içeriği itibariyle zekatla ilişkisi üzerinde duracağız.

a) "İlim Tahsil Edenler" Anlamı

Zekatın sarf yerlerinden biri olarak ifade edilen "fî sebîlillah" kavramına bazı fıkıhçılar ilim tahsil edenler, bu uğurda emek harcayanlar anlamını vermişlerdir. İlme hizmet eden insanlara Allah yolunda çaba harcayanlar ve dinin ihyâsı için çalışanlar gözüyle bakılarak, her dönemde bu sınıf zekat kapsamına alınmıştır. Bu konudaki ifadeler, daha çok Hanefî kaynaklarının bazılarında İmam Muhammed'e nisbet edilen bir rivayetle ifade edilmektedir. Hanefî fakihlerinden bir kısmı ilim talep etmeyi "fî sebîlillâh" kavramı içerisinde telakki ederek, âlime ve ilim tahsil edene zekât verilebileceğini, gerekçe olarak da bunların çalışmalarını ilme hasredip kazanç imkanlarından mahrum kalmalarından dolayı olduğunu ifade etmişlerdir.

Şafiî kaynaklarda ilim ile uğraşan talebenin kendi geçimini kazanması halinde ilim tahsilinden geri kalabileceği, dolayısıyla da kendisine zekat verilmesinin helal olacağı ifade edilmektedir.[16]

Bu konuyu teyit etme adına aynı müellif Allah Resulü (s.a.s.)'in Hz. Ömer'e "atıyye" (ihsan) olarak verdiği meblağı delil olarak ileri sürmektedir. Bu hadisi Hz. Ömer bizzat şöyle nakletmektedir: "Hz. Peygamber bana bağışta bulunur; ben de O'na: "Benden daha fakirine ver", derdim. Bir defasında bana bir miktar mal verdi. Ben de kendisine yine, "Onu benden daha ihtiyaçlı kimselere ver" dedim. Bunun üzerine Efendimiz şöyle buyurdu: "Beklemediğin ve istemediğin halde bu maldan sana geleni al; gelmeyenin de peşine düşme." buyurdu.[17]

Yukarıda ismi geçen müellifin ilim tahsil edenlere zekât verileceğine dair delil olarak naklettiği bu hadis Buhârî, Müslim ve Nesâî de geçmektedir. Hadisi incelediğimizde Hz. Ömer'e verilen paranın devlet tarafından zekât anlamında toplanan sadaka cinsinden bir mal olmadığı, aksine devlet başkanının, insanların fakir veya zengin olmalarına bakmaksızın verdiği ihsandır. Ayrıca bu konuda Hz. Ömer'e verilen paranın ihtiyaç gerekçesiyle değil de zekât toplama görevlisi olarak yaptığı iş karşılığında Kur'ân'ın referansı paralelinde verildiği yine kaynaklarda ifade edilmektedir.[18]

b) Kamu Yararı Kurumları ve Diğer Yerler

İnsanoğlunun her dönemde ihtiyaçları artmakta ve değişmektedir. Kamu yararına ait olan işlere toplumda daima hayır ve hasenat gözüyle bakılmış ve bunlar kişilerin genel menfaatlerini ilgilendirdikleri için sürekli teşvik edilmiştir. İslâm toplumunda sadaka-i câriye yani devamlı olarak insana sevap kazandıracak olan iyilikler Allah yolunda yapılmış hayırlar olarak değerlendirilmiştir. İslâm toplumunun geçmiş ve günümüzdeki ihtiyaçları göz önüne alınıp karşılaştırılınca aradaki farkın günümüz itibariyle oldukça büyük ve çeşitli olduğu bir gerçektir. Fukahanın bazıları, içerisinde bulundukları zaman ve şartlar altında kamu yararına hizmet veren müesseselerin ihtiyaçlarının giderilmesinde zekat fonundan yararlanılabileceği görüşünü benimsemişlerdir.

Çünkü İslâm toplumu içerisinde zekattan istifade edecek kişi ve gruplar o toplumun bir realitesidir. Hem kişilerin mali ibadetlerini yerine getirmedeki sorumlulukları hem de toplumdaki istikrarın korunması ve devamlılığı açısından yapılan yardımların karşılığı yine o topluma dönmektedir.

Hanefi mezhebinin en önemli imamlarından Ebu Yusuf, "fî sebîlillâh" kavramının içinde zekât verilecek yerlerden bahsederken yolların yapımı ve tamir edilmesinin de dahil olduğunu söyleyerek, bu yerlere zekât fonundan harcama yapılabileceği görüşündedir.[19]

Hanefî fakihlerinden Kâsânî ise "Allah yolunda" sınıfı için daha önce de zikredildiği gibi bu ifadenin Allah'a yaklaştıran her şey olduğunu ve hatta ihtiyaç hasıl olursa bu

manaya Allah'a itaat yolunda çalışan herkes ile bütün hayır yollarının gireceğini ifade etmiştir. Kâsânî'nin bu görüşü daha önce zikrettiğimiz gibi Hanefi hukukçularından İmam Muhammed'in görüşüne de muvafık düşmektedir.[20]

Gerçi bu tabirin Kur'ân'da kullanıldığı değişik ifadelere göre kapsamını geniş tutmak mümkün, faydalı, hatta lüzumlu olabilir. Fakat bunu yaparken çok dikkatli olmak lazım. Zira bu kavramın kapsamının çok geniş tutulup her şeye teşmil edilmesi bir çok suistimal kapısının açılmasına sebebiyet verebileceği gibi zekatın verildiği diğer fonları da içine alacağından onların ayrıca zikredilmesini anlamsız kılabilir. Binaenaleyh, Allah yolunda yapılan eğitim ve öğretim faaliyetleri bu kavram çerçevesinde değerlendirilebilir.

5. Sonuç

Zekâtın en önemli maksatlarından biri öncelikli olarak toplumdaki fakir ve yoksul insanların maddeten desteklenip zaman içerisinde onlara insanlık onuruna yakışır bir hayat standartı kazandırmaktır. Kur'ân bu konuda zekâtın sarfedileceği yerleri zikrederken ilk olarak fakirler sınıfını ele almıştır. Bununla birlikte sadece fakirlere tahsis edilemeyecek olan bu mükellefiyet için farklı alternatif gruplar da yine zekatın sarf yerleri arasında zikredilmiştir. Bu kavram, taşıdığı anlamlar itibariyle bir çok manayı içerisine almaktadır.

İslâm âlimleri "fî sebîlillah" kavramını cihad eden gaziler olarak yorumlamışlardır. Günümüzde Allah yolunda yapılan hizmetlerin çerçevesi çok genişlemiştir ve bu işin yapıldığı en önemli alan da İslâm'ı anlatan, İslâmî değerlerle donatılmış bir nesil yetiştirmek için yapılan eğitim faaliyetleri olsa gerektir. Ayrıca cihad, Allah ile kulları arasındaki engelleri bertaraf edip, insanlarla Allah'ı buluşturma ameliyesidir.

Kur'ân'ın zekat verilecek sekiz sınıfı bildirmesi, zekatın sadece fakir ve yoksullara tahsis edilemeyeceğini, bunun dışında da mükellefler için değişik alternatifler olduğunu ifade etmesi kanaatimce önemlidir. Zira zekât farziyyetinin yerine getirilmesinde kişilerin bulundukları çevre ve şartlar itibariyle her zaman fakir insanlara ulaşma imkanları olmayabilir. Bu durum, sorumluluk duygusuyla hareket eden insanlar için problem haline getirilmemelidir. İşte bu noktada, zekatın verileceği sınıflar mükellefler için bu görevin yerine getirilmesinde değişik alternatifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle "fî sebîlillah" kavramına girebilecek her anlam zekatın verilebileceği yer olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Objektif bir bakışla zekat mükellefiyetini yerine getirebilecekler için "fî sebîlillah" ifadesinin dışındaki alternatif yerlere zekât vermenin imkanı kalmadığı farzedilse bile, bu kavram, mükelleflerin sorumluluklarını yerine getirebilmesi adına diğer yedi kategoriyi de kapsayabileceği gibi, kendi anlam içerisine girebilecek diğer anlamları da kapsamı içerisine alabilecektir. Muasır ilim ehli, bu kavramın genelde tek bir anlama hasredilemeyip her türlü hayır işlerini kapsayacağını ifade ederek, özelde de Kur'ân ilimleri ve toplumun faydasına olan diğer ilimlerle iştigal eden kişilerin maişetleri, dul kadınlar ve yetimler lehine yapılan hayır işleri, öğrencilere, okullara, hastanelere yapılan harcamalar, İslâm'ın esaslarına davet etmek için merkezlerin kurulması, her dilde yayın yapabilecek bilimsel yayın kuruluşları tesis etmek gibi pek çok hayır hizmetlerinin de dahil olduğunu ve bu gibi yerlere de zekat fonundan harcamın yapılabileceğini ifade etmektedirler.[21]

Özellikle asrımızda inanan insanlara düşen sorumluluk açısından "fî sebîlillah" kavramı kişilere bir çok alternatifler sunabilmektedir. Allah Resulü'nün (s.a.s.) asr-ı saadette bu konudaki ufuk açıcı uygulamaları 21. yüzyıl ve hatta daha sonraki dönemlerde mesuliyet sahibi insanlar için ayrı bir önem arzetmektedir. Kanaatimizce zekat ve diğer maddi fonlarla yapılan eğitim faaliyetleri sayesinde insanlık yeniden İslâm'ın hayat veren soluklarını tanıma imkanı bulacak ve gönüller Allah'la buluşabilecektir. Bu yolda yapılacak infaklar da "fî sebîlillah" çerçevesinde olacaktır.

*Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
mkose@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. İbnü'l-Esîr, en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser, Beyrut, ts., II, 338, 339; el-Kâmûsü'l-Fıkhiyye, Dımaşk 1982, s. 209
2. Yazır, IV, 2572; Yıldırım Suat, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali, İstanbul, 2004; Çantay, Hasan Basri, Kur'ân-ı Hakim ve Meâli Kerim, İstanbul, 1984.
3. İbn Rüşd Bidâyetü'l-Müctehid fî Nihâyeti'l-Muktesıd, Beyrut 1986, I, 277; Kurtubî, VIII, 186.
4. Zemahşerî, I, 398; Kurtubî, IX, 19; Nesefî, Ebu'l-Berekât, Tefsîru'n-Nesefî, İstanbul 1984, I, 243; Mübârekfûrî, V, 269, 298; Fîrûzâbâdî, III, 403; el-Mu'cemü'l-Vasît, I, 415.
5. Bakara, 273; Şirbînî, I, 140; Yazır, II, 897; Bakara, 217; Nesefî, I, 108; Ebu's -Suûd, Tefsîru Ebî's-Suûd Ebu's-Suûd, I, 217; Muhammed, 1; Kurtubî, XVI, 223; Sad, 26; Hûd, 19; Kurtubî, XV, 177; Kurtubî, IX, 19; Merâgî, X, 145; Seyyid Kutub, Fî Zılâli'l-Kur'ân, X, 245;Yazır, IV, 2579.
6. Tirmizî, İlim, 2, Fadâilü'l-Cihad, 7.
7. Mübârekfûrî, V, 259 .
8. Tirmizî, Fadâilü'l-Cihad, 12; Mübârekfûrî, V, 269, 298.
9. Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 2; Mübârekfûrî, V, 263
10. Mergînânî I, 112.
11. Tirmizî, Fadâilü'l-Cihad , 9, 10; Aclûnî, II, 255; Şeybânî, es-Siyeru'l-Kebîr, II, 301; Cessâs, III, 187; Dârimî, Kitâbü'l-Vasâyâ, 45; Serahsî, II, 203; Ayrıca bakınız, Buhârî, Zekât, 49; Kâsânî , II, 45; İbnü'l-Esîr, II, 338, 339; Fîrûzâbâdî, III, 403; Sa'dî Ebû Ceyb, s.166.
12. Aclûnî, I, 424.
13. Zebîdî, Murtezâ Muhammed, İthâfü's-Sâdeti'l-Müttakîn, IV, 151.
14. İbn Teymiyye, Fethu'l-Beyân, IV, 151.
15. Şerbâsî Ahmed, Yes'elûneke fi'd-Dîni ve'l-Hayât, III, 68, I, 150.
16. Dâmâd, I, 214; İbn Âbidîn, II, 364; Tahtâvî, s. 472; Nevevî, el-Mecmû, IV, 190.
17. Buhârî, Zekât, 5.
18. Aynî, IX, 56; Nevevî, III, 63; Kastalânî, III; İbn Hacer, IV, 80.
19. Ebû Yûsuf, Kitâbü'l-Harâc, Kahire 1396, s. 81.
20. Kâsânî,, II, 45
21. Şerbâsî, I, 149, 150; Seyyid Sâbık, I, 334; Muhammed Mahluf, Feteva-ı Şeriyye, Kahire, 1971, 296; Hâzin, II, 240; Râzî, XVI, 113; Muhammed Mahluf, Feteva-ı Şeriyye, Kahire, 1971, 296; Hâzin, II, 240; Hamîdullah, İslâm Peygamberi (çev. Salih Tuğ), II, 978; Kardâvî, Fıkhu'z-Zekât, II, 635-669.

Dr. Muharrem YILDIZ *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

ÇOCUK EĞİTİMİ ÜZERİNE FARKLI BİR BAKIŞ

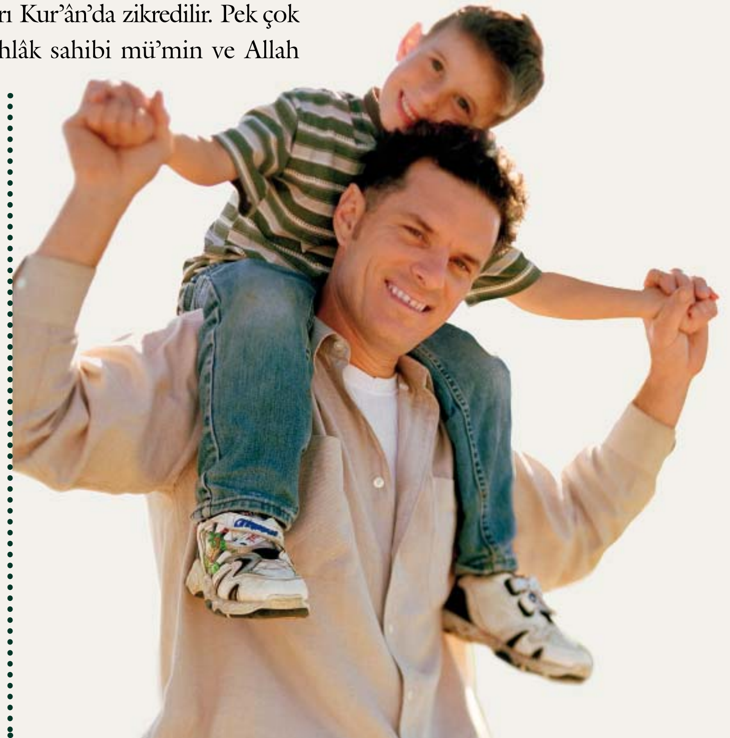
Daha evlilik kararı verilmeden önce yuva kuracak gençlerin ve müstakbel anne ve baba namzetlerinin bu konuda gösterdikleri hassasiyet de dünyaya gelecek bebeğin talihinde önemli bir rol oynayacağı gibi uzun ömürlü mutlu bir aile için de müspet bir katkısının olacağı muhakkaktır.

Rabbimizin biz âciz kullarına lütfettiği sayısız nimetlerden birisi de evlât sahibi olma nimetidir. Bütün peygamberler, sâlihler, erenler, evliyalar diğer bütün Hak nezdinde makbul insanlar, tertemiz masum, toplumun menfaatlerini kendi menfaatlerinin önünde gören, fedakâr, hoşgörülü, mütevazi ve alçak gönüllü nesillere sahip olmayı hep yüce Allah'tan dilemişler, bu zâtların, kelimelerle ifadede zorlandığımız yürekten yaptıkları sayısız dua ve niyazları yüce kitabımız Kur'ân'da en güzel şekliyle ifadelerini bulmuştur.

Bu niyaz ve yakarış insanlığın rehberleri olan peygamberlerin dilinden Kur'ân'da değişik yerlerde vurgulanmıştır. Bu anlamda Hazreti İbrahim,[1] gizlice Rabb'ine niyazda bulunan Hz. Zekeriyya[2] ve Hz. Meryem'in annesinin[3] dilinden hayır duaları Kur'ân'da zikredilir. Pek çok ayette çocuklarımızın tertemiz masum, günahsız, güzel ahlâk sahibi mü'min ve Allah yolunda hizmet eden Müslüman kimseler olması gerektiğine ve öyle yetiştirilmesi hususuna dikkat çekilmiştir. Çocuk eğitimi konusunda İslâm, Anne-babaya birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumlulukları kısa ve öz olarak şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

Helâl Lokma

Her anne-babanın çocuk daha anne karnında iken dikkat etmeleri gereken önemli vazifeleri vardır. Bu vazifeler o kadar önemlidir ki Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in "Şakî daha anasının karnında talihsizdir; saîd anasının karnında da talihlidir." *(Müslim, Kader 3; İbni Mâce, Mukaddime 7; Buhari, Kader 1)* mübarek ifadeleri içinde çocuğun, daha anne karnında iken saîd ya da şakî olduğu hükmü henüz verilmeden önce her türlü tedbir

alınmalıdır. Daha evlilik kararı verilmeden önce yuva kuracak gençlerin ve müstakbel anne ve baba namzetlerinin bu konuda gösterdikleri hassasiyet de dünyaya gelecek bebeğin talihinde önemli bir rol oynayacağı gibi uzun ömürlü mutlu bir aile için de müspet bir katkısının olacağı muhakkaktır. Özellikle bunların en başında geleni, anne-babanın yediklerine-içtiklerine-giydiklerine dikkat etmeleri, haram lokmadan ve haram kazançtan sakınmalarıdır. Daha yavrunun sperm ve yumurta buluşması anından itibaren gıdası, annesinin davranışları, giyimi kuşamı, psikolojik hâleti, maneviyatı yediği içtiği, aldığı her türlü gıdası; anne ve babanın daha önceki ve daha sonraki tavırları da onun şakî ve saîd olarak yazılmasında önemli vesilelerdir.

Eğitim - Öğretim

Yeni doğan çocuğa sevimli ve manası düzgün bir isim koymak her anne babanın ilk görevlerinden biridir. Peygamberimiz (s.a.s.) çocuklara isim koymaya özel bir önem vermiş ve manası güzel olmayan bazı isimleri değiştirmiştir.[4]

Eğitim ve öğretimde ilk basamak ailedir. Anne-baba vakitlerinin bir kısmını çocuklarının eğitim ve öğretimine ayırmalıdır. Çocuğun dinini diyanetini, okuyup yazmasını, Kur'ân okumasını, günün şartlarına göre biniciliği, yüzmeyi ve dönemine göre atıcılığı öğretmelidir. Hayatına, sağlığına ve geleceğine hazırlama adına faydalı olan ve ihtiyaç duyulan sporlar öğretilmelidir. Kötü alışkanlıklar edinmemesi için meşgul olabileceği meşru bir müzik aletini kullanabileceği bir eğitim aldırılmalıdır. Aksi takdirde çocuktaki bu potansiyel meşru olmayan birtakım yollarla bir şekilde çocuk tarafından telafi edilmeye çalışılacaktır.

Güzel Örnek Olma

Anne-baba, çocuğunun yanında sözlerine dikkat etmeli. Kesinlikle yalan sözden kaçınmalıdır. Doğru sözün yanında doğru hareket etmelidir. Konuşulan sözler ve davranışlar arasındaki çelişki çocuğun güvenini sarsar. Çocuğun yakaladığı bir tek yalan söz ve davranış, çocuğun zihninde yaşadığı sürece anne-baba güvenilmez biri olarak kalabilir. Onun için çocuklar yanında davranışlar öyle hassas ayarlanmalı ki çocuklar evlerinin içinde anne baba değil de onları birer melek farz etmeliler ve onlara güvenmelidir.

Kardeşler Arasında Ayrımcılık Yapılmamalı

Çocukların biri diğerine tercih edilmemelidir. Sevgi vb. hususlarda yapılan bir tercih ve gösterilen küçük bir kusur anne-babayı çocuklar üzerinde etkisiz hâle getirir. Bu tercihler aynı zamanda kardeşler arasında kıskançlık duygularının ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bu da anne ve babanın farklı muamelelerinden ötürü, çocukların şuuraltında bir nefret uyaracaktır. Yusuf suresinde anlatılan,[5] Hz. Yusuf'un kardeşlerinin O'na duydukları kıskançlığı ve sonrasında yaşanan hadiseler buna bir örnek olarak verilebilir.

Bir gün, Bedir Ashabından olan Beşir b. Sa'd hazretleri Peygamber Efendimize gelerek şöyle dedi:

—Yâ Rasûlâllah! Başka çocuklarım da var; ama Numan başka. Müsaade ederseniz servetimin şu kadarını Numan'a vermek istiyorum. Resulü Ekrem Efendimiz (s.a.s.) Beşir'e:

—Diğer çocuklarınıza da o kadar verdiniz mi diye sordu. Beşir, "Hayır!" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü çevresinde bulunanlara dönerek şöyle buyurdular:

—Allah'tan korkun ve evlâtlarınıza karşı adil davranın!" Sonra da Beşir'e dönerek:

—Sen, çocuklarının hepsinin sana aynı derecede muamele etmelerini ister misin? Beşir'de:

—Evet, isterim, deyince, Efendimiz, 'O hâlde böyle yapma!' buyurdular." *(Buharî, Hibe 12–13; Neseî, Nuhl 1; Tirmizî, Ahkâm 30; İbn Mâce, Hibe 1.)*

Yine bir gün bir adam, Efendimiz'in yanında oturuyordu. Bir ara adamın yanına adamın erkek çocuğu geldi. Adam çocuğu öpüp dizlerinin üzerine oturttu. Biraz sonra da bir kız çocuğu geldi. Adam bu sefer onu da yanına oturttu. Allah Resûlü (s.a.s.), iki çocuğunu bir tutmadığı için adamı ikaz etti. Belli ki adamda hâlâ cahiliye kültürünün izi vardı.

Çocukları Ciddiye Alma Onlara Güven Duygusu Kazandırma

Efendimiz çocuklar üzerinde çok ciddi olarak dururlardı. Çocuklar, Kendilerini karşıladığı zaman O da karşısındaki çocuklara bir büyük insan gibi iltifat ediyordu. Onların kimisini mübarek sırtına, kimisini kucağına alır ve hepsine eşit davranır, gönüllerini alırdı. Bazen bir sokaktan geçerken, çocuklar oyun oynuyorsa onları büyük insan yerine koyar, onore eder ve onlara "Esselâmü aleyküm" diyerek selam verirdi; çocuklar da "Ve aleyküm selâm yâ Rasûlâllah!" karşılığında bulunurlardı.

Allah Resulü (s.a.s.): "Sizden biriniz çocuğuna bir şey vaat ederse behemehal onu yerine getirsin!" buyurarak, "çocuktur, yalan söylesem aldatsam da bir şey olmaz" düşüncesinin ne kadar yanlış olduğunu vurgulamıştır. Kendisi de bu konuda en iyi örnek olmuştur.

Eğitim Öğretimde Tedricîlik

Çocuk bilmesi gereken şeyleri bilmeli, bilmemesi gereken şeyleri vakti saati gelmeden öğrenmemelidir. Hangi yaşta hangi şeyleri öğreneceğini konunun uzmanlarına müracaat ederek, "Beş yaşında, on yaşında, on yaşında… bir çocuğum var ne yapayım?" gibi sorularla onların düşünceleri alınmalı, yaşların gerektirdiği dozda ve seviyede eğitim-öğretim verilmeli rehberlikte bulunulmalıdır.

Eğitimde Uygun Çevre Hazırlama

Çocukların mükemmel bir şekilde yetiştirilebilmesi için ortamın ve çevrenin steril ve mükemmel olması şarttır. Çünkü çocuk ortama göre şekillenir ve bir anlamda

o, içinde yaşadığı ortamın çocuğu olur. Bunların başında çocuğun ailesi ve evi gelir. İkinci olarak okul, üçüncü arkadaş ve dost çevresi, dördüncüsü ders ve etüt arkadaşlığıdır. Beşinci olarak da sosyal hayatta kendileriyle temasta bulunduğu kuaförden terziye, alış-veriş yaptığı bakkal ve markete kadar çeşitli alanlarını da sayabiliriz. Eğer çocukların gezip dolaşacağı ortamları iyi belirlenmemişse steril bir çevre geliştirilememişse çocuk bir gün bir zararlı virüs kapabilecektir. Onun için eğitim-öğretim ortamını evden başlayarak sosyal hayatın her ünitesinde çocuğun mükemmel yetişmesine müsait hâle getirilmesi gerekmektedir.

Çocuklara Şefkat Gösterme

Şefkatin terbiyede çok önemli bir yeri vardır. Bu konuda Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem) en güzel örnektir. O (s.a.s) "Allah, çocuğuna merhamet etmeyene merhamet etmez." *(Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, 8/155)* buyurmuşlardır.

Allah Resulü (s.a.s.) yanında özel hizmetinde bulunanlara o kadar şefkatli davranırdı ki anne babanın çocuklarına gösterdiği ilgi ve alâkası onun yanında çok sönük kalırdı.

Enes bin Mâlik anlatıyor: Allah Resulüne on sene hizmet ettim, yapmadığım bir şeyden dolayı "Niçin yapmadın?" yaptığım bir işten ötürü de "Neden yaptın?" dediğini hatırlamıyorum. Beni hiç azarlamadı. *(Buhari, Edeb 39; Müslim, Fedail 13; Tirmizî, Birr 69)*

Efendimiz (s.a.s.) yabancı bir çocuğa bile anne-baba üstü bir muamelede bulunuyordu. Kendi torunlarına, evlâtlarına ise o kadar şefkatli ve merhametliydi o her güzel ahlakta zirve olduğu gibi bu yönüyle de aşkındı

O'nun hayat-ı seniyyelerinden birkaç şefkat tablosu arz edelim:

Allah Resûlü namaz kılarken secdeye varınca Hasan ve Hüseyin gelip Efendimiz'in mübarek sırtına binince secdeyi uzattı. Oradakiler:

- Yâ Rasûlâllah secdeyi uzatmış olmadınız mı? dediler. Efendimiz de:

- Oğlum sırtıma binince acele etmekten çekindim, şeklinde cevap verdi.

Namaz gibi huşû gerektiren bir ibadet sırasında bile, peygamberimizin çocuklara karşı duyduğu bu şefkat anlayışında bütün insanlık için örnek alınması gereken yönler vardır.

Efendimiz (s.a.s.) bir hadislerinde "Uzun kılmak niyetiyle namaza dururum, derken bir çocuk ağlaması işitir, annesine sıkıntı vermesin diye namazı kısa keserim!" buyurmuşlardır.

Hz. Aişe validemiz naklediyor:

"Bir defasında bedevîlerden bir grup, Rasûlüllah'ın huzuruna geldi. Bunlar bir münasebetle; "Siz çocuklarınızı öper misiniz? dediler. Sahabeler "evet" dediler. Bedevîler, "Fakat Allah'a yemin olsun ki biz onları öpüp-sevmeyiz." dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü: "Eğer Allah sizin gönüllerinizden rahmet ve şefkati çıkarmışsa ben ne yapabilirim ki?" buyurdular.[6]

Bütün bu güzel örnekler bize gösteriyor ki çocukların terbiyesi ve anlayacağı dil sevgi ve şefkatten geçiyor. Çocuk sopadan, tehditten değil, anne babasının şefkatini kaybedeceğinden korkmalıdır. Çocuk için ebeveyne güven önemlidir. Çocuk; ebeveynin, kendi acılarını elemlerini paylaştığına inanmalıdır. Onların üzüntüleri paylaşılmalıdır. Onlar için anne babanın gözlerinin buğulanması çocuklar üzerinde unutulmaz izler bırakacaktır. Böylece onların gözünde anne baba daha saygınlaşacaktır.

Çocuğun Dinî Eğitimi

Her dünyaya gelen çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar. Onun farklı din ve inançlarda yetişmesinde anne ve babasının önemli bir yeri vardır. Sonra yaşadığı çevre, aldığı eğitim ve gördüğü terbiye çocuğu şekillendirmektedir.

Küçükten Camiye Götürme

Çocuklar daha küçük yaştan itibaren dini duygu ve düşüncede sağlam bir zemine basabilmesi için bazı hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlardan ilki, onların daha küçükten camiye alıştırılmasıdır. Mutluluk Asrı anlamına gelen Asr-ı Saadette çocuklar camiye giderlerdi. Günümüzde ise çocukları camilere götürmek cami adabına aykırı gibi görülüyor. Hatta camiye giden çocuklar bazı haşin ve asabi yaşlılar tarafından camiden soğutulabiliyor. Hatta bazıları, dinden soğumalarına, çocukluklarında bir ihtiyarın kendilerini camiden kovmasını sebep olarak gösteriyordu. Çocuklara yüz ekşitmek, kaş çatmak onları korkutmak yerine onlara cami sevdirilmelidir. Mümkünse onları camiden kovma yerine hediyeler verilmeli ve namaza ısındırılmalıdır. Çocuklara cami, Caminin bahçesi sevdirilmeli ve her zaman onların duygularında mabedin kutsallığı canlı tutulmalıdır. Bu hususta da rehber olan Efendimiz (s.a.s.) camide cemaatin içinde namaz kılarken torunu Ümame'yi omzuna alır, eğilirken yere bırakır, kalkarken de yeniden omuzlarlardı. *(Neseî, Sehiv 13; Muvatta', salât 85)* Peygamberimiz'in (s.a.s.) çocukların camiden çıkarılması konusunda sert sayılabilecek herhangi bir cümle ya da tavrı asla söz konusu olmamıştır.

Çocukların Zihinlerdeki İstifhamları Daha Başlangıçta Giderme

Namaz ve daha başka dini konularda çocuğun bir kısım soruları olabilir. Özellikle içe dönük çocuklar bu türden dini sorularını anne babalarına büyük bir ihtimalle soramayabilirler. Değişik vesile ve vasıtalar bulunarak bu konuda çocuğun deşarj olmasını sağlamak çok önemlidir. Çocuk büyürken içindeki sorular da büyürse, zamanla her şüphe her tereddüt, açıklaması yapılmayan her dini mesele, manası ve hikmeti anlaşılmadık inançla ilgili herhangi

bir husus çocuğun kalbini sokan bir yılana, içini kemiren bir kurda dönüşür. Hatta bazen bu istifhamlar onun iç dünyasında bir yara gibi o kadar hızlı büyür ki, bir gün o zavallıyı tamamen yere serer de farkına bile varılamaz. Öyle ki o her gün babasıyla camide namaz kılsa, "Lâ ilahe illallah" dese tesbih çekse de o aslında tereddütlerine yenik düşmüş ve vesveselerin ağında erimektedir.

Bu açıdan çocuk deşifre edilmeli, çözülmeli ve hiçbir zaman aklı, kalbi ve ruhu ile boş bırakılmamalı, sürekli olarak yaşına başına göre beslenmelidir.

Çocuğun Görebildiği Bir Ortamda İbadet ve Dua Etme

Ev içinde ibadete ayrılmış bir yer olmalı. İbadete bir zaman ayrılmalı. Beş vakit namaz imkân varsa evde cemaatle kılınmalı veya çocuğun elinden tutulup camiye götürülmelidir. Duaları açıktan yapmalı. Çocukla birlikte dualar etmeli. Çocuğun yapılan dualara "âmin Allah'ım!" demesi sağlanmalı, Rabb'in kendisine yapılan duaları geri çevirmeyeceği onların anlayabileceği bir dille anlatılmalıdır. Peygamber Efendimiz'den rivayet edilen duaların birçoğunu sahabe-i kiram bizzat Efendimiz'in mübarek ağzından duyup ezberlemişlerdi.

Sevdirmeli, Nefret Ettirmemeli

Din sevdirilmeli, nefret ettirilmemeli. Kolaylaştırılmalı zorlaştırılmamalı. Sıkıcı ezbercilikten uzak durulmalı. Kafalardaki bin bir türlü şüphe ve tereddütler izale edilmeli istifhamlara cevap bulunmalı. Allah sevgisi, hoşnutluğu, peygamber sevgisi akıl ve mantık dairesi içinde kalplere yerleştirilmelidir. Bu yapılmadan öğrenilecek sure ve duaları onlara ezberletmeye çalışmak çocuğun dinden nefret etmesine sebep olabilir. Dersler sevimsiz hâle gelebilir. Altı aylık bir çocuğa nasıl ki yetişkinlere ait yiyecekler verilmiyorsa öyle de belli bir yaşa kadar ezberleme meselesini de çocuklara zorlamamak gerekmektedir. İman şuuru ve bilincini elde eden çocuk daha sonra onu kendisi ezberlemeye çalışacaktır. Konu sevdirmek, düşündürmek, benimsetmek ve belletmek çerçevesinde ele alınmalıdır.

Kutsala Saygı Hissi

İnancımıza göre birtakım saygı gösterilmesi gereken kutsal kavramlar vardır. Bunların arkasında birtakım kutsal anlamlar yüklüdür. Bunlar çocuğun hafızasında ve şuur altında yer etmelidir. Bu da o mefhumların sık sık tekrar edilmesi, sohbet konusu olmasıyla zihinlerde yer etmesini sağlar. O evde bu mukaddes mefhumlardan yer yer bahisler açıp sürekli gündemde kalması sağlanabilir. Bu da çocuğun hayal âlemini meşgul edecektir.

Çocuklarımıza örnek insanları anlatmak, onların hayatını anlatan yaş gruplarına uygun pedagojik ve mesaj yüklü dinî kitaplar, rehber olabilecek kitaplar okumalarını sağlamakla şeâir de denilen bu kültürel kimlik ve değerler öğretilebilir.

Sonuç Olarak Nasıl ve Ne Anlatılmalı?

Davranışlardaki hassasiyet ve titizlik; eğitim ve öğretimde temsil etme ve örnek olma; muhatapta, anlatılan şeylerin tesirini göstermesi bakımından önemlidir. Rehberlik yapan kimselerce çocuk Allah ve Resulü'nün ahlâkı ile yetiştirilmeli. Kur'ânî terbiye ile eğitilmelidir.

Efendimiz'in (s.a.s.) örnek hayatı değişik boyutlarıyla, ilgilerini çekecek şekilde anlatılmalıdır. Sahabiler ve daha sonraki salih kimselerin ve Hak dostlarının hayatlarından günümüzün anlayışına uygun olan menkıbelerinden örnekler anlatılabilir. Çevrede saygı duyulan, sevilen mühim şahsiyetler nazara verilmeli mümkünse onların ziyaretine götürülmeli. Bir büyük görmenin, onunla tanışmanın hazzını hiç olmazsa ömründe bir kere yaşaması sağlanmalı.

Dini merasimlere katılma, camilere cemaate karışma, Kur'ân-ı Kerim'in, Mevlid-i Nebevî'nin ve güzel ilâhilerin okunduğu merasimlerin yapıldığı yerlere götürülmeli. Ruhu coşturan sadre şifa veren ortamlarla tanıştırılmalı. Güzel bir arkadaş çevresi ve örnek rehberler bulunmalı, yaşadığı ortamın her türlü olumsuzluklardan arındırılmış mekânların olması sağlanmalı.

Çocukların sosyal hayatta, çarşıda pazarda münasebet kuracağı kişi ve yerler iyi seçilmeli. Dış çevrenin her türlü olumsuzluklarından korunmalıdır.

Çocukların izleyecekleri film ve tv programları eğitici ve öğretici programlardan seçilmeli, uluorta filmler izletilmemeli, safi zihinler kirletilmemeli, hatta mümkünse ailecek seyredilmeli, seyredilen dizi veya film üzerinde kritikler yapılmalı, çocuğun görüş ve düşünceleri paylaşılmalı ve yanlış davranışların müzakeresi yapılmalıdır.

Hülasa, böyle Kur'ânî bir terbiye ile eğitilen çocuk artık Kur'ân'ın talebesidir. O Allah'ın mütevazi bir kuludur.. Allah'a karşı acizliğini idrak eden gönlü Allah sevgisiyle zenginleşmiş fakir bir kuldur. Artık onun hedefi, Allah rızasını ve hoşnutluğunu kazanmaktır. Onların hayat düsturu ve prensipleri yardımlaşmadır, kardeşler arasında fânileşme bir buz parçası hükmündeki benliğini kardeşlik havuzuna atarak eritmektir. Onda Hak düşüncesi esastır. Hak kuvvette değil, kuvvet haktadır.[7]

Not: Bu çalışma M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Çekirdekten Çınara adlı kitabından anlayış ve idrak ufkumuzun elverdiği ölçüde istifade ile hazırlanmıştır.

* Araştırmacı - Yazar
myildiz@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Bakara, 2/128; Furkan, 25/74.
2. Meryem, 19/4-6.
3. Âl-i İmran, 3/35.
4. Bkz.: Müsned, 4/345; Müslim, Âdab 14; Ebu Davud, Edeb 66; Tirmizi, Edeb 62.
5. Yusuf, 12/5.
6. Yurdagül Mehmedoğlu, Hz. Peygamberin Merhametinden Şefkat Örnekleri, Diyanet Dergisi, Mayıs, 2004, s. 46.
7. Gülen, M. Fethullah, Çekirdekten Çınara, s. 166-176.

YENİ ÜMİT

Ahmet ÇETİNKAYA *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

HZ. İSA'NIN KARDEŞLERİ VAR MIYDI?

Hz. İsa'nın bilinen anlamda "anne bir kardeşleri" bulunduğuna dair, Kur'ân ve hadislerden bir dayanak olduğundan söz etmek imkansızdır.

Bir iffet âbidesi olan Hz. Meryem, Allah'ın bir mucizesi olarak hamile kalmış ve onu mucizevî olarak dünyaya getirmiştir. Kur'ân'da Hz. Meryem'in, iffet ve namusunu koruduğu ve ona bir erkek eli bile değmediği özellikle vurgulanmaktadır: "İffet ve namusunu gerektiği gibi koruyan Meryem'i de an. Biz ona rûhumuzdan üfledik, hem onu, hem oğlunu cümle âlem için bir ibret yaptık."[1] "Bir de Allah, İmran'ın kızı Meryem'i misal getirir. Meryem, iffet ve namusunu korudu. Biz ona ruhumuzdan üfledik. O da Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti ve gönülden itaat edenlerden oldu."[2] Nitekim kendisine bir erkek çocuk dünyaya getireceği müjdesi verilen Hz. Meryem'in "Ya Rabbî, bana hiçbir erkek eli değmediği halde nasıl olur da çocuğum olabilir?"[3] ve "Nasıl oğlum olabilir ki bana eli değen bir tek erkek bile olmamıştır. İffetsiz bir kadın da değilim!"[4] şeklindeki hayret ifadeleri de bu gerçeği açıkça göstermektedir. Kur'ân'da, Hz. Meryem hakkında buna zıt olarak söylenen her sözün onun aleyhinde müthiş bir iftira olduğu, bu iftira sahiplerinin belalarla cezalandırıldığı ve kalplerinin mühürlendiği belirtilmektedir.[5]

Kur'ân'a paralel olarak Katolik ve Ortodokslar Hz. Meryem'in bütün hayatı boyunca bâkire kaldığını söylerken, Protestanlar bunun sadece Hz. İsa'nın doğumuna kadar devam ettiğini

Yeni Ahit'te Hz. Meryem'e yakınlığından söz edilen Yusuf adlı bu kişinin Kur'ân ve hadislerde varlığından dahi bahis yoktur. Hele onun Hz. Meryem'in nişanlısı olduğu ve daha sonra evlendikleri gibi İncil kaynaklı bilgilere rastlamak hiç mümkün değildir.

düşünürler.[6] Protestanları bu fikre iten en önemli sebep, Yeni Ahit'in değişik yerlerinde bazen ismen de zikredilen "Hz. İsa'nın kardeşleri" ve "kız kardeşleri" tabirleridir. Bu durumda hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit'te "kardeş" sözcüğünün anlam çerçevesine göz atmak ve hangi konseptlerde kullanıldığını görmek gerekmektedir. Ancak buna geçmeden önce, "Hz. İsa'nın kardeşleri" olduğu düşüncesine Kur'ân'da da bir dayanak gösterilmeye çalışıldığını belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla "Hz. İsa'nın kardeşleri" olabileceği fikrine esas teşkil eden düşünceleri önce âyet ve hadisler çerçevesinde, sonra da Eski ve Yeni Ahit çerçevesinde ele almak uygun olacaktır.

a) Âyet ve Hadisler Çerçevesinde

Hz. İsa'nın anneannesi (İmran'ın hanımı Hanne), Hz. Meryem'i dünyaya getirdiğinde وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ = Ben onu da, onun neslinden gelecekleri de o mel'un şeytanın şerrinden korumanı niyaz ediyorum."[7] demiştir. Buradaki "zürriyyet" kelimesinin çoğul anlam taşıdığı düşüncesiyle Hz. Meryem'in Hz. İsa (aleyhisselam)'dan başka çocukları da bulunduğunu iddia edenler olmuştur.[8] Fakat müfessirler "Onu ve onun zürriyetini..." tabirini doğrudan "Hz. Meryem ve Hz. İsa" olarak anlamışlardır.[9] Diğer taraftan bu âyetin yorumlandığı hemen her tefsirde açıklayıcı olarak şu hadis zikredilmektedir: "Yeni doğan her çocuğa, doğduğu anda şeytan mutlaka dürter. Yavru, onun dürtmesi (nin verdiği rahatsızlık) sebebiyle bağırarak ağlar. Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa bundan hâriçtir."[10] Ebû Hureyre, Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'ya lutfedilen bu özel konumun, Hanne'nin duası neticesi olduğunu belirtir.[11]

Âyette geçen "zürriyyet" kelimesi, Arapça'da oldukça geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bir kimsenin çocuğu ve kendinden sonra gelen nesli; cin ve insanların nesli; baba, çocuk ve kadınlardan oluşan hane halkı; sadece kadınlar; babalar ve dedeler... gibi anlamlarda kullanılmıştır. Çoğunluk tarafından "zürriyyet" kelimesinin tekil bir kelime olup, çoğullarının "اَلذُّرِّيَّاتُ" ve "اَلذَّرَارِيُّ" şekillerinde geldiği belirtilmişse de çoğul olduğunu söyleyen de vardır. Râğıb el-İsfehânî, hem tekil hem de çoğul anlamı taşıdığını ancak asıl itibariyle çoğul anlamında kullanıldığını söylemektedir.[12] İbn Manzur, "zürriyyet" kelimesinin hem dişi hem erkek için kullanıldığını özellikle vurgular.[13] Beğavî ve Kurtubî gibi müfessirler, kelimenin hem tekil veya çoğul, hem de dişi veya erkek için kullanılabildiğini belirtmektedirler.[14] "Zürriyyet" kelimesi Kur'ân'da pek çok yerde [15]"اَلذُّرِّيَّةُ" şeklinde tekil, birkaç yerde de [16]"اَلذُّرِّيَّاتُ" şeklinde çoğul olarak geçmekte, bir âyette de "topluluk" anlamında kullanılmaktadır.[17]

"Zürriyyet" kelimesinin sayılan bütün bu anlamları yok farzedilse ve kelimenin sadece çoğul mânâsı alınıp "insanın kendi neslinden gelen en az üç kişi" anlamına geldiği kabul edilse bile, bunun, âyette Hz. Meryem'in Hz. İsa'dan başka kız veya erkek çocuklarının varlığına dair herhangi bir delil teşkil ettiğinden bahsetmek mümkün değildir. Zira söz konusu duanın yapıldığı vakitte, Hz. Meryem'in üç veya daha fazla çocuğundan söz etmek şöyle dursun, Hz. Meryem'in kendisi dahi henüz yeni doğmuştur. Dolayısıyla Hanne'nin yaptığı dua, Hz. Meryem'in "çocuk sayısı" veya "çocuğu olup-olmayacağı" konularında herhangi bir bilgi ifade etmemekte, "onun soyundan bir gelen olacaksa..." şeklinde sadece bir ihtimal anlamı taşımaktadır.

Hâl böyleyken sadece buradaki "zürriyyet" kelimesinden hareketle, Hz. İsa'nın kardeşleri olabileceği ihtimalinden bahsetmek tamamen dayanaksız bir iddia durumundadır. Kaldı ki Kur'ân'da Hz. Meryem'in, Allah'ın bir mucizesi olarak hamile kaldığı ve onu mucizevî olarak dünyaya getirdiği anlatılmaktadır.[18] Bunun yanında hadislerde Hz. Meryem için "اَلْعَذْرَاءُ الْبَتُولُ=el-azrâ el-betûl"[19] tabirleri geçmektedir. Rivayetlerin bir kısmında bu tabirler, "kendisine hiçbir beşer dokunmamıştır"[20] ve "Hz. İsa dışında bir çocuğa hamile kalmamıştır"[21] şeklindeki ilâvelerle açılmış durumdadır. Bu kelimelerden el-azrâ, "bekâr bayan"ı ifade ederken[22]; el-betûl ise "evlenmeyen.. dünyevî lezzetlerden elini-eteğini çekip kendisini Allah'a ve ibadete vermiş bayan"[23] gibi anlamlara gelmektedir.

Kur'ân ve hadislerdeki bu tablodan çıkan sonuç şudur: Hz. İsa'nın bilinen anlamda "anne bir kardeşleri" bulunduğuna dair, Kur'ân ve hadislerden bir dayanak olduğundan söz etmek imkansızdır. Nitekim İbn Hacer de, Hz. Meryem'in Hz. İsa'dan başka bir zürriyetinin olmadığını özellikle belirtmektedir.[24]

b) "Kardeş" Tabirinin Kutsal Kitaptaki Genel Kullanımı

Eski Ahit'te "kardeş" sözcüğü; usûl ve fürû' yani 'baba' ve 'oğul'dan doğru gelen soy birliği içindeki bütün ortak erkek akrabalardan, onlar aracılığıyla akraba sayılan tüm

erkek akrabalara; büyük aileden olan kuzen gibi akrabalardan, evlilik yoluyla veya kan bağı ile beraber sahip olunan üvey akrabalara; hatta dostlar ve daha ötesinde siyasi ittifak yapılmış insanlara kadar çok geniş bir anlam yelpazesine sahiptir.[25] Sözgelimi Haran oğulları, evinde doğup yetiştiklerinden dolayı Avram'ın "kardeşi" olarak anılmıştır.[26] Avram'ın erkek yeğeni de Avram'ın "kardeşi" olarak geçmiştir.[27] Benzer şekilde Yakup da amcası Lavan'ın "kardeşi" olarak geçmektedir.[28] "Kardeş", "kardeşler" ve "kız kardeş" sözcükleri kimi zaman, kırk iki "kardeşi" olduğu yazılan Kral Azarya örneğinde görüldüğü gibi ana aileden olanlar için de kullanılmıştır.[29]

Bu konuda ilginç bir örnek de "Süleyman'ın Ezgiler Ezgisi" kısmında yer alır. Birbirine aşık bir kız ile erkeğin karşılıklı serenatlarının zikredildiği bu kısımda erkek yer yer aşkını "Aşkın ne güzel, kızkardeşim, yavuklum" tabirleriyle ifade etmektedir.[30]

Söz konusu ifadelerin Yeni Ahit'teki kullanımını değerlendiren Maurice Bucaille, Yunanca olarak kullanılan "adelphoi" ve "adelphai" kelimelerinin, nesebî anlamdaki kız ve erkek kardeşleri ifade ettiğini, sâmi kökenli bu kelimelerin yanlış tercüme edildiğini, bunların familier (teklifsiz münasebetlerde kullanılan) anlamları olduğunu ve muhtemelen "kuzenler"in söz konusu olduğunu söylemektedir.[31] Hz. İsa ve havarileri tarafından konuşulan ne İbranice'de ne de Aramice'de, bildiğimiz anlamda "kuzen" kelimesinin karşılığı olan bir kelime bulunmadığından dolayı bu dilleri kullanan insanlar ya "kardeş" kelimesini kullanmak zorunda kalmış ya da ifadelerini netleştirmek istediklerinde akrabalık konumunu "babamın kız kardeşinin oğlu" şeklinde uzun bir şekilde açıklayarak söylemişlerdir. Ancak bu tür uzatmalar biçimsiz olduğundan Hz. İsa da herkes gibi "kardeş" kelimesini kullanmıştır. Yeni Ahit yazarları da, aynı babadan olan oğulların ve kuzenlerin Aramicedeki karşılığı olan "kardeş" veya "kardeşler" sözcüğünü doğal olarak kullana gelmişler, kelimeyi bildiğimiz dar anlamıyla "birader" anlamındaki "adelphos" olarak çevirmişlerdir. Aramice ve İbranice'den farklı olarak tıpkı Türkçe'deki gibi Grekçe'de de kuzen kelimesi ayrı bir anlam ifade etmiş ve kuzen anlamında "anepsios" kullanılmıştır. Ancak Kutsal metnin çevirisini yapanlar gerçek kuzenlere karşılık olarak bile "adelphos=birader" sözcüğünü kullanmışlardır.[32]

Anlaşılan odur ki; Yeni Ahit mütercimleri Yahudi deyimlerini Grekçe Kutsal Kitap'a taşıyarak, bire bir çeviri yerine edebi çeviri yapmışlardır. Yani, İbranice'deki "birader" kelimesine karşılık gelen kelimeyi kullanmışlar ancak, "aynı aileden olma oğullar" sözcüğüne karşılık olarak "adelphos" kelimesini ve kuzenler sözcüğüne karşılık olarak "anepsios" kelimesini anlam olarak ayrı tutup farklı kullanmamışlar, her ikisini de aynı kelimeyle (adelphos =birader) ifade etmişlerdir. Yeni Ahit'teki buna benzer kullanımlar İngilizce ve Türkçe çevirilere de yansımış ve durum daha da karmaşık hale gelmiştir. Dolayısıyla İncil'in bir cümlesinde kullanılmış olan "kardeş", "kız kardeş" ve "kardeşler" sözcüğünün anlamını tam olarak ayırt edebilmek için, İbranice aslından tüm metinleri gözden geçirmek gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, Yeni Ahit'te de "kardeş", "kardeşler" ve "kız kardeş" ifadeleri, "anne veya baba bir kardeş" anlamı dışında çok farklı anlamlarda kullanılmıştır.

c) Yeni Ahit Çerçevesinde

"Hz. İsa'nın kardeşleri" olduğu fikri temelde, Yeni Ahit'te zikredilen "Hz. Meryem'in Yusuf adlı bir kişiyle nişanlı olduğu, Hz. Meryem'in Kutsal Ruh'tan gebe olduğunu anlayan Yusuf'un başta onunla evlenmekten vazgeçtiği, ancak rüyasında meleğin durumu açıklaması üzerine Hz. Meryem'i eş olarak yanına aldığı"[33] ifadesine dayanmaktır. Yeni Ahit'te Hz. Meryem'e yakınlığından söz edilen Yusuf adlı bu kişinin Kur'ân ve hadislerde varlığından dahi bahis yoktur. Hele onun Hz. Meryem'in nişanlısı olduğu ve daha sonra evlendikleri gibi İncil kaynaklı bilgilere rastlamak hiç mümkün değildir. Şu kadar var ki, bazı tefsir ve tarih kaynaklarında yer alan oldukça zayıf bir kısım rivayetlerde, Yusuf adlı bu marangozun Hz. Meryem'in akrabası olduğu[34] ve mabedde aynı dönemde bulundukları nakledilmektedir.[35]

Protestanlar'ın, Hz. İsa'nın kardeşleri olduğu fikrine dayanak gösterdikleri bir husus da şudur: Luka İncilinde Hz. İsa'nın "ilk oğul", "ilk erkek çocuk" olduğu belirtilmektedir.aj Onlar bu ifadeden hareketle "demek ki kardeşleri de var."[36] diye bir mantık yürütmektedirler. Ne var ki bu ifadenin, "Hz. İsa'nın başka kardeşleri de olduğu" konusunda hiçbir delil değeri yoktur. Zira bu ifadeye sadece "ilk erkek çocuğun Rab'be adanmış sayılacağına"[37] dair Kutsal Kitap'taki bir yasayı hatırlatmak için vurgu yapılmıştır.

Diğer taraftan Luka İncili'nde, Hz. İsa'nın Fısıh Bayramı'nda Yeruşalim'de tapınağa gittiklerinde ana-babasının onu kaybedip aramaya koyulduklarına yer verilir.[38] Oradaki konu bütünlüğü göz önüne alındığında, ailede Hz. İsa dışında başka çocuklar bulunduğuna dair en ufak bir ipucu olmadığı gibi, aksine tek çocuk olduğu hususu daha uygun düşmektedir.

Bir diğer husus şudur: Yuhanna İncili'nde anlatıldığına göre çarmıha gerildiği sırada Hz. İsa, annesi Hz. Meryem'i havarilerden Yuhanna'ya emanet eder.[39] Burada akla hemen şu soru gelmektedir: Matta ve Markos İncillerinde

isimleri de verilerek Hz. İsa'nın kardeşleri olduğu belirtilen dört kişi, gerçekten Hz. Meryem'in diğer oğulları ise ve hatta onlardan başka kızları da var idiyse, onlar dururken Hz. İsa, annesini neden başkasına emanet etmiştir?! İncillerde Hz. Meryem'in kocası olduğu belirtilen Yusuf adlı kişinin bu esnada hayatta olmadığı varsayılsa bile, iddia edilen diğer kardeşlerinin varlığından söz bile edilmeyişi, söz konusu iddianın geçersizliğini ortaya koyan bir başka gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

d) "Kardeş" Tabirinin Hz. İsa ile İlgili Kullanımı

"Kardeş" tabirinin Hz. İsa ile ilgili geçtiği yerlere gelince bunların çoğunda, bu tabirin mecaz anlamda kullanıldığı ilk bakışta anlaşılmaktadır ve aksine ihtimal verilmeyecek derecede açıktır. Meselâ Matta, Markos ve Luka İncilleriyle Tomas İncilinde yer alan bir anlatımda Hz. İsa'ya, annesiyle kardeşlerinin kendisiyle konuşmak istedikleri söylendiğinde "Göklerdeki Babam'ın isteğini kim yerine getirirse, kardeşim, kızkardeşim ve annem odur." der.[40] Yine Yuhanna İncilinde Hz. İsa'nın, vefatından sonra dirilerek Mecdelli Meryem'e görünmesi anlatılır. Orada Hz. İsa ona "Kardeşlerime git ve onlara söyle; benim Babam'ın ve sizin Babanız'ın, benim Tanrım'ın ve sizin Tanrınız'ın yanına çıkıyorum." der. Ardından kullanılan ifade, "kardeş" tabirinin mecaz anlamda kullanıldığını ortaya koymaktadır: "Mecdelli Meryem öğrencilerin yanına gitti."[41] Her iki örnekte de görüldüğü gibi "kardeş" tabiri, Hz. İsa'nın "din kardeşleri"ni ifade etmektedir.[42]

Sadece Yuhanna İncilinde yer alan bir başka kullanımda Hz. İsa'nın "kardeşleri", Yahudiler'in Çardak bayramı yaklaştığı için ona şu an İsrail'in kuzeyinde bulunan Galile'den ayrılıp Yahudiye'ye gitmesini teklif ederler. Hz. İsa önce onlara bazı gerekçeler beyan edip gitmez, ancak kardeşlerinin bayram için Yahudiye'ye gitmeleri üzerine o da gizlice oraya gider.[43] Yine sadece Yuhanna İncilinin kaydettiğine göre, Kana köyündeki şarap mucizesinden sonra "Hz. İsa, annesi, kardeşleri ve öğrencilerinin Kefarnahum'a gidip orada birkaç gün kaldıkları" ifade edilmektedir.[44] Görüldüğü gibi bu iki anlatımdan da Hz. İsa'nın kesin olarak nesep kardeşlerini çıkarmak mümkün görünmemektedir.

Ünlü Yahudi tarihçi Flavius Josephus (M.S. 38-100), "Antiquities of the Jews" adlı eserinde Hz. İsa'nın en azından Yakup adlı bir erkek kardeşi olduğunu ileri sürmektedir.[45] Ancak Hz. İsa'nın kuzeni olarak bilinen ve 120 yaşında öldüğü nakledilen Simeon bar Cleopas, Hz. İsa' nın erkek kardeşi olduğu ileri sürülen Yakup adlı kişinin, M.S. 62 yılında taşlanarak öldürüldüğünde 96 yaşında olduğunu belirtmektedir.[46] Buna göre Yakup'un doğum tarihi M.Ö. 34 olmaktadır ki, Hz. İsa'nın kardeşi olmak bir yana, Hz. Meryem'den bile daha yaşlıdır. Yani diğer bir deyişle, iddia edildiğinin aksine Hz. İsa'nın sözü edilen kişiyle neseben kardeş olması mümkün değildir.

Diğer taraftan Matta ve Markos'ta Hz. İsa'nın kardeşleriyle ilgili aynı olayı zikreden Luka'nın, kardeşleri olarak belirtilen isimleri saymadığı gibi "kardeşler" ifadesine yer bile vermeyişi,[47] "kardeşler" konusunun ittifak edilen bir husus olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca havariler listesiyle bu isimler karşılaştırıldığında oldukça ilginç bir bağlantı daha ortaya çıkmaktadır: Sadece Matta ve Markos İncillerinde Hz. İsa'nın kardeşleri gibi zikredilen bu dört isimden Yusuf hariç diğer üçü, onun seçtiği havariler listesindeki isimlerle örtüşmektedir. Şöyle ki: Sinoptik İnciller ile Barnaba, ayrıca Taberî ve İbn Kesîr tefsirlerindeki havari listesinde iki ayrı "Simun" ve iki ayrı "Yakup" zikredilmektedir. Yine Hz. İsa'ya ihanet eden Yahuda İscariot da kaynakların hepsindeki ortak isimdir.[48]

"Kardeş" kelimesinin kullanımıyla ilgili benzer bir durum Kur'ân-ı Kerîm'deki iki farklı âyette de sözkonusudur. Bunlardan birinde, "Âd kavmine de, kardeşleri Hûd'u peygamber olarak gönderdik."[49] buyurulmakta ve bundan neseben kardeş anlaşılmamaktadır. Diğerinde ise İsrailoğullarının Hz. Meryem'e hitaben "Ey Hârûn'un kızkardeşi"[50] şeklindeki ifadeleridir ki, müfessirler buradaki "kızkardeş" tabirinin gerçek anlamda neseben "kızkardeş" olmadığı üzerinde durmuşlardır.[51] Nitekim Peygamberimiz de, bu hususu "İsrailoğullarının, çocuklarına geçmiş peygamberlerin ve salih kulların isimlerini verdikleri olurdu."[52] şeklinde izah etmektedir. Ayrıca günümüzde rahibelere "kızkardeş" anlamında "sister" denilmesi de bu hususu destekleyen canlı bir örnek durumundadır.

Şu halde Hz. İsa'nın kardeşleri olarak zikredilen isimlerle, büyük ihtimalle onun yakın çevresindeki isimlerin kastedildiğini ve bunun "din kardeşleri" anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür.

e) Değerlendirme

Âyetler, hadisler ve İncillerde Hz. Meryem'in iffeti ve Hz. İsa'yı babasız dünyaya getirdiği, oldukça net bir şekilde anlaşılmaktadır. İslâm dinine göre Hz. Meryem, hem Hz. İsa'yı dünyaya getirişinde hem de sonraki hayatında hiçbir erkekle evlenmemiştir. Dolayısıyla Hz. İsa'nın her ne surette olursa olsun kardeşlerinin olabileceğini söylemek mümkün değildir.

Kur'ân'da Hz. İsa'nın anneannesinin yaptığı, kızı Hz. Meryem için "Ben onu da, onun neslinden gelecekleri de o mel'un şeytanın şerrinden korumanı niyaz ediyorum." şeklindeki duadan, Hz. İsa'nın kardeşleri olduğu sonucunu çıkarmak ise tamamen zorlamalı ve delilden yoksun bir iddiadan ibarettir.

Önde gelen iki Hıristiyan mezhebi Katolik ve Ortodokslar, Yeni Ahit'te belirtildiğinden ötürü "Hz. Meryem'in, nişanlısı Yusuf'la evlendiği"ni kabul etmekle beraber onun bütün hayatı boyunca bâkire kaldığını söylemiş, Protestanlar ise bunun Hz. İsa'nın doğumundan sonra devam etmediğini ileri sürmüşlerdir. Fakat bu, sadece onların iddiası olarak kalmış, aynı İncil'e muhatap olmalarına rağmen Katolik ve Ortodokslar bu iddiayı kabul etmemişlerdir.

"Hz. İsa'nın kardeşleri" olduğu düşüncesine kaynaklık eden hususlar arasında en tutarlı görüneni, Yeni Ahit'in değişik yerlerinde bazen ismen de zikredilen "Hz. İsa'nın kardeşleri" ve "kız kardeşleri" tabirleridir. Ancak Hıristiyanların kutsal metinleri olan Eski Ahit ve Yeni Ahit incelendiğinde, "kardeş" sözcüğünün çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu görülmektedir. Üstelik Maurice Bucaille'nin de belirttiği gibi, hem İbranice aslından yapılan tercümeler hem de daha sonraki yıllarda farklı dillere yapılan tercümeler sırasında anlam kaymaları olmuş, "kardeş" sözcüğü, yakın akraba ve yakın çevreyi ifade için de kullanılmıştır. Nitekim "kardeş" tabirinin Hz. İsa ile ilgili geçtiği yerlerin çoğunda, bu tabirin mecaz anlamda kullanıldığı aksine ihtimal verilmeyecek derecede açıktır. Meselâ bunlardan birinde, annesiyle kardeşlerinin kendisiyle konuşmak istedikleri kendisine söylenince Hz. İsa, "Göklerdeki Babam'ın isteğini kim yerine getirirse, kardeşim, kızkardeşim ve annem odur." der.

Bunlar dışında Matta ve Markos İncillerinde Hz. İsa'nın kardeşleri olarak bizzat dört ismin zikredildiği görülmektedir. Ancak "kardeşler" konusu da ittifak edilen bir husus değildir. Zira aynı olayı zikreden Luka, söz konusu isimleri saymadığı gibi "kardeşler" ifadesine dahi yer vermemektedir. Ayrıca Hz. İsa'nın kardeşleriymiş gibi zikredilen bu dört isimden Yusuf hariç diğer üçü, havari isimleriyle örtüşmektedir ki bu husus, "kardeşler" ifadesiyle Hz. İsa'nın en yakınında bulunan havarilerin kastedilmiş olabileceğini akla getiren bir başka husustur.

Sonuç olarak, Hz. İsa'nın "kardeşleri" tabiri ile, büyük ihtimalle onun yakın çevresindeki isimlerin kastedildiğini, bu tabirin genelde "din kardeşleri" anlamında kullanıldığını ve buna bağlı olarak bu isimlerin gerçek kardeş değil, havariler gibi yakın çevreyi ifade ettiğini söylemek gerekir.

* Araştırmacı - Yazar
acetinkaya@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Enbiyâ, 21; 91.
2. Tahrîm, 66; 12.
3. Âl-i İmran, 3; 47.
4. Meryem, 19; 20.
5. Bkz.: Nisâ, 4; 155-158.
6. Bkz.: Bucaille, Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim (çev. Suat Yıldırım), s. 129; Tümer, Hz. Meryem, s. 108-109; Harman, "İsa", TDV İA, XXVII, 467.
7. Bkz.: Âl-i İmran, 3; 36.
8. Bkz.: Bedir, Ahmet; Kur'ân ve İncillere Göre Hz. İsa'nın Var Olduğu İleri Sürülen Kardeşleri Meselesi, Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, sayı 4, Urfa, 1998, s. 124-131.
9. Bkz.: et-Taberî, Tefsîr III, 238-240; el-Kurtubî, Tefsîr IV, 68; el-Beğavî, Tefsîr I, 295.
10. Buhârî, "bed'ü'l-halk" 11, "enbiyâ" 44, "tefsîru sûre (3)" 2; Müslim, "fedâil" 146, 147, "kader" 25.
11. Buhârî, "enbiyâ" 44, "tefsîru sûre (3)" 2; Müslim, "fedâil" 146; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned II, 274.
12. er-Râğıb el-İsfehânî, el-Müfredât "ذ ر و" mad. s. 259.
13. ez-Zemahşerî, el-Fâik II/7; İbnü'l-Esîr, en-Nihâye II/157; el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs I/51, 507.
14. el-Beğavî, Tefsîr I, 297; el-Kurtubî, Tefsîr IV, 68.
15. Bkz.: Bakara, 2; 124, 128, 266; Âl-i İmran, 3; 34, 36, 38; Nisâ, 4; 9; En'âm, 6; 84, 133; A'râf, 7; 172, 173; Ra'd, 13; 38; İbrahim, 14; 37, 40; İsrâ, 17; 3, 62; Kehf, 18; 50; Meryem, 19; 58; Ankebût, 29; 27; Yâsîn, 36; 41; Sâffât, 37; 77, 113; Ahkaf, 46; 15; Tûr, 52; 21; Hadîd, 57; 26.
16. Bkz.: En'âm, 6; 87; Ra'd, 13; 23; Furkan, 25; 74; Mü'min, 40; 8.
17. Bkz.: Yûnus, 10; 83.
18. Âl-i İmran, 3; 47; Meryem, 19; 20; Enbiyâ, 21; 91; Tahrîm, 66; 12. Ayrıca bkz.: Y.Ahit, luk. 1:34.
19. Bkz.: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned I, 202, 461, V, 291; et-Tayâlisî, el-Müsned s. 46; Abd b. Humeyd, el-Müsned s. 193.
20. Bkz.: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned I, 461; et-Tayâlisî, el-Müsned s. 46; İbn Ebî Şeybe, el-Musannef VII, 350.
21. Bkz.: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned I, 461; et-Tayâlisî, el-Müsned s. 46; Saîd b. Mansûr, Kitâbü's-sünen II, 228.
22. İbnü'l-Esîr, en-Nihâye III, 196; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab "ب ك ر" mad. (IV, 78).
23. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab "ب ت ل" mad. (XI, 43); el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs I, 1246.
24. Bkz.: İbn Hacer, Fethu'l-bârî VI, 470.
25. Bkz.: E.Ahit, 2sa. 1:26; E.Ahit, amo. 1:11.
26. Bkz.: E.Ahit, yar. 14:13-14.
27. Bkz.: E.Ahit, yar. 11:26-31.
28. Bkz.: E.Ahit, yar. 29:15.
29. Bkz.: E.Ahit, yas. 23:7; neh. 5:7; yer. 34:9.
30. Bkz.: E.Ahit, ezg. 4:9-12, 5:1.
31. Bkz.: Bucaille, a.g.e., s. 129.
32. Bkz.: 1.http://www.isamesih.org/modules.php?name=News&file=comments&sid=-129&tid=242&mode=&order=&thold; 2.http://www.kilise.netfirms.com/Katolik%-20Kilisesi/mesihisaninkardeslerivarmiydi.html
33. Bkz.: Y.Ahit, mat. 1:18-25; luk. 1:26-27; luk. 2:5.
34. "Dayısının oğlu" (İbn Kesîr, Târîh II, 68) ve "Amcasının oğlu" (el-Âlûsî, Tefsîr XVI, 80) diye belirtenler de vardır.
35. Bkz.: et-Taberî, Tefsîr XVI, 64-5; et-Taberî, Târîh I, 350; İbn Kesîr, Tefsîr III, 113.
36. Bkz.: Y.Ahit, luk. 2:6-7; Y.Ahit, luk. 2:23.
37. Bkz.: Y.Ahit, luk. 2:23.
38. Bkz.: Y.Ahit, luk. 2:41-52.
39. Bkz.: Y.Ahit, yuh. 19:26-19:27.
40. Bkz.: Y.Ahit, mat. 12:46-50; Y.Ahit, mar. 3:31-35; Y.Ahit, luk. 8:19-21. Ayrıca bkz.: Özemre, Ahmed Yüksel; Toma'ya Göre İncil, İyi adam yayınları, İstanbul, 2002, s. 101
41. Bkz.: Y.Ahit, yuh. 20:10-18.
42. "Kardeş" tabirinin Hz. İsa'nın "din kardeşleri"ni ifade ettiği başka yerler için bkz.: Y.Ahit, mat. 28:1-10; Y.Ahit, Y.Ahit, elc. 1:14-16.
43. Bkz.: Y.Ahit, yuh. 7:3-10.
44. Bkz.: Y.Ahit, yuh. 2:12.
45. Bkz.: Aydın, Mahmut, "Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa'nın Tanrısallaştırılma Süreci", İslâmiyât III (2000), sayı 4, Ankara, 2000, s. 49. Ayrıca bkz.: http://www.kutsalkitap.org/eskiforum1/viewtopic. php?t=2&view=previous&sid= 3126262e9-0cf24429af82d06d00f1b3f; http://www.protestan.org/contents.php?id=31
46. Eisenman, Robert H.; James the Brother of Jesus, Penguin books, Paperback edition, 1998, s. 320.
47. Bkz.: Y.Ahit, luk. 4:14-30.
48. Barnaba, Yurtsever Simun yerine kendi adını zikreder. Luka ve Barnaba İncilleri Yahuda İscariot'tun dışında başka bir Yahuda daha zikrederler. Bkz.: Y.Ahit, mat. 10:1-4; Y.Ahit, mar. 3:13-19; Y.Ahit, luk. 6:12-16; Barnaba İncili 14; Özemre, a.g.e., s. 101 (99. hadis); et-Taberî, Tefsîr VI, 14-15; İbn Kesîr, Tefsîr I, 577.
49. Bkz.: Hûd, 11; 50.
50. Bkz.: Meryem, 19; 28.
51. et-Taberî, Tefsîr XVI, 77-78; Fahruddîn er-Râzî, Tefsîr XV, 327-328.
52. Müslim, "âdâb" 9; Tirmizî, "tefsîru sûre (19)" 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned IV, 252.

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Ali AKPINAR *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

EFENDİMİZ (s.a.s.)'İN KUR'ÂN OKUYUŞU

Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Efendimiz, her konuda olduğu gibi Kur'ân okuma, onu anlama ve onun hükümlerini hayata geçirme konusunda da bizlere en güzel örnekliği sunmuştur. Biz burada maddeler halinde Hz. Peygamberin Kur'ân okuyuşunu ve Kur'ân anlayışını okuyucularımıza sunmayı uygun bulduk. Zira Kur'ân'a muhatap olan o eşsiz insanın Kur'ân okuyuş ve anlayışı, bu konunun ilk ve en önemli referansıdır.

a) Hz. Peygamber, Kur'ân'ın İlk Muhatabıdır.

O, Kur'ân'ın ilk emri "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" emrinin de ilk muhatabıdır. İlk muhatap olarak O, Kur'ân'ı okumak, ezberlemek ve anlamak için büyük gayret göstermiştir. O, Kur'ân okumaya ve onu ezberlemeye son derece düşkündü. O, bu konuda uyarılacak kadar çaba göstermiş, kendisine inmekte olan Kur'ân'dan bir şeyler kaçırma endişesi taşımıştır. Bu konuda Kur'ân'da şu ayetler yer almıştır:

"Gerçek hükümdar olan Allâh, çok yücedir. Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan unutma endişesi ile Kur'ân'ı okumada acele etme ve: 'Ya Rabbî! Benim ilmimi artır.' de!" (Tâ hâ, 20/114)

"Sana vahyedileni unutmamak için tekrarlarken, hemen anında bellemek için dilini kımıldatma! Çünkü vahyi senin kalbinde toplamak ve onu okutmak Bize ait bir iştir. O halde Biz Kur'ân'ı okuduğumuzda, Sen de onun okunuşunu izle! Ayrıca onu açıklamak da bize ait bir iştir." (Kıyamet, 75/16-19)

"Bundan böyle sana Kur'ân okutacağız da sen unutmayacaksın." (A'lâ, 87/6)

"Bir de o kâfirler dediler ki: 'Bu Kur'ân ona toptan, bir defada indirilmeli değil miydi?' Halbuki Biz vahiyle senin kalbini pekiştirmek için böyle ara ara indirdik ve onu parça parça okuduk." (Furkan, 25/32)

b) O, Kur'ân'ı tane tane, ağır ağır, üzerinde dura dura, düşüne düşüne ve ağlaya ağlaya okurdu.

Rahmet ayetine gelince, Allah'ın rahmetini ister; azap ayetine gelince de ondan Allah'a sığınırdı. Bu şekildeki bir okuyuş bizzat Kur'ân'ın emri idi:

"Kur'ân'ı tertîl ile, düşünerek oku." (Müzzemmil, 73/3) âyeti, tane tane, ağır ağır okumak; düşüne düşüne, açıklayarak, tefsîr ederek oku, şeklinde anlaşılmıştır.[1]

Allah Teâlâ'nın *"Hem o vahyi, insanların zihinlerine sindire sindire okuman için zaman zaman gelen Kur'ân dersleri halinde indirdik."* (İsra, 17/106) emrini yerine getiren Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in okuyuşu "kıraat-i müfessere" denilen ağır ağır, üstünde dura dura, anlaya anlaya olan bir okuyuştu.[2]

Ümmü Seleme, Allah Resûlü'nün kıraatini nitelerken şöyle demiştir: "O'nun okuyuşu açık bir şekilde ve harf harf / tane tane idi."[3]

"Okurken bir korku ayetine geldiklerinde Allah'a sığınır, bir rahmet ayetine geldiklerinde Allah'tan rahmet diler, Allah'ı tenzih eden bir ayete geldiklerinde O'nu tesbih ederdi."[4]

Peygamber Efendimiz, okuduğu ayetlerin mesajını çok iyi anlıyor ve onları yerine getirme konusunda sorumluluğunun bilinci içerisinde bulunuyordu. "Beni Hûd suresi ve kardeşleri (Vâkıa, Hâkka, Mürselat, Nebe', Tekvîr, Ğâşiye) ihtiyarlattı."[5] buyururken bunu açıkça ifade ediyordu. Bu sûrelerde gerçekleri yalanlayan, Allah'a ve elçilerine başkaldıran geçmiş kavimlerin nasıl helak edildiklerini, kıyametin dehşetli anlarını tasvir eden, diriliş ve hesap günü ile cennet ve cehennemi tasvir eden ayetler yer almaktadır. Nitekim İbn Abbas, Peygamberimize *"Emr olunduğun üzere dosdoğru ol.."* (Hud, 11/112) ayetinden daha zorlu bir ayet inmediğini, bu yüzden Peygamberimiz'in "Beni Hûd sûresi ihtiyarlattı" dediğini bildirir.[6]

Allah Resulü (s.a.s.), peygamber olmadan önce de doğru ve sağlıklı düşünen, temiz ve selim akıl sahibi bir insandı. O nübüvvetinden evvelde de bir nebi gibi tertemiz bir hayat yaşamıştı. Ama Kur'ân ile o, her bakımdan daha da mükemmelleşti. Kur'ân ayetleri onun düşünce ve davranışlarını şekillendirdi. O, Kur'ân sayesinde Yüce Allah'a, kendisine ve insanlara karşı sorumluluklarını en kestirme yoldan ve en doğru bir biçimde öğrendi.

c) Efendimiz Hem Gündüz Hem de Gece Kur'ân Okumaya Özel Bir Zaman Ayırırdı.

O, her gün Kur'ân'dan bir hizib[7] okumayı kendisine vazife edinmişti.[8] Bu konuda O, Kur'ân'ın şu ayetine muhatap olmuştu:

"Ey örtüsüne bürünen Resûlüm! Geceleyin kalk da, az bir kısmı hariç geceyi ibadetle geçir. Duruma göre gecenin yarısında veya bundan biraz daha azında veya fazlasında ibadet etmen de yeterlidir. Kur'ân'ı tertîl ile, düşünerek oku.." (Müzzemmil, 73/1-4)

d) Hz. Peygamber, her fırsatta, her yerde ve çokça Kur'ân'ı okuyan; Kur'ân ise düşünce, inanç, ahlak ve eylem planında Hz. Peygamber'i dokuyan bir mesajdır.

O, Kur'ân okumaktan hiç bıkmaz, yorulmaz, ondan hiç ayrılmaz ve uzun uzun Kur'ân okurdu. Evde, panayırda, sohbette, namazda hep Kur'ân okurdu. Gece sabahlara kadar Kur'ân'dan bir ayetle sabahladığı bile olurdu. Kur'ân, O'nun menbaı, melcei, dilinden düşürmediği dua ve virdi idi.

O'nun davetinin temelini Kur'ân ayetleri oluştururdu, O, Kur'ân merkezli konuşurdu. Kur'ân ayetleri, onun tesbih ve virdi olmuştu. O'nun günü Kur'ân ile başlar, Kur'ân ile sona ererdi. Sabah namazından sonra Haşr suresinin son ayetlerini, yatsıdan sonra Bakara suresinin son ayetlerini okur ve okunmasını tavsiye ederdi. Bunun yanında O'nun günlük hayatında sürekli okuduğu Kur'ânî virdler vardı. Geceleyin Âl-i İmran'ın son ayetleri, Ayetel-Kürsî, Muavvizât (İhlas, Felak, Nâs sûreleri) gibi sûreleri okurdu.

Hz. Aişe'nin bildirdiğine göre Peygamberimiz bir gece Âl-i İmran suresinin son on ayetini gözyaşları içerisinde okur ve "Bu ayetleri okuyup derin derin düşünmeyen kimseye yazıklar olsun!" buyurdu. Yine Ebu Hüreyre'den gelen bir rivayette, Peygamberimiz'in her gece bu son on ayeti okuduğu haber verilmiştir.[9]

Huzeyfetü'l-Yeman, bir defasında onun gece namazının bir rekatında Fatiha, Bakara, Âl-i İmran ve Nisâ surelerini (yüz sayfadan fazla) okuduğunu anlatır.[10]

Rivayet edildiğine göre Peygamberimiz, bir gece, şu bir ayeti sabaha kadar tekrarlayıp durmuştur:[11] *"Eğer onlara azab edersen, şüphesiz onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan, şüphesiz Sen aziz ve hakimsin!"* (Maide, 5/118)

e) O, kendisine verilmiş engin hikmet ve fetanet ile okuduğu ayetleri, murad-ı ilahi doğrultusunda anlıyor ve yeri geldikçe de insanlara açıklıyordu.

Onun açıklamaları gerektiği kadar, son derece kısa ve özlü idi.[12]

f) Kendisine yöneltilen sorular, O'nun dilinde Kur'ân ayetleriyle cevap bulurdu.

Efendimiz'e sorulan sorulara en güzel cevaplar Kur'ân'da vardı ve O Kur'ân'dan cevaplar veriyordu.[13] Peygamber Efendimiz'in rahle-i tedrisinde bulunan seçkin sahabi Abdullah b. Mes'ud bu hususta şöyle buyurmuştur: "Geçmiş ve gelecektekilerin ilmini isteyen Kur'ân'ı harmanlasın, hallac etsin."[14] Rivayette geçen, "deşelesin, harmanlasın, araştırıp tahlil etsin" anlamına gelen "Esîru, felyüsevvir" kelimelerinin seçilmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Bu kelimelerin türetildiği "svr" kökü, yeri ziraat için eşmek, deşelemek, sürmek anlamına gelir.[15] Buna göre ilim elde etmek isteyen Kur'ân tarlasını sürecek, başka bir deyişle onun altını üstüne getirerek onu işleyecek ve o tarlanın içerisinden ürünleri devşirecektir.

g) Peygamber Efendimiz, okuyup anladığı Kur'ân'ı yaşıyordu.

İlahi Kelam, O'nda hayat buluyor, adeta O'nun şahsında insanlaşıyordu. Kur'ân, Hz. Peygamberin şahsında en doğru bir biçimde anlaşıldı ve uygulamaya kondu. O, söz ve davranışlarıyla Kur'ân'ı açıklamış ve bu konuda en güzel örnekliği sunmuştur. Peygamberin hayatı, Kur'ân'ın somutlaşmış, ete kemiğe bürünmüş şekliydi. Peygamberin ahlakı/hayatı bütünüyle Kur'ân ahlakı yani ilahî ahlak idi.[16] Cündüb b. Abdillah'ın şu tesbiti son derece ilginçtir: "Biz gençler, Peygamber'le beraber olduk. Biz Kur'ân'ı öğrenmezden önce imanı öğrendik, sonra Kur'ân'ı öğrendik. Kur'ân sayesinde de bizim imanımız daha da arttı."[17]

h) Başkasından Kur'ân dinlemek Efendimiz'in çok hoşuna giderdi.

Bir gün Abdullah b. Mesud'a şöyle demişti: "Oku, bana Kur'ân oku!.. Zira ben başkasından Kur'ân dinlemeyi seviyorum."[18]

ı) Rabbinden Cibril vasıtasıyla Kur'ân'ı alırken de, daha sonra onu okurken de O, derin bir hudû ve huşû içerisinde olur, ilahi kelama saygısı her halinden belli olurdu.

İsteği üzere Peygamberimize Nisa suresinden okumaya başladım, diyen İbn Mesud, *"Her ümmete bir şahid, seni de bunlara şahit getirdiğimizde durumları nasıl olacak?"* (Nisa, 4/41) ayetine geldiğimde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in gözlerinden yaşlar boşaldığını gördüğünü anlatır.[19]

k) Kur'ân'ın tesbiti için gerekli ilk önlemleri O almış ve sağlığında Kur'ân tesbit edilmişti.

Bunun için onun her vesileyle okunmasını istemiş, kâriler yetiştirmiş, vahiy katipleri ihdas etmiş, okuma yazma seferberlikleriyle herkesin Kur'ân okuyup yazmasını istemiştir.

Ramazan ayı içerisinde Peygamberimiz, Cebrail ile birlikte o zamana kadar inmiş Kur'ân ayetlerini karşılıklı olarak okurlardı. (Mukabele). Vefat etmeden önceki son Ramazan'da bu iş iki kere tekrarlanmıştı. (arza-i ahîre)[20]

Kur'ân'ı okumayan, anlamayan ve gereği ile amel etmeyen kimselerin, aşağıdaki âyette belirtildiği üzere Peygamberin Allah'a şikâyet edeceği kimselerden sayılacağı, haber verilmiştir: *"O gün Peygamber: 'Ya Rabbî, halkım bu Kur'ân'ı terk edip ondan uzaklaştılar!' der."*[21]

O, pek çok hadisinde, insanları Kur'ân okumaya yönlendirmişti. Onun bu konudaki yönlendirmelerinden bir kaçı şöyledir:

"Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini isteyen Kur'ân'ı iyice harmanlasın."[22]

"Kur'ân (okuyup gereklerini yerine getirirsen) lehine yahut (okumaz ve gereklerini yerine getirmezsen) aleyhine delildir."[23]

Peygamberimiz'e en çok sevilen amelin ne olduğu soruldu, O şöyle cevap verdi: "Yolculuğu bitirince tekrar yolculuğa başlayan kimsenin yaptığı iştir." O kimsenin yaptığı iş nedir diye sorulunca, şöyle buyurdu: "O kimse, Kur'ân'ı başından sonuna kadar okur, bitirince tekrar başa döner."[24]

"Kur'ân'ı okuyup gereğini yerine getiren kimseye ahirette şöyle denir: 'Oku ve yüksel. Dünyada nasıl ağır ağır okuduysan öyle oku. Çünkü senin makamın, okuyacağın en son ayetin yanıdır."[25]

"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir."[26]

"Doğrusu Kur'ân şefaatçi ve şefaati makbul olandır. Yine o, savunucu ve savunması makbul olandır. Onu önder kabul edeni o, cennete götürür. Onu arkasına atanı ise cehenneme sürükler."[27]

"Oruç ve Kur'ân kula şefaat ederler. Oruç der ki: 'Rabbim, ben bunu gün boyu yemeden içmeden alıkoydum, beni ona şafaatçi kıl.' Kur'ân da şöyle der: 'Rabbim, ben onu geceleri uykusuz bıraktım, ne olur beni ona şefaatçi kıl'. Sonunda ikisi de sahiplerine şefeat ederler."[28]

"Kur'ân'ı, seni yasaklarından alıkoyduğu sürece oku. Aksi takdirde O'nu okumuş olmazsın."[29]

"Kur'ân'ı okuyun ve O'nunla amel edin. O'ndan yüz çevirmeyin. Yanlış yorumlarla taşkınlık yapmayın. O'nu karın doyurmaya / ticarete alet etmeyin. O'nunla zenginleşmeye kalkmayın."[30]

Kur'ân'ı en iyi okuyanı ve bileni yönetici/imam tayin ederdi.[31] Uhud şehidlerini defnederken bile Kur'ân bilgisi fazla olana öncelik tanımıştı.[32]

l) Kur'ân, O'nun için anlaşılmaz, yaşanmaz ve sıkıntıya uğrayacağı bir kitap değildi.

"Andolsun biz, Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?" (Kamer, 54/17, 22, 32, 40)

"Tâ hâ. Biz bu Kur'ân'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik. Ancak (Allah'tan) korkanlara bir öğüt (olarak indirdik)." (Tâ hâ, 20/1/3)

Doğru tespit edilsin ve iyice anlaşılsın diye harfleri tane tane okuyan Hz. Peygamber, üç günden daha az bir zamanda okunan hatimden sahibinin hiçbir şey anlayamayacağını[33] söylerken de Kur'ân okumaktan asıl maksadın onu anlamak olduğunu vurgulamıştır. Bir başka hadislerinde yine O, "Sizden biriniz gece kalktığında, uykudan dolayı ne dediğini bilmeyecek şekilde Kur'ân okumak onun diline ağır gelirse, okumayı bırakıp birazcık uzanıversin",[34] buyurarak Kur'ân'ı, ona yabancı kalmadan okumanın gereğine dikkat çekmiştir.

Şimdi bu maddelerden bizlerin çıkaracağı dersleri sıralayalım:

Bizler de Kur'ân'ın muhataplarıyız, onu okumak, anlamak ve gereklerini yerine getirmekle yükümlüyüz.

Her fırsatta biz de Kur'ân okumalı, Kur'ân ile dolmalıyız ki Kur'ân doğrultusunda düşünüp yaşayabilelim. Gündemini Kur'ân ilkeleri belirlemeyenler, başka gündemlerin esaretinden beyin ve gönüllerini kurtaramazlar. Kur'ân'a göre hayatlarını tanzim etmeyenler başka düşüncelerin esaretinden kendilerini kurtaramazlar.

Kur'ân'ı ağır ağır, düşüne düşüne ve anlayarak okumalıyız. Her Kur'ân okuyuşumuz bize yeni şeyler kazandırmalı, bizi bezemeli, inşa etmeli ve dokumalıdır.

Kur'ân'ı anlarken, düşüncelerimizi Kur'ân'a söyletme yaklaşımından uzak olmalı; Kur'ân merkezli okumalı ve düşünmeliyiz. Bu konuda Peygamberimiz başta olmak üzere, ilk dönemden günümüze kadarki tefsîr birikiminden de yararlanmalıyız.

Kur'ân'ı okuyup anlarken, onun Allah kelamı olduğunun bilinci içerisinde onu manen ve maddeten temiz yer ve zamanlarda okumalı; onun kitabına ve okunuşuna saygı duymalıyız.

Kur'ân okuma anlama gayretini, onu başkalarından dinleme ve onu bilenlerle birlikte mütalaa ve müzakere ederek zenginleştirmeliyiz. Zira bazen tek başına okurken kaçırdıklarımızı, başkalarından dinlerken yahut birlikte gerçekleştireceğimiz okumalarla elde edebiliriz.

Kur'ân'ı, Kur'ân tilaveti için özel vakit ayırarak zinde olduğumuz zamanlarda okumalıyız ki okuduğumuz Kur'ân ayetleri gönlümüzü, beynimizi, söylem ve eylemlerimizi inşa ve ihya etsin.

*Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
aakpinar@yeniumit.com.tr

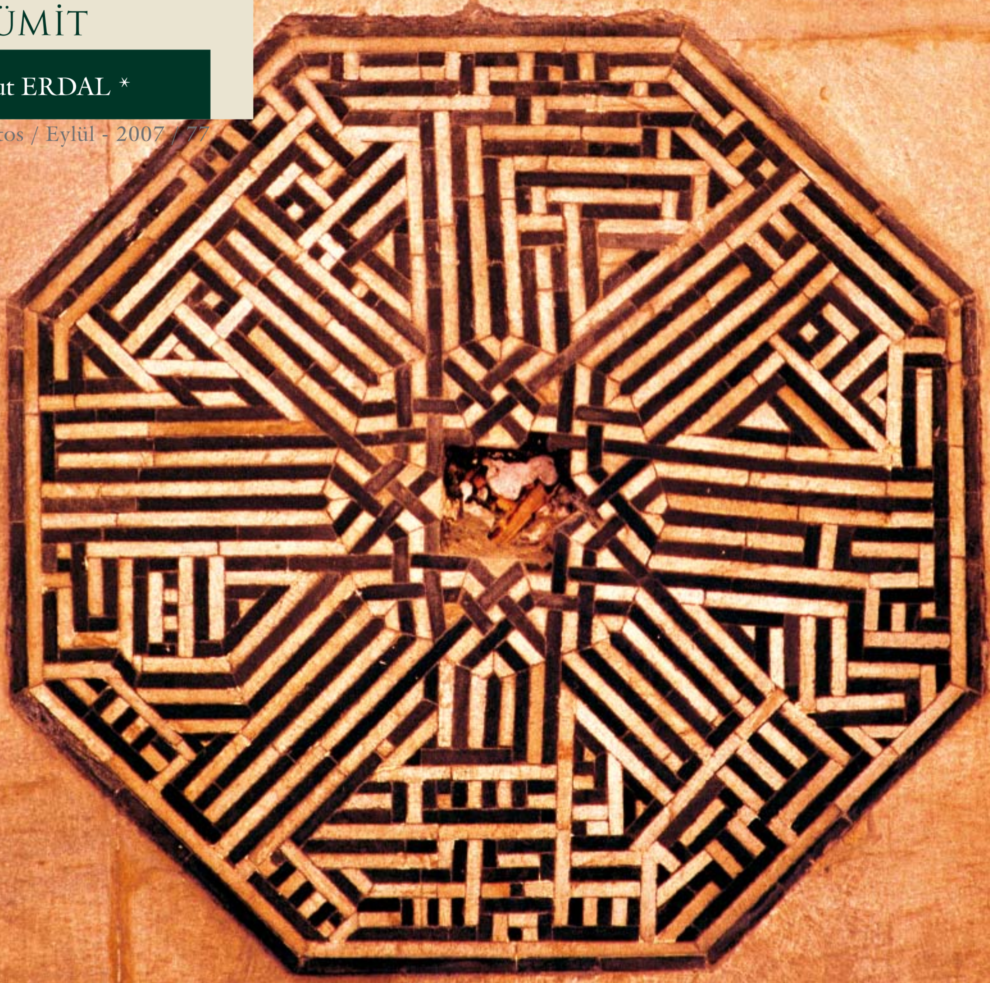
DİPNOTLAR

1. Bkz. Taberi, Câmiu'l-Beyân, XXIX, 126; Kurtubi, el-Câmi', I, 17; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr, VIII, 314; Zerkeşi, el-Bürhân, I, 456.
2. Bkz. Tirmizi, Sevâbü'l-Kur'ân 23; Kur'ân 1; Ebû Dâvûd, Vitir 20,22; Nesâî, İftidâh 83; Kıyâmü'l-Leyl 13; Ahmed, VI,294, 300, 323; İbn Kayyım, Zâdü'l-Meâd, I, 482.
3. Tirmizi, Sevabü'l-Kur'ân 23; Ebû Davûd, Salat 335; Nesâi, Salat 83.
4. Darimi, Salat 69; Ahmed, V, 382, 384, 389, 394, 397.
5. İbn Kesîr, Tefsîr, II, 435; Tirmizi, Tefsir, 56/6 ; Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, Mecmua İçerisinde, III, 296..
6. Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, III, 367; Beydavî, Envârü't-Tenzîl, III, 367.
7. Hizib: Her gün belli miktarda okunan, dilden düşmeyen duaya denir.
8. Bkz. Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân 17.
9. İbn Kesîr, Tefsîr, I, 440-441. Ayetlerde Yüce Allah'ın yerleri ve gökleri yaratılışındaki eşsiz kudreti ve bu ayetler üzerinde düşünmenin gereği üzerinde durulmuş, en güzel dua örnekleri sunulmuştur. Yine ayetlerde Yüce Allah'ın dua edenlere ve salih amel işleyenlere vereceği mükâfatlar üzerinde durulmuş, iman edenlere sabır ve takva çağrısı ile sure son bulmuştur.
10. Ahmed, Müsned, V, 284.
11. Ahmed, Müsned, V, l56.
12. Bu konudaki örnekler için bkz. Yıldırım, Suat, Peygamberimiz'in Kur'ân Tefsiri, 138-196.
13. Bu konudaki örnekler için bkz. Yıldırım, Suat, Peygamberimiz'in Kur'ân Tefsiri, 151-179.
14. Taberani, Mucemu'l-Kebir, 9/135; Heysemi, Mecmaü'z-Zevaid, 7/165.
15. İbn Esir, en-Nihaye, I, 228-229.
16. Bkz. Müslim, Müsafirun 139; Ebu Davud, Tetavvu' 26; Tirmizi, Birr 69; Nesâi, Kıyamü'l-Leyl 2; İbn Mace, Ahkam 14; Darimi, Salat 165; Ahmed, VI, 54, 91, 111, 163,188,216.
17. İbn Mace, Mukaddime 9.
18. Buhari, Fedailü'l-Kur'ân 32, 33, 35; Müslim, Müsafirun 247; Tirmizi, Tefsir-Nisa; Ebu Davud, İlim 13.
19. Buhari, Fedailü'l-Kur'ân 32, 33, 35; Müslim, Müsafirun 247; Tirmizi, Tefsir-Nisa; Ebu Davud, İlim 13.
20. Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân 7; Müslim, Fedâil 50.
21. 25 Furkan 30; Bkz. İbn Kesir, Tefsir, III, 317; Kâsımî, Tefsir, XII, 575.
22. Ali el-Müttakî, et-Tâc, I, 548.
23. Müslim, Tahâra 1; Tirmîzî, Deavât 85; Nesâî, Zekat 1; İbn Mace, Tahara 5; Dârimî, Vudû' 2; Ahmed, V, 342, 343.
24. Tirmîzî, Kur'ân 11; Dârimî, Fedâilü'l-Kurân 33.
25. Tirmîzî, Sevâbü'l-Kur'ân 18; Ahmed, II, 192, 471.
26. Ahmed, I, 58; Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân 21; Ebû Davut, Vitr 14; Tirmizî, Sevâbü'l-Kurân 15; İbn Mace, Mukaddime 16.
27. Münâvî Feyzü'l-Kadir,IV, 535.
28. Ahmed b. Hanbel, II, 174.
29. Bkz. Münâvî, Feyzü'l-Kadir, I, 152.
30. Bkz. Münâvî, Feyzü'l-Kadir, II, 64.
31. Ahmed, Müsned, IV, 218.
32. Buhârî, Cenâiz 73-75.
33. Bkz. Tirmizi, Kıraat 12; Ebû Davud, Ramazan 8-9; İbn Mâce, İkamet 178; Dârimî, salat 173; Ahmed, Müsned, II, 164-165.
34. Nesâî, Fedâilü'l-Kur'ân, 107; Müslim, Müsâfirûn 223; Ebû Dâvûd, Tetavvu' 18; İbn Mâce, İkame 184; Ahmed, II, 318; İbn Esir, en-Nihâye, III, 187.

YENİ ÜMİT

Doç. Dr. Mesut ERDAL *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

Bazı Sahabilerin Cennet'le Müjdelenmesi

Aşere-i mübeşşere" konusu, eskiden bu yana İslâm âlimlerinin genel kabulüne mazhar olmuş ve tartışma gereği duyulmamış hususlardandır. Bu yazının kaleme alınmasının sebebi ise bazı yazarlarca aşere-i mübeşşere hakkında ortaya atılan birkaç tereddüt ve şüphedir. Bu vesileyle, sahabileri cennetle müjdeleyen haberlerin Kur'ân ve Sünnet'in prensipleriyle ne derece uyum içerisinde olduklarını göstermeye ve bu mesele etrafında zihinlere atılan birtakım şüphelere cevap vermeye çalışacağız

Kur'ân'ın üstün kılma meselesine bakışı

Kur'ân'da üstünlük veya birini diğerine üstün kılma ve tercih etme anlamında en çok kullanılan ifade فَضَّلَ / feddale "üstün kıldı" kelimesi ve türevleridir. Bu kelime rızkta üstün kılma *(Nahl, 16/71)*, fiziki ve maddi bakımdan üstün kılma *(Nisa, 4/34)*, cihad edenlerin oturanlardan üstün kılınması *(Nisa, 4/95)*, yenilip istifade edilen şeylerin kendi aralarında birbirlerinden üstünlükleri *(Ra'd, 13/4)*, bilenlerin bilmeyenlere *(Zümer, 39/9)*, görenlerin görmeyenlere *(Fatır, 35/19)*, ışığın karanlığa *(Fatır, 35/20)*, tayyib (güzel) olanın habîs (çirkin) olana *(Maide, 5/100)*, iyiliğin kötülüğe *(Fussilet, 41/34)*, mü'minin fâsığa *(Secde, 32/18)*, dirinin ölüye *(Fatır, 35/22)*, Mekke fethedilmeden önce infak etmenin fetihten sonra infak etmeye *(Hadid, 57/10)*, cennetlik olanın

Allah Resulü'nün (s.a.s.) bazı ashabını ismen cennetle müjdelemesinin anlaşılmayacak ve dinin ruhuna ters gelecek hiçbir yanı yoktur.O, Allâmü'l-Ğuyûb olan Allah'tan aldığı bir kısım gayb bilgilerini bazı hikmetlere mebni olarak bildirmiştir.

cehennemlik olana *(Haşr, 59/20)* üstünlüğü ve bunların asla bir tutulamayacağını ifade eden anlamlarda zikredilmiştir. Hatta daha özel anlamda peygamberler arasında da üstünlük derecelemesini bildiren ayet de vardır. *(Bakara, 2/253)*

Kur'ân'da ne hiçbir ırkın, aşiretin, cemaatin ahiretteki mertebeleri itibariyle diğerlerinden üstünlüğünü ifade eden ayet, ne de özel imtiyazlı bir millet vardır. Allah vasıflara bakar. Çünkü üstünlük "takva" ile doğru orantılıdır. Bu husus çok net olarak Kur'ân'da şöyle beyan edilmiştir: "Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülalelere ayırdık. Şunu unutmayın ki, Allah'ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, içinizde takvada en ileri olanınızdır..." *(Hucurat, 49/13)*

Kur'ân, aslında, genel anlamda bütün insanların şerefli ve üstün kılındıklarını ifade eder: "Gerçekten Biz Âdemoğullarını şerefli kıldık, karada ve denizde kendilerini taşıyacak vasıtalar nasip ettik, onlara helal ve hoş rızıklar verdik ve onları yarattığımız varlıkların çoğuna üstün kıldık." *(İsra, 17/70)* Müfessirler bu ayetteki üstünlüğü güç ve hakimiyet ile şeref ve kerâmet tarzında yorumlamışlardır. *(Beydâvî: 3/458; Kurtubî: 10/372.)* Hatta bu ayetle beşerin melekten üstün olduğuna delil getirilmiş *(Bkz. İbn Kesîr: 3/52.)* ve bu problem, Eş'arî kelamcılar ile bazı Mutezilîler arasında tartışılmıştır. *(Bkz. Şevkânî, 3/244.)* Ne var ki, "Hakiki insanlık, kul ile Rabbisi arasındaki münasebetin bilinip değerlendirilmesine bağlıdır. Aksine böyle bir münasebet sezilip değerlendirilmediği yerde, potansiyel değerleri itibarıyla meleklerden dahi ulvi sayılan insanın, "Ke'l-en'ami bel hüm adall" fehvasınca, en sefil varlıklardan daha aşağılara sürüklenme ihtimali söz konusudur." Kur'ân'ın bazı milletleri üstün kılması o milletler için ebedi ve değişmez bir özellik değildir. Belki bu tür üstünlükler imtihan hikmetine mebni olarak bahşedilmiş, ancak buna liyakatini isbat edemeyen veya isbat edip de sürekli kılmayanlardan geri selbedilmiştir. Sözgelimi İsrailoğullarına verilen üstünlük *(Bakara, 2/47)*, verdikleri sözde vefa göstermedikleri için alınmış ve zillet, meskenet ve lanetle cezalandırılmışlardır *(Bakara, 2/61)*. Ayrıca Kur'ân, bu meseleyi bir ayetiyle prensibe bağlamıştır: "De ki: Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini aziz dilediğini zelil kılarsın. Her türlü hayır yalnız Senin elindedir. Sen elbette her şeye kâdirsin." *(Âl-i İmran, 3/26)*

Kur'ân'da, hayatta olan bir Müslüman özel olarak Cennet'le müjdelenmiş midir?

Cennetle müjdelenme konusunu merak eden bazı dikkatli okuyucular, "Kur'ân genel anlamda bütün Müslümanları iman ve amel-i salih şartıyla cennetle müjdelemiştir. Acaba Kur'ân'da müşahhas olarak bir mü'min için cennetle müjdeleme söz konusu olmuş mudur?" sorusunu sorabilirler. Bunu birkaç noktadan izah edebiliriz:

Birincisi, Efendimiz'in beyan ettiği her şeyi veya verdiği bütün haberleri aynen Kur'ân'da aramak anlamsızdır. Aranacak taraf ancak ilke ve genel prensipler düzeyinde olabilir. Eğer Kur'ân, detayları tümüyle beyan etseydi, ilaveten Efendimiz'in (s.a.s.) açıklama yapmasına gerek kalmazdı.

İkincisi, Kur'ân bize bu dünyanın bir imtihan yeri olduğunu bildirir. Burada bize iyi ameller yapmamızı tavsiye eder ve yaptığımız güzel işlerin neticesinde ahirette çok büyük mükafatlarla karşılanacağımızı ve en önemlisi Allah'ın rızasına ulaşabileceğimizi müjdeler.. Kur'ân-ı Kerim, hayatta olan mü'minleri cennetle müjdeleme konusunda genel ifadelere yer vermiş olmakla birlikte, Yasin sûresinde, şehit edilen bir Müslüman (rivayete göre Habib-i Neccar) için, şehit edildiği sırada, ona "Cennet'e gir denildi" *(Yasin, 36/26)* ifadesi geçer ki, bu da bir yönüyle hayatta müjdeleme sayılabilir. Nitekim Râzi bu konuda iki görüşün olduğunu söylüyor: "Daha sonra Cenâb-ı Hak, '(Ona) "gir cennete" denildi.' buyurmuştur. Bu ifadeyle ilgili olarak iki izah yapılır:

a) O önce öldürüldü, sonra da ölümünü müteakip kendisine, "gir cennete" denildi.

b) Onun, "iman ettim" demesinin peşinden, ona, "gir cennete" denildi.

Birinci izaha göre, Cenâb-ı Hakk'ın, "Ne olurdu kavmim bilselerdi..." ifadesi, o zâtın bu sözü ölümünden sonra söylediği; Allah'ın, onun bu sözünü haber verdiği manasına gelir.

İkincisine göre ise, o, bu sözü hayatta iken söylemiş olur. Buna göre o sanki, kendisinin cennete gireceklerden olduğunu o elçilerden duymuş, onları tasdik etmiş, buna kesinkes inanmış ve bunun böyle olduğunu bilerek, "Keşke kavmim de, benim bildiğimi bilselerdi, böylece de, benim iman ettiğim gibi, iman etselerdi!" demiştir. *(Bkz. Tefsir-i Kebir: XVIII/474)* Buna göre, Kur'ân'ın Habib-i Neccar'a ait olduğu rivayet edilen sözleri ebedileştirmesi de hayattaki bir mü'minin cennetle müjdelenmesinin imkanına bir delildir.

Diğer bir ayette de benzer durum söz konusudur: "Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden râzı, O da senden râzı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarımın içine ve gir Cennetime!" *(Fecr, 89/27-30)* Bu ayette Allah'ın sâlih kullarına vefatları esnasında veya ahirette yöneltilen/

yöneltilecek olan müjdeli haber söz konusudur. *(Bkz. Kurtubî: 20/58; İbn Kesîr, 4/ 511.)*

Kur'ân'da müjdelemek, sevindirmek *(İbn Manzûr: 4/61)* anlamlarına gelen بَشَّرَ (beşşera) fiili ve çeşitli türevleri zikredilmiştir. Kur'ân, bütün peygamberlerin müjdeleyici ve uyarıcı olduğunu genel anlamda vurgulamasının yanı sıra, özel olarak, sekiz ayet içinde Hazreti Peygamber'i (s.a.s.) hem müjdeleyici hem de uyarıcı olarak tavsif eder. *(Bakara, 2/119; Sebe', 34/28)* Ancak, onun müjdeleyici olması, müşahhas insanları değil de, iman eden ve sâlih amel işleyenleri genel manada cennetle müjdelemesidir. Dolayısıyla her sahabi için Kur'ân'da ayrı ayrı müjde aramak, yerinde ve isabetli bir tutum olamaz. Ne var ki, Efendimiz (s.a.s.), Allah'ın bildirmesiyle bir kısım sahabilerini cennetle müjdeleyebilir ve nitekim de öyle olmuştur; bunda garipsenecek ve yadırganacak bir durum olmamalıdır.

Konumuzla yakından ilgili görünen bir de "râzı ve hoşnut oldu" anlamına gelen رَضِيَ fiili vardır. Çeşitli formlarda Kur'ân'ın pek çok ayetinde yer alan bu fiil, şu ayetlerdeki kullanımı itibariyle önem arzeder:

"İslâm'da birinci dereceyi kazanan Muhacirler ve Ensar ile onlara güzelce tabi olanlar yok mu? Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razı oldular. Allah onlara içinden ırmaklar akan cennetler hazırladı. Onlar oralara devamlı kalmak üzere gireceklerdir. İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı!" *(Tevbe, 9/100)* Bu ayette kendilerinden râzı olunan kişiler kimlerdir? Bu sorunun cevabı, bazı tefsirlerde şöyle zikredilir: "Saîd ibn Müseyyeb ve bir gruba göre, bu kimseler, kıbleteyn yani hem Kabe'ye hem de Mescid-i Aksa'ya doğru namaz kılanlardır. *(Taberî, 11/8)* İmam Şâfiî'nin ashabına göre ise, bunlar, Bey'atü'r-Rıdvan'nda hazır bulunanlardır. Muhammed ibn Ka'b ve Atâ ibn Yesâr'dan gelen bir rivayette ise Bedir'e katılanlardır. Kurtubî'ye göre, âlimler, kıble tahvilinden önce hicret eden tüm muhacirlerin ayette zikredilen ilk muhacirler zümresine dahil olacakları konusunda ittifak etmişlerdir." *(Kurtubî, 8/236.)* Bütün bunlarla birlikte Ayetteki "min"e beyaniye olarak bakıldığında muhacir ve ensar olmak üzere hepsini kapsar. Diğer taraftan Hadid sûresi 10. ayet ve Nisa sûresi 95,96. ayetlerde sahabenin hepsine aralarında fark olmakla beraber Cennet vaat edilmiştir. Sahabenin anlatıldığı bu ayette Cennet kelimesinden önce 'min' harfi cerri hazfedilmiştir ki, bu ifade, manzaranın ne kadar mükemmel olduğuna, onlar için hususi bir cennet hazırlandığına, onların girecekleri cennetlerin altından suların çağlayarak aktığına işaret etmektedir. *(Kur'ân'da Sahabe, s.117)*

Allah'ın râzı olduğu kimselerden bahseden ve konumuz itibariyle dikkat çeken diğer bir ayet ise şudur "Gerçekten Allah, (Hudeybiye'de) o ağacın altında sana biat ettikleri zaman, mü'minlerden razı oldu. Onların kalplerindeki ihlası bildiği için üzerlerine sekîne, huzur ve güven indirdi. Onları hemen yakında gerçekleşen bir zaferle ve alacakları birçok ganimetle mükâfatlandırdı. Allah Azîz ve Hakîmdir; mutlak gâlibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." *(Fetih, 48/18-19)*. Rıdvan Bey'atı denilen bey'atın nedeni ise şudur: Hz. Osman, Hz. Peygamber'in elçisi sıfatıyla Mekke'ye gönderilmiş, gecikince, Rasulullah onun öldürüldüğü şayiası üzerine Müslümanlardan, Kureyş ile harb etmek ve kaçmamak üzere bizzat Hz. Peygamber tarafından bey'at alınmıştır. Ayette sözü edilen sahabilerin sayısı 1300 ile 1500 arasında yer alan bir rakam olarak rivayet edilmektedir. *(Beydâvî: 5/204; Kurtubî: 16/274.)*

Aşere-i Mübeşşere Rivayeti

Abdurrahman ibn Humeyd, babasından, o da Saîd ibn Zeyd'den Rasulullah'ın bir cemaate şöyle söylemiş olduğunu rivayet etmiştir: "Ebû Bekir cennettedir, Ömer cennettedir, Osman cennettedir, Ali cennettedir, Talha cennettedir, Zübeyr cennettedir, Abdurrahman ibn Avf cennettedir, Ebû Ubeyde Âmir ibn el-Cerrâh cennettedir, Sa'd ibn Ebî Vakkâs cennettedir. Saîd ibn Zeyd bu dokuzunu saydı, onuncuya gelince sustu. Orada bulunanlar, 'Allah aşkına ey Ebu'l-A'ver, onuncuyu da söyle' dedikleri zaman, Saîd ibn Zeyd, "Mademki Allah aşkına! dediniz, Ebu'l-A'ver cennettedir" dedi. *(Tirmizî, Menâkıb 28. Benzeri rivayetler için bkz.: Ebû Dâvud, Sünnet 8; İbn Mâce, Mukaddime 11)*

Niçin özellikle bu on kişi öne çıkarıldı?

Gerçekten bazıları on rakamına takılabilmekte ve bunların dışında cennetle müjdelenen daha başka sahabiler olduğu halde, niçin on ile sınırlandırılmış olduğunu sorgulayabilmektedirler. Böyle bir suale şunu söylemek mümkündür: Evet, daha başka sahabiler de cennetle müjdelenmiştir. Ancak bu on sahabi Cennet ile müjdelenenlerin ilk onunu teşkil etmektedir. Böylelikle bu sahabe-i güzinin diğerlerinden farklı olan yanlarına ve faziletlerine dikkat çekilmek istenmiştir.

Bu konuyla ilgili olarak Abdullah ed-Dervîş ve Ebu'l-İzz şöyle der: "Nasıl ki meleklerin dördü büyük melektir; bunun gibi insanlık için çıkarılmış en hayırlı ümmetin ilk onu en öne alınmıştır. Tamamı itaatkâr olan melekler arasında bir derecelendirme olduğuna göre, bütünü 'âdil' kabul edilen sahabiler arasında da böyle bir derecelendirme yapılmış olması da makuldür. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in cennetle müjdelenen bu on sahabiye ta'zim ve onları öne alma konusundaki icmâları da bunu ifade eder." *(Abdullah ed-Dervîş: s. 38; Ebu'l-İzz ed-Dimeşkî: 2/733.)*

Konunun daha basitçe şöyle anlaşılması mümkündür: Beş bin metrelik bir koşu düzenlendiğini; koşuya yüzlerce atletin iştirak ettiğini düşünelim. Bunların tamamına yakını hedefe varabilir; ancak, ilk onunun ilanı ve onların özel

ödüllerle mükafatlandırılması da gayet yerindedir. Şimdi bu durum, diğer atletlerin ödüllendirilmeyeceği anlamına gelir mi? Aynen bunun gibi Ensar ve Muhaciriyle tüm sahabiler her zaman Allah Resulü'nün yanında yer alarak ebedi saadeti peylemişlerdir. Ne var ki, bunlardan ümmete pek çok yanlarıyla örneklik teşkil edecek on kahraman öne çıkarılmıştır. Mesele bu kadar açıktır.

On kişinin tamamının da Kureyş'e mensubiyeti ne ifade eder?

Akla şöyle bir sual de gelebilmektedir: Efendimiz (s.a.s.) tarafından cennetle müjdelenen on kişinin tamamının Kureyş'e mensub olmasının hikmeti ve sebebi ne olabilir? Sayılan on sahabinin dışında da cennetle müjdelenenler olmuştur; Abdullah b. Selam, Ukkaşe b. Mihsan vs. Ancak, özellikle bu on şanlı sahabinin şöhret bulması veya öne çıkarılması şöyle izah edilebilir:

Öncelikle mezkur on kahraman sahabinin durumu tam olarak ortaya konmadan, onların sadece Kureyşî olmalarını öne sürmek bir yaklaşım hatasıdır, haksızlıktır ve onların diğer yanlarını görmezlikten gelmektir. Öncelikle şu bilinmelidir ki, bu on sahabinin onu da Mekke'de en zor şartlar altında Müslümanlığa giren birer kahramandırlar. İkincisi, bu on sahabinin tamamı hicret eden muhacir sahabilerdir. Üçüncüsü, bu on sahabinin en azından altısı –Hz. Ebu Bekir, Hz. Abdurrahman b. Avf, Hz. Sa'd b. Ebi Vakkas ve Hz. Said b. Zeyd (r.anhum) hariç- şehit olmuşlardır. Hazreti Ebu Bekir'in zehirlendiğine dair rivayeti de *(Aşere-i Mübeşşere, s. 47)* düşünürsek, onu da şehitler arasında sayabiliriz. Velhasıl bu kahramanların her biri birçok faziletiyle maruf örnek sahabilerdir.

Malum, Allah Resûlü (s.a.s.) soy olarak da çok seçkin ve tertemiz bir nesepten gelmiştir. Nitekim bu konuda bazı rivayetler vardır ki, gerek halifelerin ve gerekse konumuzla ilgili olması yanıyla cennetle müjdelenen diğer altısının Kureyş'e mensup olmalarının, tesadüfi olmadığını gösterir. Diğer taraftan Kureyş, davete muhatap olan ilk toplum olması itibariyle Allah Resûlü'nün tabii çevresini teşkil ediyordu. Dolayısıyla da zikri geçen on sahabinin tamamının da Kureyş'e mensubiyeti gayet normal bir durumdur. Nitekim bu hususta gelen rivayetlerin bazıları şöyledir:

"Allah, İbrahim evladından İsmail'i, İsmail evladından Kinaneoğullarını, Kinaneoğullarından Kureyş'i, Kureyş'ten Haşimoğullarını, Haşimoğullarından da beni seçti." "Allah tüm insanları ve mahlukatı yarattı, beni ise en hayırlı olanları içinden yarattı. Sonra beni, en hayırlı kabilelerin içine koydu ve en hayırlı kabileden kıldı. Sonra beni onlar içinde hayırlı evde yarattı. Ben ruh olarak onların en seçkini ve hâne olarak da en hayırlılarıyım." *(Mübarekfûrî: X/75-76)*

Müstedrek'te de şu rivayet vardır: "Allah Resulü şöyle buyurdu: Allah beni seçti ve benim için de ashâbımı seçti. Ashabım içinden de bana vezirler, yardımcılar ve hısımlar lütfetti. Her kim onlara söverse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın laneti onlara olsun! Kıyamet gününde onlar için ne bir fidye ne de bir mübadele de söz konusu olmayacaktır." *(Hâkim, III/732)*

Dolayısıyla Kureyş'in Efendimiz'in tabii çevresi olması ve onun Kureyş hakkındaki engin fetaneti, söz konusu on kişinin bu boya mensub olmasında müessirdir. Zira Kur'ân'da da geçtiği üzere Kureyş, ticaretle iştigal etmesi bakımından ve Kabe'nin hizmetlerini deruhte etmeleri sebebiyle, Arap yarımadasında ve çevredeki pek çok ülkede namı duyulmuş bir kabileydi. Allah Resulü, vahyin yönlendirmesi (Şuara, 26/215) ve fetanet-i azamıyla bunu gördü ve ilk zamanlar yakın çevresi üzerinde yoğunlaştı. Onlar da Peygamberin davasına sımsıkı sarıldılar ve her biri kendine has mümtaz vasıflarıyla ilk on kahraman arasına dahil oldular.

Yaşayan birinin cennetle müjdelenmesi teklife aykırı mıdır?

Bu konuda insanın aklına gelebilecek şüphelerden biri de, yaşayan birinin cennetle müjdelenmesinin insanın sorumluluğunu ortadan kaldırabileceğidir. Bu da makul bir düşünce olamaz. Eğer bu iddia tutarlı olsaydı, Kur'ân'da, genel anlamda ve hatta özel manada sahabileri cennetle müjdeleyen ayetler olmaz ve Allah Resulü de bazı sahabilerini cennetle müjdelemezdi. En başta Kâinatın Efendisi Hazreti Muhammed (s.a.s.)'in "bütün hataları bağışlanmış olduğu" *(Fetih, 48/2)* bildirilmiş olmasına rağmen çoğu geceleri ayakları şişinceye dek ibadetle geçirmesi nasıl izah edilecektir? İzahı çok basittir: Onun (s.a.s.) en büyük gayesi rıza-yı ilahi idi. *"Doğrusu Rabbin, Sana vereceklerini öyle bir verecek ki, hem O'ndan hem de verdiklerinden tam razı olacaksın" (Duha, 93/5)* iltifatına mazhardı. *"Allah'ın rıza ve rıdvanı en büyüktür." (Ankebut, 29/45)* hedefine yönelen bir mirac şehsuvarıydı. Keza onun tilmizleri olan sahabiler de aynı yolun yolcularıydı. İnsanları, kullara kulluktan, Allah'a kulluğa taşımaktı biricik gayeleri. Bu yolda giderken elbette kulluktan uzaklaşamazlardı. İnsanlara örnek olmalıydılar ve öyle de yaptılar. Onların bakışları ve ufku sadece cennet değildi ki, cennetle müjdelenince hemen yan gelip yatsınlardı! O şanlı sahabiler, gözlerini Efendiler Efendisi'nin gösterdiği rıza-i ilahi ufkuna dikmişlerdi. Zira O'nun rızası ve sevgisi her şeyin ötesinde ve değerler üstü değere sahiptir.

Konuyu biraz daha tavzih maksadıyla, sahabe-i kiramın ibadete düşkünlüğünü beyan eden bir örnek vermekte fayda vardır: Bir sefer esnasında Resulü Ekrem Efendimiz ashabı ile beraber bir vadinin kenarında istirahat etmek üzere konaklamışlardı. Gönüllü olarak iki sahabi nöbet tutuyordu. Biri namaza durmuştu. Düşmanlar, uzaktan na-

maz kılan sahabiyi fark etti ve ok atmaya başladı. Sahabi vücuduna isabet eden okları çıkarıp namazına devam etti. Sonra yanındaki arkadaşı bu durumu anlayınca, "Neden ilk ok isabet ettiğinde bana haber vermedin?" diyerek çıkıştı. Bunun üzerine yaralı sahabi şöyle dedi: "Namazda bir sûre okuyordum; yarıda keserek namazı bırakmak istemedim." *(Ebu Davud, Taharet 79)*

Efendimiz'in (s.a.s.) vefat eden Müslümanları tezkiye etme konusunda tutumu, yaşayanları cennetle müjdelemesiyle tezat teşkil eder mi?

Allah Resûlü (s.a.s.) vefat edenler hakkında çok temkinli konuşurdu. Nitekim Osman b. Maz'un vefat ettiği zaman Ümmü'l-Alâ, "Allah'ın rahmeti üzerine olsun ey Ebâ Sâib! Allah'ın sana ikramda bulunduğuna ben şahidim." demesi üzerine, Nebiler Nebisi: Nereden biliyorsun ki, böyle söylüyorsun? Ben Allah'ın peygamberi olduğum halde ona nasıl muamelede bulunulacağını bilmiyorum." dedi. Bunun üzerine kadın: "Vallahi bundan böyle hiç kimseyi Allah'a karşı tezkiye etmeyeceğim." *(İbn Abdilber: 21/226)* buyurmuştur. Hadisin siyak ve sibakından da anlaşıldığı üzere Efendimiz, insanların ahiretleri hususunda uluorta herkesin konuşamayacağını vurgulamıştır. Muhtemelen Allah Resûlü bu konularda hüküm vermenin gayb bilgisine dayandığını ve peygamberlerin dışında hiç kimsenin bir şey söylemesinin doğru olmadığına dikkat çekmiştir. Nitekim Cin sûresi 27. ayette, Allah dilerse, Resulü'ne gaybdan bazı şeyleri izhar edebileceği beyan buyurulmaktadır. *(Bkz.: Elmalılı, VIII/5415)* Kur'ân-ı Kerim'de ayrıca gelecekte olacak bazı hadiseler bildirilmiştir ki, bunlar bir bakıma Kur'ân'ın, diğer bir açıdan da Rasulullah'ın gaybi mucizelerinden addedilmiştir. Mesela, "Pek yakında Rumların galip geleceği" *(Rum, 30/1-4)* "Allah Resulü'nün düşmanlarından ilahi inayetle korunacağı" *(Maide, 5/67)*, "Kur'ân'a asla muaraza edilemeyeceği" *(Bakara, 2/24; İsra, 17/88)* ve "Hazreti Peygamber ve ashabının Mekke-i Mükerreme'ye emniyet içinde girecekleri" *(Fetih, 48/27)* gibi haberler aynen tahakkuk etmiştir.

Yaşayanların cennetle müjdelenmesiyle vefat edenlerin tezkiye edilmemesinin tezat oluşturup oluşturmadığı hususuna gelirsek; Efendimiz her zaman havf ve reca arası bir yol takib etmiş; ümmetine de hep bu yolu göstermiştir. Kur'ân'da da, bazen insanları salih amellere teşvik sadedinde cennet nimetleri anılırken, hemen arkasından, tembelliğe ve tenperverliğe kendilerini salıvermesinler diye azap ve cehennem ayetleri zikredilmiştir. Efendimiz'den şerefsudur olan beyanları da bu çerçevede anlamak mümkündür. Bazen, hem bir hakikati dile getirme ve hem de ilgili şahısları ve arkadan gelenleri hizmet ve mücahede yolunda şahlandırma adına müjdeli haberler vermiştir. Bazen de ashabını ve sonra gelecek ümmetini temkin ve teyakkuza davet adına hiç kimsenin kendisinin ve başkasının akibetinden emin olmaması gerektiği hakikatini vurgulamıştır. Dolayısıyla anılan iki husus birbirine tezat teşkil etmez.

Cennetle müjdelemenin teselli yönü de var mıdır?

Cennetle müjdelemenin bir nevi teselli şeklinde anlaşılabileceği de akla gelebilir. Nitekim buna şu misali verebiliriz: Enes (r.a.) anlatıyor: "Hârise, Bedir savaşında vefat etmişti. Hârise'nin annesi Allah Resulü'ne geldi ve şöyle dedi: "Yâ Resulallah, Hârise'yi ne kadar sevdiğimi bilirsin. Eğer yeri cennet ise sabreder ve sabrımın mükafatını Allah'tan beklerim. Yok, onun yeri cehennem olacak olursa, sen benim ne yapacağımı gör!" Resulü Ekrem o kadına şöyle buyurdu: "Hay Allah senin iyiliğini versin. Cennet bir tane midir ki! Cennet çoktur; senin oğlun ise Firdevs cennetindedir." *(Buhari, Meğazi 9)* Buharî'de geçen bu hadiste anlatılan müjdeli haber, Hârise'nin annesini tesellinin ötesinde, aynı zamanda bir hakikate tercüman olmanın ifadesidir. Çünkü O'nun latifelerinde bile bir hakikat ve bir nükte vardı. Her sözü ve tavrı doğru idi. Kaldı ki, onun bir insanın ebedi hayatı hakkında rasgele konuşması muhaldir. Zaten Hârise (r.a.), Bedir'e katılıp şehit düşen sahabilerdendir ve Ashâb-ı Bedir'in âkibetinin cennet olduğu kuşkusuzdur. Nitekim, Mekke fethi öncesinde, Mekke'ye sefer düzenleneceğini bir kadınla haber vermek isteyen ve böylece oradaki yakınlarını korumayı düşünen Hâtıb hakkında Efendimiz, Hazreti Ömer'e hitaben şöyle buyurmuştu: "Hâtıp Bedir'e katılmıştı. Sen nereden biliyorsun, Allah'ın Bedir harbine katılanlara bakıp da, 'Artık dilediğinizi yapabilirsiniz. Hepinizi bağışladım.' demediğini!" *(Buhari, Meğazi 9; Müslim, Fedailu's-Sahabe 161; Ebu Davud, Cihad 108)*

Netice olarak, Allah Resulü'nün (s.a.s.) bazı ashabını ismen cennetle müjdelemesinin anlaşılmayacak ve dinin ruhuna ters gelecek hiçbir yanı yoktur. O, Allâmü'l-Ğuyûb olan Allah'tan aldığı bir kısım gayb bilgilerini bazı hikmetlere mebni olarak bildirmiştir.

* Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
merdal@yeniumit.com.tr

KAYNAKLAR:

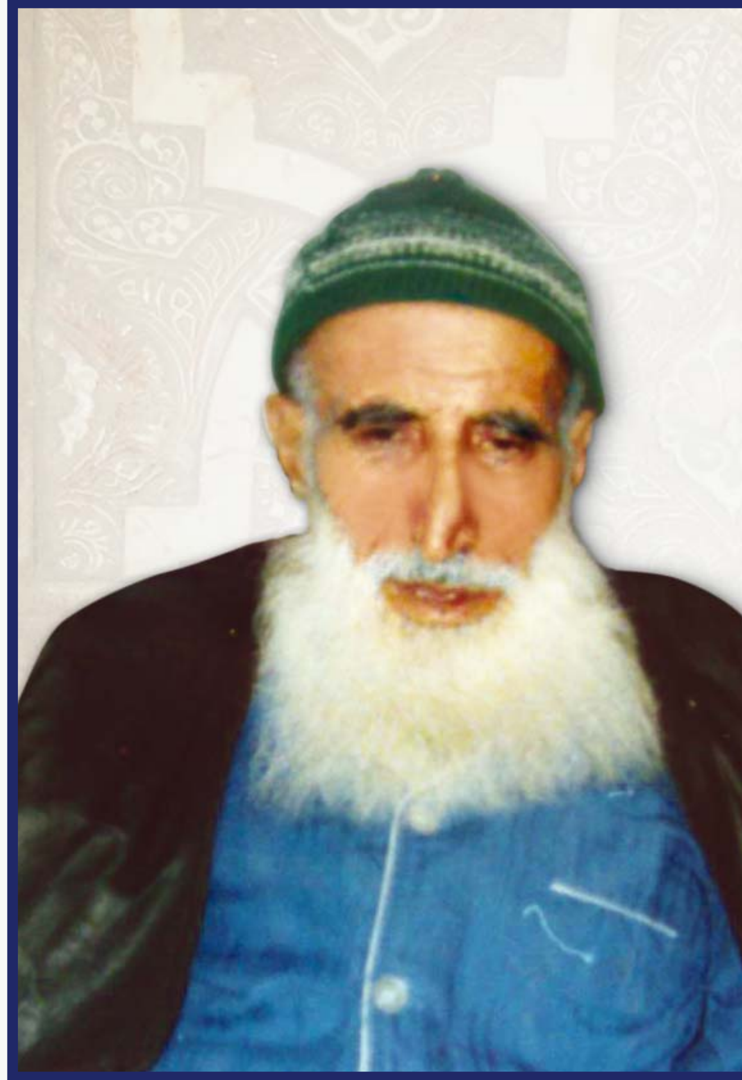
-Abd ibn Humeyd, Ebû Muhammed (H. 249), Müsned, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1988.
-Abdullah ed-Dervîş, es-Sahâbiyyü ve Mekânetühâ mine'l-İhticâci bi Kavlih, Riyad, 1992.
-Beydâvî, Nasıruddin Ahmed ibn Ömer (H. 791), Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't- Te'vîl, Beyrut, 1996.
-Bbuhârî, Muhammed ibn İsmail (H.256), el-Câmiu's-Sahîh, Beyrut, 1987.
-Çapan, Ergün, Kur'ân'da Sahabe, Işık Yay., İzmir, 2004.
-Ebû Ddâvûd, Süleyman ibn Eş'as (H. 275), Sünen, Dâru'l-fikr, Ys., Ts.
-Ebu'l- İzz ed-Dimeşkî, Şerhu'l- Akîdeti't-Tahâviyye, , Beyrut, 1992
-Heysemi, Mecmeu'z-Zevaid, Kahire, 1407.
-İbn Abdilber, Ebû Amr (H.463), et-Temhîd, Mağrib, 1387.
-İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil ibn Ömer (H.774), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, I-IV, Beyrut, 1401.
-İbn Mâce, Ebû Abdullah el-Kazvînî (H. 275), Sünen, I-II, Tah: M. Fuad Abdulbâkî, Beyrut, Ts.
-İbn Manzûr, Muhammed ibn Mükrim (H. 711), Lisânu'l-Arab, I-XV, Beyrut, Ts.
-Kurtubî, Ebû Abdullah (H. 671), el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'ş-Şa'b, Kahire, 1372.
-Kurucan, Ahmet - MERCAN, Zühdü, Aşere-i Mübeşşere, Işık Yay., İzmir, 2005.
-Mübarekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezi bi şerhi't-Tirmizi, Medine, Tarihsiz.
-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed ibn Şuayb (H.303), es-Sünenü'l-Kübrâ, , Beyrut, 1991.
-Razî, Tefsir-i Kebîr, Ter. Suat Yıldırım ve diğerleri, Akçağ Yay., Ank., 1994.
-Şevkânî, Muhammed ibn Ali (H. 1250), Fethu'l-Kadîr, Dâru'l-fikr, Beyrut, Ts.
-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, Musul, 1983.
-Taberî, Muhammed ibn Cerîr (H. 310), Câmiu'l-Beyân, Beyrut, 1405.
-Tirmizî, Ebû İsa (H. 279), Sünen, Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî, Beyrut, Ts.

M. Fatih TURAN *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2007 / 77

Son Dönem Erzurum Âlimlerinden

OSMAN BEKTAŞ HOCAEFENDİ

Küçük yaşlardan beri kendisini fıkıh alanında yetiştirmişti. Nitekim Hocası Solakzade Sadık Efendi "Fıkıh ilminin kitapları kaybolsa Osman Hoca onları tekrar yazar." ifadeleriyle Bektaş Hocaefendi'nin fıkıh ilmine olan vukûfiyetine işaret etmiştir.

A. Hayatı ve Tahsili:

Osman Bektaş Hoca 1914 yılında Erzurum'un Tortum ilçesi Ödük, şimdiki ismiyle Serdarlı beldesinde doğmuştur. Babasının adı, Hacı Süleyman Efendi, annesinin adı ise, Habibedir.[1]

Babası Erzurum Şeyhler Medresesi'nde tahsilde bulunmuş ve Tortum'un Derinpınar köyü ve Serdarlı beldesinde imamlık yapmıştır.[2]

Küçük yaşta medrese eğitimine başlayan Osman Bektaş Hoca[3] ilk tahsiline annesi tarafından gönderildiği, mahallelerindeki Kâtip Hoca'dan Kur'ân talim ve tecvidi ve temel dini bilgileri alarak başlamıştır. Altı yaşında yetim kalan Osman Bektaş Hoca'nın, ilim tahsili konusunda en büyük destekçisi annesi olmuş ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Anlatıldığına göre Osman Hoca tahsiline başladığında bir gün derse giderken çeşmenin suyunun taşarak yolu buzla kapladığını görmüş ve bu yüzden de yoldan geçemeyeceğini düşünerek eve dönmüş; "Annesi oğlum niçin derse gitmedin?" şeklinde sorunca, Hoca Efendi karşılaştığı manzarayı annesine anlatmış. Bunun üzerine annesi eline baltayı alıp yoldaki bütün buzları kırarak temizlemiş ve oğlunu derse göndermiştir.

İlerleyen yıllarda Osman Bektaş Hoca, Serdarlı köyü müderrisi Hacı Yunus Efendi'den[4] 5-6 sene Arapça, Sarf, Nahiv, Akaid ve Fıkıh gibi dini ilimler tahsili yapmıştır.[5] Ardından Tortum Dikmen köyünden gelen teklif üzerine orada imamlık görevine başlamıştır. Askerlik de dahil olmak üzere Dikmen'de 18 sene kalmıştır. 28.10.1937 tarihinde de askere gitmiştir.[6] Askerliğini Erzurum'da Topçu Çavuş olarak yaparken sık sık müftülüğe uğrayan Bektaş

Hoca o dönemin Erzurum Müftüsü Solakzade ile tanışmıştır. 14.11.1941 tarihinde askerlik dönüşü tekrar Dikmen köyündeki görevine dönmüş ve yine ilmi çalışmalarına devam etmiştir.[7] Bu esnada Erzurum Müftülüğü kendisine Erzurum Merkez Caferiye Camii imamlığı teklifini yapmıştır. Bu görevi kabul ederek Erzurum'a yerleşen Bektaş Hoca, görevinin ilk altı ayı boyunca Kurşunlu Medreselerinde kalarak aynı zamanda burada talebe okutmuştur.

Bektaş Hoca, Caferiye camiindeki görevi esnasında sık sık müftülük (fetvahane)'e uğrardı. Bu vesile ile Solakzade tarafından fikhi bilgisi farkedilip, takdir edilen Bektaş Hoca'ya açılan müftü naipliği (yardımcılığı) sınavına girmesi teklif edildi. 1949 yılında açılan bu sınava katılan ve başarılı bulunan Bektaş Hoca, 01.07.1949 tarihinde bu göreve resmen başladı ve yaklaşık on bir sene boyunca bu görevi yürüttü. Müftü naipliği esnasında Müftü Solakzade'den on bir sene boyunca hiç ara vermeden Arapça, Fıkıh, Tefsir, Hadis, Mantık, Kelam, Tasavvuf gibi on iki farklı ilim dalında ders okudular.[8] O dönemde halk arasındaki anlaşmazlıklar mahkemelerden ziyade müftülüklere başvurularak çözülürdü. Özellikle miras, aile hukuku, arazi taksimi ve benzerleri en çok başvurulan meselelerdendi. Ayrıca hâkimler 1926 senesinden öncesi ile ilgili olan arazi ve miras meselelerini bilirkişi olarak Osman Bektaş Hoca'ya göndermekte ve onun taksimatına göre hüküm vermekte idiler. Osman Bektaş Hocaefendinin rahle-i tedrisinde bulunan M. Fethullah Gülen Hocaefendi Osman Hoca'nın fıkıhta hakikaten üstad olduğunu, müftülüğe bir müstefti geldiğinde o sırada Müftü olan Sadık Efendi'nin kapıcıyı gönderip Osman Hoca'yı Müftülüğe çağırdığını söylemektedir. *(Küçük Dünyam, s. 42)*

Fetvadaki Hassasiyeti

Osman Bektaş Hoca'nın fetva vermede çok titiz olduğu ve hassas davrandığı bilinmektedir. Özellikle Müftü Solakzade ve Osman Bektaş Hoca'nın verdiği ve Ankara Merkez Diyanet Teşkilatı'na intikal eden hiçbir fetvasının geri dönmediği anlatılmaktadır.

Müftü Solakzade'nin vefatı ve 1960 ihtilalinin ardından Erzurum müftülüğüne Sakıp Danışman Hocaefendi getirilmiştir. Bu sırada Bektaş Hocaefendi de 11.08.1960 tarih ve 17514-120 sayılı emir ile Başbakanlık emrine atanmıştır.[9] Sakıp Danışman Hoca'nın vefatından sonra da 1966'da Erzurum Müftülüğüne getirilmiştir. 1971'e kadar bu görevi yerine getirmiştir. 1971 yılında Erzurum Merkez Vaizliğine atanmış ve 1976'da vaiz olarak emekli olmuştur.[10]

Osman Bektaş Hoca'nın Müftü Solakzade' den icazetlidir.[11] Öğrencilerinden Prof. Dr. M. Sadi Çöğenli Bey'in belirttiğine göre Bektaş Hoca'nın iki icazeti olup, diğer icazetini şu anda Tortum'un Serdarlı Beldesi Merkez camii haziresinde medfun olan Tortum eski Müftüsü Hacı Ali Efendi'den almıştır.

İlme Düşkünlüğü

Osman Bektaş Hoca oldukça mudakkik ve mütefekkir bir insandı. Geceleri çoğu kez evinin ışığının sönmediği nakledilen Osman Hoca'nın zaten kendisi de öğrencilerine "Fıkhî bir konuda araştırma yaptığımda kendimi öyle kaptırıyorum ki ancak sabah ezanı okunduğu zaman vakitten haberdar olabiliyorum." demiştir. Şu an hayatta olan öğrencilerinin anlattığına göre oldukça kuvvetli bir hafızaya sahip olan Bektaş Hoca, kendisine herhangi bir fıkhî konu sorulduğunda fıkıh kitaplarında ilgili konuyla alakalı bilgileri, bulundukları cilt ve sayfa numaralarını sırasıyla sayarak anlatırdı.[12] Halk arasında ayaklı kütüphane şeklinde lakaplandırılan ve çok kitap okuduğu bilinen Bektaş Hocaefendi'nin dinlenme işini bile kitap okuyarak geçirdiği anlatılmaktadır. Hastalık döneminde dahi elinden hiç kitap düşürmediği nakledilmektedir.

Osman Bektaş Hoca'nın okumanın yanında kitap sevgisi düşkünlük derecesindeydi. Kitaplarına karşı çok titiz olduğu, kitaplarında en ufak bir leke ve çizik bulunmadığı anlatılmaktadır. Öğrencilerine de sürekli olarak "Kitaba değer vermeyen âlim olamaz." şeklinde tavsiyede bulunduğu nakledilmektedir. Bu kitap sevgisi sonucunda İstanbul'a bir yolculuk yapmış ve oradan aldığı bir kamyon dolusu yazma ve matbu eserleri Erzurum'a getirmiş ve Zeynel Camii'nin karşısında bir kitap evi açmıştır. Fakat bu kitap evini sürekli değil, haftada bir iki gün açık tutmuştur. Kitapçı dükkanından geri kalanları ve daha önceki kitapları ile de kendisine bir kütüphane kurmuştur. Ömrünün sonuna doğru geçim sıkıntısı yaşayan hoca bir kısım kitaplarını satmıştır. Şu anda kitaplarının büyük bir kısmı Erzurum Mumcu mahallesindeki evinde, diğer kısmı da Serdarlı Beldesindeki evinde mevcut bulunmaktadır.

Öğrencilerinin anlattığına göre mütevazi bir yapısı olan Osman Bektaş Hoca, her seviyedeki insan ile ilişki kurabilirdi. Yani avam ile avam, havas ile havas olmayı bilen birisiydi. Ayrıca hatıralarını anlatmaktan da çok hoşlanırdı.

Osman Bektaş Hoca küçük yaşlardan beri kendisini fıkıh alanında yetiştirmişti.[13] Nitekim Hocası Solakzade Sadık Efendi "Fıkıh ilminin kitapları kaybolsa Osman Hoca onları tekrar yazar." ifadeleriyle Bektaş Hocaefendi' nin fıkıh ilmine olan vukûfiyetine işaret etmiştir. Bu kadar vukûfiyeti ile birlikte Hoca Hazretleri kendisine sorulan en kolay dini sorulara bile fıkıh kitaplarına bakarak cevap verirdi. Talebelerine 'Getirin falan kitaba bir bakalım' derdi, ve böyle hareket etmekle bizzat cevabı kaynağından göstermekle birlikte şöyle bir faydasının olduğuna da dikkat çeker; "Baktığı kısmın altında ve üstünde yeni bir meseleyi de okumuş olur." derdi.

Osman Hocaefendi vaazlarında genellikle fıkhî konulara,[14] özellikle de insanların bilmesinin zaruri olduğunu düşündüğü meselelere ağırlık verirdi. Bu yüzden de seçkin bir dinleyici kitlesi vardı.

Türkiye çapında saygın bir yeri olan Osman Bektaş Hoca'ya diğer şehirlerdeki müftüler zaman zaman müracaat ederlerdi ve birçok ilim adamı görüşlerine saygı gösterirdi. Belirli zamanlarda gerçekleşen müftüler toplantısında da tüm müftüler tarafından saygı ile dinlenirdi.

Yakalandığı iç hastalıklar ile uzun zaman mücadele eden Osman Bektaş Hoca dört yıl sonra 04.12.1986 yılında 72 yaşında vefat etmiştir.[15] Beş çocuk babası olan Bektaş Hocaefendi'nin kabri, doğduğu yer olan Serdarlı beldesinde bulunmaktadır.

B. Talebeleri ve Çalışmaları

Osman Bektaş Hoca, Erzurum merkezde ilk görev yeri olan Caferiye Camiinde imamlığa başladığında yaklaşık altı ay Kurşunlu Medreselerinde kalmış ve ders okutmuştur. O zamanlar Müftü Solakzade, Sakıp Danışman ve daha birçok hocaefendi İslâmî ilimlerin birçok alanında ders verirlerdi. Mesela Solakzade, Osman Bektaş Hoca, Sakıp Danışman Hocaefendi, hem fıkıh, hem kelam ve mantık, hem arap dili ve edebiyatını hem de tefsir okuturlardı. Ama bazı dersler vardı ki bunlar bazı hocalarla birlikte anılırdı. Mesela Müftü Solakzade mantık ve kelam ile Osman Bektaş Hoca da fıkıh ile anılırdı ve o zamanlar bu hocalardan ders alabilmek için de belli bir seviye katetmek gerekiyordu.

Osman Bektaş Hoca, Kurşunlu medreselerinden sonra yerleştiği İbrahim Paşa mahallesindeki evinde her sabah namazından saat 9'a kadar, bir zamanda Lalapaşa camiinde ikindi namazı sonrası ve son dönemlerinde Yukarı Mumcu Camii'nde akşam ve yatsı namazı arası birçok talebeye ders okutmuştur. Osman Bektaş Hoca yakalandığı verem hastalığı ile uzun zaman mücadele etmişti. Özellikle ömrünün sonlarına doğru hastalığı iyice arttığından bazen camiye gitmekte dahi zorlanırdı. Bu yüzden camiye gelmediği zamanlar öğrencileri ders okumak için evine giderlerdi.

Osman Bektaş Hoca çok sayıda talebe yetiştirmiştir. En meşhur talebeleri M. Fethullah GÜLEN Hocaefendi, Mehmet KIRKINCI Hocaefendi, Emekli Müftülerden Cezayir YARAR, Muhammet DOĞAN, Ahmet YEKELER ve Merhum Cevdet BİLİCAN, akademisyenlerden Prof. Dr. Sadi ÇÖGENLİ, Prof. Dr. Cevat AKŞİT, Merhum Doç. Dr. Ruhi ÖZCAN… gibi kimselerdir. Bu talebelerinden Prof. Dr. M. Sadi Çögenli, Prof. Dr. Cevat Akşit, Doç. Dr. Ruhi Özcan ve Muhammet Doğan kendisinden icazet almışlardır.

Osman Bektaş Hoca'nın öğrencileri kendisine "Efe ya da Efendi Hazretleri" şeklinde hitap ederlerdi. Kendisi de onlara ve fetva soran müsteftiye karşı hafif ses tonuyla "Azizim!" diye söze başlar ve meseleyi etraflıca, metin ve mekîn cümlelerle izah ederek bu işin ehli olan insanların hayranlıklarını kazanırdı.[16] Özellikle "Azizim" ifadesi Erzurum'da Osman Bektaş ile özdeşleşmişti.[17]

Osman Bektaş Hoca'nın bildiğimiz kadarıyla yazdığı tek eser Risaletü's-Sefer'dir. Bu kadar engin ilme rağmen geride yazılı pek eser bırakmamış olması akla gelebilir. Bu durumu öğrencisi Prof. Dr. M. Sadi Çögenli Bey şu şekilde izah etmektedir. "Hocam Osman Bektaş, bir kimsenin fıkhî bir konuda yazmaya başlamadan önce öncelikle tüm fıkıh literatürünü bilmesi gerektiğini söylerdi. Bu yüzden de kendisini yazma hususunda pek yetkili görmez idi. Ayrıca bir konuda eser yazmadan önce toplumun o konuda bilgi sahibi olmaya ihtiyacının olup olmadığının, bu konunun yazılmasının insanlara fayda sağlayıp sağlamayacağının, onların bir problemini ortadan kaldırıp kaldırmayacağının tespitinin yapılıp ondan sonra yazmaya karar verilmesi gerektiğini savunurdu."[18]

Osman Bektaş Hoca bu telakkilerle günümüzde olduğu gibi o dönemde de birçok tartışmaya konu olan seferilik meselesinde bir risale yazmaya karar vermiş ve Arapça olarak bu eserini kaleme almıştır.

Osman Bektaş Hoca, "Risaletüs-Sefer" adlı eserini 22. Zilkade 1377 tarihinde Müftü Yardımcılığı görevini yürütürken tamamlamıştır. Bu eser Prof. Dr. M. Sadi Çögenli tarafından neşredilmiş, Prof. Dr. Mehmet Erdoğan tarafından da Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[19]

* Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Arşt. Görevlisi
fturan@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Diyanet İşleri Başkanlığı, Osman Bektaş'ın Özlük Dosyası, Sicil no: 1923-1869
2. Bektaş, Osman, "Risaletü's-Sefer", nşr. M. Sadi Çögenli, (mukaddime),Erzurum, 1990, s.12.
3. 1913-1991 Arası Erzurum Müftüleri Albümü, Ankara, 1991, s. 11.
4. Osman Bektaş Hocaefendinin elde ettiği ilimde büyük pay sahibi olan Hacı Yunus Efendi"nin Bektaş Hoca efendi için "Onun ilmi Allah vergisi" şeklinde övgüde bulunduğu nakledilmektedir.
5. Bektaş, a.g.e. (Çögenli'den naklen), s.11.
6. Özlük Dosyası
7. Özlük Dosyası
8. Bektaş, a.g.e.(Çögenli'den naklen), s.11.
9. Özlük Dosyası
10. Özlük Dosyası; Erzurum Müftüleri Albümü, s.11; Bektaş, a.g.e., (Çögenli'den naklen), s.11.
11. Çögenli, Sadi, "İcazetname", b.y.y., ts., s. 3.
12. Bektaş, a.g.e., (Çögenli'den naklen), s.12.
13. Erzurum Müftüleri Albümü, s.11.
14. Elmalı, Hüseyin, "Erzurum'dan Ramazan Hatıraları" Diyanet Dergisi, Şubat-2001, s.78.
15. Erzurum Müftüleri Albümü, s.11.
16. Bektaş, a.g.e., (Çögenli'den naklen), s.12
17. Elmalı, Hüseyin, Erzurum'dan Ramazan Hatıraları, Diyanet Aylık Dergisi, Sayı.122.
18. Akrabalarının anlattığına göre, o dönemde Mekke'de bulunan Serçemeli Hacı Mustafa Efendi, Bektaş Hoca Efendi'ye Mekke'ye gelmesini ve birlikte çeşitli konularda kitaplar yazmalarını teklif etmiş, fakat hoca efendi bu davete icabet edememiştir.
19. bkz.,Erdoğan, Mehmet, "Osman Bektaş'a Ait Sefer Risalesi'nin Metni", Komisyon, Seferilik ve Hükümleri", İstanbul, 1997, s. 422-428.

YENİ ÜMİT
Temmuz - Ağustos - Eylül -2007 / 77

IŞIK EĞT. TİC. LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Fehmi ÇALIŞKAN

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Zühdü MERCAN

SORUMLU SEKRETER
Recep ÇAKIR

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mah. Huzur Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 10 00 - Faks: 0 (216) 422 41 40

MÜŞTERİ HİZMETLERİ
444 0 361
Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör
Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.

BÖLGE TEMSİLCİLİKLERİ
Ankara: 312 232 42 74
Antalya: 242 244 90 60
Bursa: 224 223 00 31
Diyarbakır: 412 228 80 09
Erzurum: 442 234 39 14
Gaziantep: 342 215 10 24
İstanbul Anadolu: 216 492 85 41
İstanbul Avrupa: 212 639 92 21
İstanbul Boğaziçi: 212 272 01 11
İstanbul Suriçi: 212 272 01 11
İzmir: 232 483 90 38
Kayseri: 352 222 20 31
Konya: 332 353 39 63
Samsun: 362 432 71 78

Bir yıllık yurtiçi abone bedeli KDV dahil 20 YTL'dir.
Yurtdışı abone bedeli,
1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 €
2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $
3. Grup Ülkeler (Avusturalya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır.

Abone olmak isteyenlerin abone bedelini; Sürat Kargo Lojistik ve Dağıtım Hizmetleri A.Ş. adına, her PTT şubesinden; 527 5370 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Merkez Şubesi'nin; YTL olarak, 304 539-43 numaralı, $ olarak, 304 539-48 numaralı, € olarak 304 539-49 numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Emniyet Mah. Huzur Sok. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
P.K. 34692 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 318 60 11
Faks: (0 216) 318 20 34

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Haziran 2007

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 YTL

YAYIN İLKELERİ
- Gönderilen yazıların yayınlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 2500 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayınlanabilir.
- Yayınlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Dini İlimler ve Kültür Dergisi

Yeni Ümit

Kâbe'nin harîminde her zaman, Cennetlerden esip gelen ve hakikate açık gönüllere dolan bayıltıcı, Firdevsî kokular duyulur.

Her an dünyanın dört bir yanından koşup O'na gelenler, O'nu gördükleri andan itibaren kendilerinden geçer ve bu umûmî mihrâbın etrafında, ışığın çevresinde rakseden kelebekler gibi pervâz eder durur ve bütün ışıkların hakiki kaynağıyla daha yakından temas yollarını araştırırlar.

YAYSAT NO: 2007/3
ISSN 1300 - 2554

FİYATI: 5.00 YTL